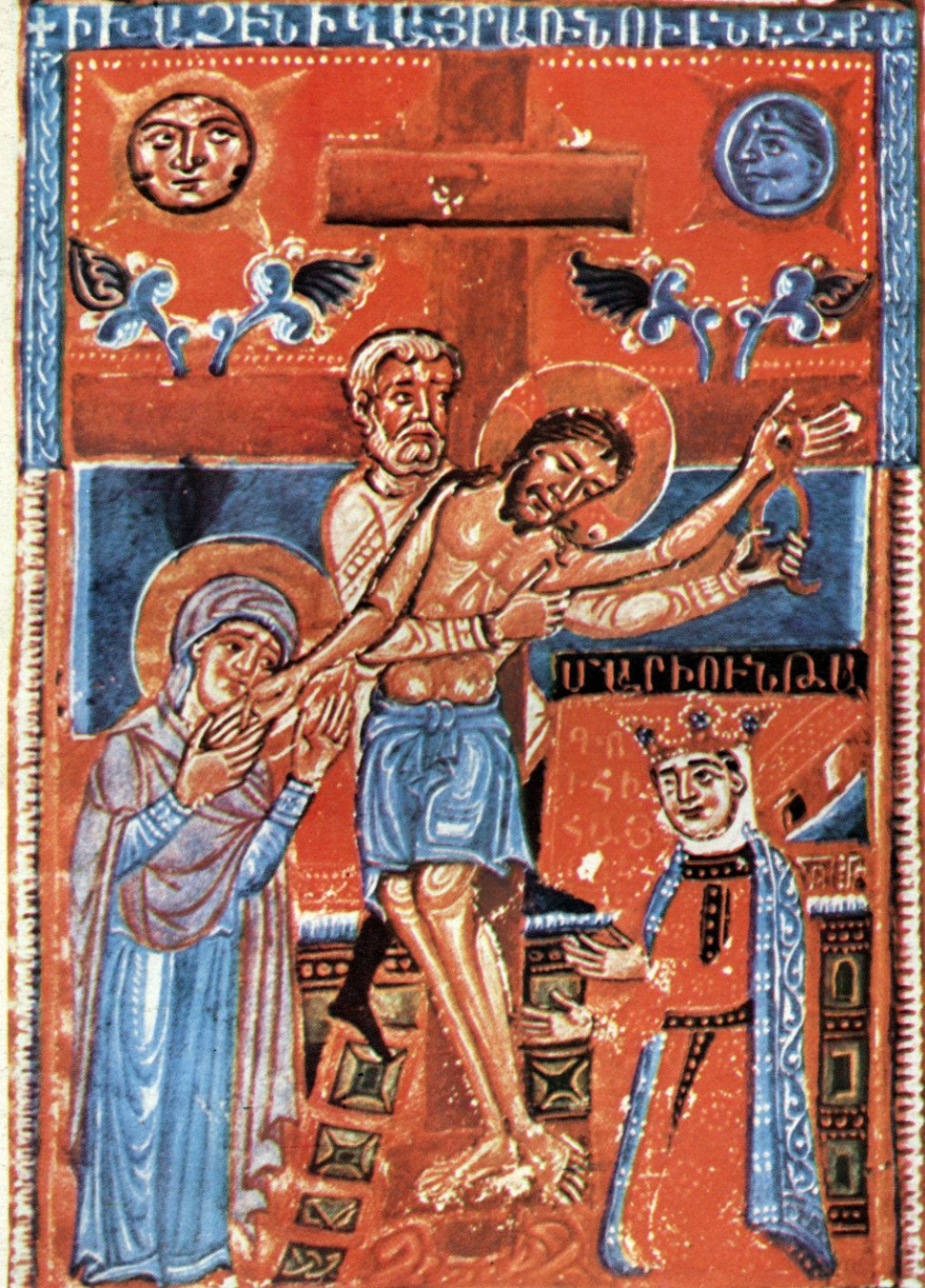

magazin istoric

SERIE NOUĂ — APRILIE 1995

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 4 (337)
aprilie 1995

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 615.02.00, in-
terioare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan
Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu,
Marian Ștefan (responsabil de număr)
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric.
Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA
„CORESI” — București, director general
Dumitru Constantinescu; director eco-
nomic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Solidaritate universitară: Horia Hulubei	2
Demografie, religie și istorie: Ion Dumitriu-Snagov	3
Charles N. Colson. De la confuzie la realitate: Cornelia Bodea	8
Meșterul tiparelor — Mitrofan: Gabriel Ștrempel	12
În București, acum 50 ani	16
România la final de război mondial în Europa. Documente inedite	20
Dosarul misiunii Stirbey: Ion Calafeteanu	26
Prezența militară sovietică în România: S. Verona; D. R. Falls	33
Înfruntând furtuna: Alexandru Șafran	41
Un om și o eră — Konrad Adenauer: Dumitru Hincu	46
160 ani de arheologie românească: Mircea Babeș	54
Comploturile împotriva lui Hitler: Florentina Dolghin	57
De ce nu mai există o arhivă S.S.I.: Cristian Troncotă	62
Întâmplări din viață... A.C. Cuza	65
Caielele de miezul nopții: Al. Busuiocanu	71
Film și istorie la Cannes: Cristian Popișteanu	77
Iubirile Marthei Bibescu după Ghislain de Diesbach	79
Armenia: Sergiu Selian	85
• Cărți sosite la redacție... 7, 45, 70 • Concursul Magazin istoric, ediția 1995... 89 • Istoria și școala... 92 • Dialog cu cititorii	94

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

HORIA HULUBEI

Solidaritate universitară

Oricare ar fi forma de viață de mâine, societățile umane nu vor putea trăi decât tot organizate pe baze de realități umane, nu vor putea trăi decât tot organizate pe baze de realități etnice. Aceste popoare a căror structură etnică va fi suficient de sănătoasă și omogenă vor putea dăinui ca unități sociale.

Asigurarea continuității vieții noastre naționale este marea sarcină a tineretului românesc de mâine.

Poporul nostru de plugari, care de douăzeci de secole s-a arătat ca o realitate biologică, impresionant de rezistentă va avea de suferit asalturi poate mai grele ca niciodată.

Resorturile esențiale vieții noastre ca nație vor trebui cu orice chip să fie ținute cu competență și destoinicie de ai noștri.

Țara noastră va trebui să suferă și un proces rapid de adaptare la formele cerute de civilizația ce va veni. Tineretul va trebui să poată realiza această adaptare fără prea multe suferințe.

Aceasta cere o pregătire aspră și susținută la realitățile acestei vieți.

Ei să simtă că trebuie să se încoloneze între elitele care vor conduce societățile de mâine. Ei vor lupta generos pentru ca civilizația să ne dea mijloacele și forța materială de care vom avea nevoie pentru asigurarea permanenței noastre. Timpul pierdut în altceva decât în munca pentru realizarea sa ca om util și pentru făurirea unității sale sufletești de om cult constituie o crimă pentru tânărie și pentru țară.

Să gândească și să simtă românește. Țara se găsește

în luptă crâncenă pentru existența ei. Deasupra tuturor ideologiilor, tuturor credințelor, deasupra tuturor egoismelor stă România.

Solidaritatea românului în fața greutăților a devenit legendară. Studentul să dea exemplul cel mai luminos, fie că luptă cu arma pentru a asigura dreptul nostru la viață, fie că luptă să se prepare pentru competiția vieții de după luptă. Munca leală și generoasă a elitelor noastre va da nației posibilitatea să-și urmeze cursul ascendent spre o formă de înaltă și glorioasă civilizație umană.

Fără contribuția acestor elite, rezistența noastră ca unitate națională va fi periclitată.

Cea mai mare parte din mișcarea culturală românească a fost zămisliată în jurul universităților.

Ele au fost și sunt centrele unde se făurește puterea noastră de afirmare ca popor și de rezistență la lupta noastră ca națiune. Cine nu a ajutat universitățile a greșit, cine a lovit, conștient sau incon-

știent în ele a greșit. Nedumerirea creată prin loviturile repetate date de unii acestei instituții ne-au dus pe margine de prăpastie. Funcționarea neconformă, câțiva ani, a universităților înseamnă tot atâtea generații inutilizabile pentru țară.

Lupta în timp de pace, tot atât de esențială și determinantă ca cea de război, este dusă de armata celor care înțeleg și introduc elementele progresului în sânul unei națiuni. De calitatea lor depind, în mod exclusiv, și posibilitățile spre mai bine.

Cultura și civilizația măresc atât de covârșitor potențialul unui popor, încât o lipsă de grijă în menținerea pe culmile cele din urmă ale civilizației duce la o scădere așa de mare în posibilitățile lui de rezistență că însăși existența sa poate fi periclitată.

Toată această luptă e dusă și de universitate.

Universitățile sunt și trebuie să rămână locuri sfinte de reculegere și făurire a viitorului, așa cum mănăstirile, în timpurile zbuciumate ale omenirii, au fost oaze unde s-au îmbinat gândurile și bogățiile sufletești care au servit de îndreptar pentru regăsirea echilibrului.

Ele trebuie să fie elementul de continuitate în viața unei țări, iar la noi, poate mai mult ca în altă parte.

Ajutate, respectate și venerate, ele vor constitui baza închegărilor noastre viitoare, cum au fost și până acum.

(Fragment dintr-un interviu acordat de H. Hulubei, rectorul Universității din București revistei Pământul românesc, nr. 10/1942)

DEMOGRAFIE,

RELIGIE ȘI ISTORIE

Prof. univ. dr. ION DUMITRIU - SNAGOV

Demografia religioasă și-a delimitat relativ recent domeniul său de studiu, pe un teren interdisciplinar, definindu-și metodologia prin combinarea instrumentului matematic cu experiența statisticii, pentru a urmări evoluția istorică a populației după religii. Demografia religioasă caută să servească obiectiv și cu precizie aspectele raportului dintre populație și religie în dinamica istorică, surprinzând cantitativ schimbările calitative produse în societatea umană.

Tabloul demografic al unui teritoriu, în multiplele sale variante: urban sau rural, etnic sau religios, material sau spiritual reprezintă secțiuni matematice în timp și modificările din lumea fizică devin apte să înregistreze salturi calitative în expresii statistice, urmărind sensul istoriei cu extrem de puține excepții de recesitate.

Iată tot atâtea motive care justifică interesul specialiștilor pentru acest nou domeniu de cercetare. Profesorul Ion Dumitriu-Snagov a încheiat recent un studiu — Pagini de demografie religioasă — după câte știm noi, o primă încercare de acest gen în literatura de specialitate din țara noastră¹. Noutatea, dar mai ales valoarea științifică a unui astfel de demers, ne-au determinat să preluăm câteva pasaje din acest studiu, pe care le vom publica în continuare sub un titlu ce aparține redacției noastre și care, suntem convinși, vor răspunde, fie și în parte, interesului manifestat astăzi pentru problemele religioase. La sfârșitul lecturii acestor pagini, vom constata cu o oarecare uimire că religia, în ciuda drasticilor represioni la care a fost supusă de regimul totalitar comunist, prin prezența ei în conștiința populației, reprezintă o semnificativă mărturie a rezistenței anticomuniste a poporului român.

M. ȘI.

O mare revelație morală

Politica de ateizare, prin eradicarea religiei, a intrat în strategia totalitarismului co-

¹ Studiul face parte din cursul de specializare post-universitară predat la Facultatea de Diplomatie Eclesias-tică a Academiei Internaționale pentru Studiul Religiei Lumii din București. Textul complet, însoțit de aparatul critic, a fost prezentat de autor la Conferința internațională a Federației Institutelor pentru Studii Central-Est Europene, desfășurată la Lublin (Polonia) între 15 și 17 noiembrie 1944, sub patronajul profesorului universitar Jerzy Kłoczowski, membru al Comitetului Executiv al UNESCO.

munist imediat după 23 august 1944 și a cunoscut cele mai variate forme de manifestare, de la manevrele insidioase ale prieteniei până la genocidul greco-catolic. Cu toate că în Constituția din 1948 era prevăzută libertatea religioasă (Art. 27), autoritățile guvernamentale au eliminat religia din evidența publică a populației și au scos-o din recensămintele populației efectuate timp de aproape o jumătate de veac. Tocmai din acest motiv, recensământul din 7 ianuarie 1992 a constituit o mare revelație morală: 99,8% din lo-

cutorii României s-au înregistrat în rândurile unei confesiuni religioase și numai 331 cetățeni s-au declarat atei și 24 314 fără religie².

Confruntarea datelor ultimului recensământ, publicate de Comisia Națională pentru Statistică, oferă posibilitatea unor investigații metodice în evoluția societății românești, în care cei 22 180 035 locuitori își urmează orbitele spirituale proprii, într-o formidabilă și continuă activitate socială.

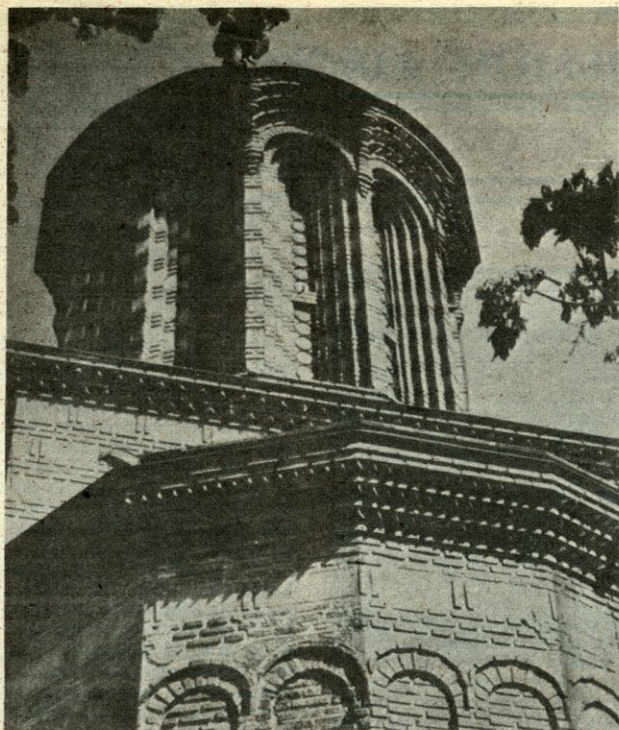
Între recensământul din 1930 (ultimul care cuprindea date privind religia populației) și cel din 1992, cele mai importante evenimente demografice au fost determinate de tendința de schimbare radicală a modului de activitate socială în întreaga țară. Această schimbare este evidențiată prin dinamica generală a mediului de viață. Astfel, dacă în 1930, populația țării trăia în proporție de 78,6% în mediul rural și de 21,4% în cel urban, în 1992 situația s-a schimbat radical: 45,6% pentru mediul rural și 54,4% pentru mediul urban.

În 1992, masa populației, dispusă echilibrat în teritoriul statal, fără discriminare politică sau religioasă, avea o densitate medie de 95,8 loc./km p., variabilă între *minima* din zonele montane sau cele inundabile (jud. Tulcea = 32,1 loc./km p., jud. Caraș Severin = 44,2 loc./km p.) și *maxima* (jud. Prahova = 186 loc./km p.) raportate la un județ cu densitate *medie* (Neamț = 98,1 loc./km p.).

Aceste cifre indică, așadar, o dispunere uniformă a populației, nediferențiată preferențial în teritoriu.

Comparând creșterea populației față de 1930 și apartenența ei la diferite

² Situația nu trebuie să ne mire. În zilele noastre, 32,6% din locuitorii planetei sunt creștini (în total, 2 200 comunități religioase), din care 17% catolici, 13,3% protestanți, 2,3% ortodocși; 17% musulmani, 13,4% hindusi, 6,3% confucianiști, 6,1% budisti, 0,3% mozaici, 0,3% sikh, 9,4% sincrетиști-animiști, 10,3% agnostici, 4% atei.

Monumente de arhitectură religioasă reprezentative pentru România:
Biserica Curtea Veche (București)...

culte, Alexandru Radocea ne-a dat o bună imagine de sinteză în studiul introductiv al datelor recensământului din 1992, o sinteză întocmită pe criterii științifice detaliate, de care am beneficiat și noi, lăta cum se prezintă această sinteză:

„Locuitorii de religie ortodoxă sunt majoritari în 37 de județe și în municipiul București.

Cele 1 161,9 mii persoane de religie romano-catolică reprezintă 5,1% din totalul populației, domiciliile în proporții mai importante în județele Harghita, Bacău, Timiș, Covasna, Satu Mare, Mureș, Neamț și Arad.

S-au declarat de religie reformată un număr de 802,5 mii persoane (3,5% din total), domiciliile mai ales în jude-

țele Mureș, Bihor, Cluj, Covasna, Satu Mare, Sălaj și Harghita.

Populația de naționalitate română este în proporție de 94,7% de religie creștină ortodoxă. O proporție de 1,8% din români sunt romano-catolici, 0,9% sunt greco-catolici, 1,0% sunt penticostali, circa 1,5% aparțin altor culte (baptiști, adventiști, creștini după Evanghelie sau de altă religie), iar numai 0,1% sunt ateii sau fără religie.

Populația de naționalitate maghiară este în proporție de 47,1% reformată, 41,2% romano-catolică, 4,6% unitariană, 0,8% de religie evanghelică sinodo-presbiteriană, 0,4% de religie evanghelică de confesiune augustină, 0,8% baptiști, 0,5% adventiști, 4,3% de altă religie, iar 0,2%

atei sau fără religie.

Țiganii se distribuie după religie astfel: ortodocși — 85,3%, romano-catolici — 4,8%, reformați — 4,4%, greco-catolici — 0,9%, penticostali — 2,0%, unitarieni și baptiști — câte 0,2%, creștini după Evanghelie — 0,2%, alte religii — 0,9% iar ateii și fără religie — 0,9%.

Germanii sunt romano-catolici în proporție de 59,4%, evanghelici de confesiune augustină — 22,9%, evanghelici sinodo-presbiterieni — 2,4%, reformați — 2,3%, penticostali și baptiști — câte 0,4%, ateii și fără religie — 0,2%.

Ucrainenii sunt de religie ortodoxă în proporție de 80,3%, penticostali — 7,7%, adepți ai Bisericii ortodoxe de stil vechi — 3,5%, greco-catolici — 2,6%, adventiști — 1,6%, ateii și fără religie — 0,2%.

În rândurile rușilor-lipoveni predomină religia creștină de rit vechi — 62,2% și cea ortodoxă — 31,8%. Turcii și tătarii sunt în cea mai mare parte — 97,3%, respectiv 98,9% — de religie musulmană. În rândurile sârbilor și grecilor predomină religia ortodoxă, iar cei mai mulți dintre polonezi, cehi, slovaci, croați și bulgari sunt de religie romano-catolică.

În funcție de structura etnică a populației, ortodocșii sunt în mare majoritate români (97,6%); romano-catolicii sunt 57,6% maghiari, 31,1% români și 6,1% germani; reformații sunt în marea lor majoritate de naționalitate maghiară (95,4%) și o proporție asemănătoare este la unitarieni.

La fel ca în populația totală a țării, la diferitele religii predomină persoanele de sex feminin, cu excepția religiei musulmane la care există mai mulți bărbați decât femei. De asemenea, în cadrul persoanelor fără religie sau ateii proporția persoanelor de sex masculin este majoritară.

Tabloul general al populației stabile, privind situația religioasă, ne permite o prezentare a trei mari categorii de religii după disper-

siunea lor istorică generală:

a) *Religiile în dispersiune majoră*, cu peste 100 000 credincioși pentru fiecare cult, înregistrate pe tot teritoriul țării și care sunt cuprinse în trei mari categorii, după proveniența lor istorică:

— *Religiile tradiționale*, ortodoxă și catolică, provenind din marea separare din secolul XI;

— *Religiile reformatoare* de proveniență catolică (rezultate din Reforma secolului XVI); reformată, unitariană, evanghelică de cult augustin, evanghelică sinodo-presbiteriană și reformatoare de proveniență ortodoxă: greco-catolică (română unită sau catolică de rit oriental).

— *Religiile neoreformatoare* (recunoscute prin Legea pentru Regimul general al cultelor religioase din România din 4 august 1948 și care până atunci avuseseră regim de asociații religioase): baptistă, penticostală, adventistă și creștină după Evanghelie.

Numeric, situația lor se prezintă astfel:

Cele două religii tradiționale dețin: *ortodoxă* — 19 802 389 credincioși (86,8% din totalul populației), *catolică* — 1 161 942 (5,1% din totalul populației). Religiile reformatoare de proveniență catolică prezintă următoarea situație: *reformată* — 802 454 (3,5%), *unitariană* — 76 708 (0,3%), *evanghelică de cult augustin* — 39 552 (0,2%), *evanghelică sinodo-presbiteriană* — 21 160 (0,1%); reformatoare de proveniență ortodoxă (*greco-catolică* sau *română unită*) — 223 327 (1,0%). Religiile neoreformatoare se prezintă astfel: *baptistii* — 109 677 (0,5%), *penticostalii* — 220 051 (1,0%), *adventiștii* — 78 658 (0,3%), *creștinii după Evanghelie* — 49 963 (0,2%).

b) *Religiile în dispersiune medie* înglobează 126 713 credincioși, repartizați astfel: *creștinii de rit vechi* — 28 141 *armeni de rit gregorian* — 746, *islam* — 54 928 dintre care 29 832 turci și 24 596 tătari, *mozaici* — 9 670 și *Biserica ortodoxă de rit vechi* —

33 228.

Deși și acestea sunt religii cu caracter istoric în conviețuirea stabilă cu celelalte religii din teritoriul românesc, ele nu au un caracter statistic relevant, în prezent numărul credincioșilor fiind foarte scăzut, în comunități de sub 25 000 persoane. Religia creștină de rit vechi se împarte îndeosebi între ruși-lipoveni — 24 016, români — 3 711 și ucraineni — 121 credincioși. Religia musulmană înglobează credincioși turci și tătari, cu un slab sau negativ spor de populație.

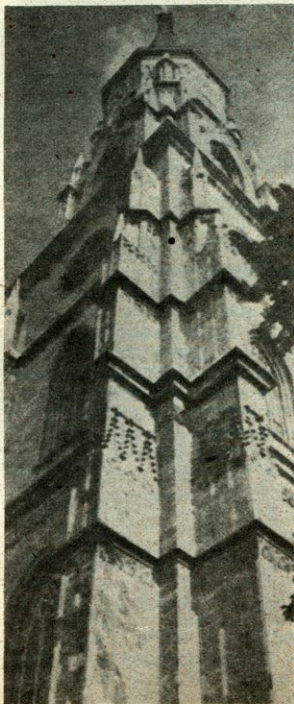
c) *Religiile în dispersiune de mici comunități*, împreună cu atei, cei fără religie și cu religie nedeclarată, prezintă următoarea situație: *asociații religioase* — 55 583, *ateii* — 10 331, *fără religie* — 24 314, cu religie nedeclarată — 8 139.

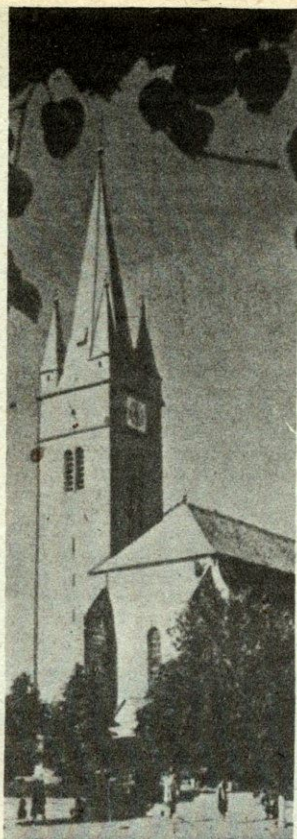
Studiul comparativ al datelor recensămintelor din 1930 și 1992 relevă ponderea populației de religie ortodoxă al cărei procent a crescut de la 69,9% la 86,8%, cu o schimbare drastică a peisajului demografic datorată în primul rând unor cauze de ordin istorico-politic. Aceste modificări s-au produs ca urmare a pierderii unor teritorii (Basarabia, Bucovina, Cadrilaterul) unde se afla un mare număr de neortodocși: mozaici, musulmani, catolici, luterani, reformați și protestanți. În al doilea rând, *repreziunea comunistă*, în urma căreia Biserica greco-catolică a fost desființată prin lege, a dus la înglobarea forțată a credincioșilor acestei biserici în Biserica ortodoxă, ceea ce a dat în timp un spor artificial de populație ortodoxă de peste 1,5 milioane credincioși. În sfârșit, *emigrările forțate* determinate de regimul politic totalitar comunist prin măsurile represive îndreptate împotriva cetățenilor catolici din Dobrogea, Banat și Ardeal, ca și unele deportări de populație musulmană din Dobrogea efectuate de armata sovietică în anii 1944-1948.

Vitalitate, armonie, toleranță

Prin analiza structurii cultelor în teritoriul se pot obține o serie de date extrem de semnificative. De pildă, în două județe — Covasna și Harghita — populația ortodoxă este mult minoritară numeric și depășită de cea catolică, atât relativ, cât și absolut, adică împreună cu celelalte religii istorice. În județul Covasna, dintr-un total de 348 335 locuitori, 45 217 sunt ortodocși (21,7%), 228 884 catolici, 694 greco-catolici, 44 558 reformați, 24 937 unitarieni, 189 evanghelici de cult augustin și 56 evanghelici sinodo-presbiterieni. În județul Harghita, din 233 256 locuitori, 50 467 (13,3%) sunt ortodocși, 85 648 catolici, 390 greco-catolici, 79 802 reformați, 10 701 unitarieni, 840 evanghelici de cult augustin

... Biserica „Sfântul Mihail” (Cluj)...

... și Biserica reformată din Turda

și 388 evanghelici sinodo-presbiterieni.

În toate celelalte județe ale țării (cu excepția jud. Satu Mare, unde procentul ortodocșilor este de 49,82%), populația ortodoxă este majoritară. În 14 dintre județe și în municipiul București procentajul religiei ortodoxe se evidențiază spre limita maximă, cu indici de peste 95% din totalul locuitorilor: Olt — 99,6%, Vâlcea — 99,3%, Călărași — 99,2%, Ialomița — 99,2%, Dolj — 99,0%, Buzău — 98,8%, Giurgiu — 98,8%, Argeș — 98,6%, Brăila — 98,6%, Galați — 98,4%, Mehedinți — 98,2%, Teleorman — 97,8%, Vrancea — 97,7%, Vaslui — 97,2% și municipiul București — 96,5%.

O problemă istorică aparte o formează *religia greco-catolică* (română unită sau catolică română de rit bizantin), ai cărei episcopi, în urma declarăției din 1689 de unire cu Roma, se numeau prin proces canonic la început ca „episcopi ai valahilor, grecilor, rutenilor, sârbilor și altora”, procedură ce a durat până în 1853, când a fost creată Provincia greco-catolică română de Făgăraș și Alba Iulia.

Începând cu 1868, după proclamarea statului dualist austro-ungar, diferențierea etnică în cadrul acestei religii a fost revendicată acut în scopuri politice, guvernul din Budapesta creând o dieceză proprie pentru cetățenii maghiari proveniți din deznaturalizarea românilor și a rutenilor din zona Munkacs. Această dieceză a fost aprobată condiționat de papa Pius X în 1912 cu sediul la Hajdudorogh și cu un vicariat teritorial în Transilvania (prin disjunctia unor parohii românești din Mitropolia Blajului). Această măsură a devenit ulterior un motiv de grav contencios eclaziastic și de confruntări naționaliste, în final Vaticanul anulând vicariatul.

Din 1945, în toate țările căzute sub dominația Uniunii Sovietice, s-a trecut la dizolvarea Bisericii unite. În România, Biserica unită a rezistat în clandestinitate până în ianuarie 1990 (*Magazin istoric*, nr. 7/1994). Numeric, la 1 decembrie 1948, atunci când s-a trecut la dizolvarea structurilor sale eclaziastice, Biserica unită avea 1 562 979 credincioși (9,9% din populația țării). În ianuarie 1992 s-au recenizat 223 327 credincioși (1% din totalul populației țării). Comunitățile cele mai consistente, pe județe, sunt următoarele: Alba (15 937), Arad (4 926), Bihor (14 485), Bistrița-Năsăud (9 267), Brașov (7 257), Caraș-Severin (2 704), Cluj (37 594), Covasna (390), Harghita (694), Hunedoara (5 798), Maramureș (30 650), Mureș (15 228), Satu Mare (35 429), Sălaj (9 198), Sibiu (9 781), Suceava (1 424), Ti-

miș (7 495) și municipiul București (10 113). În celelalte județe, cifrele sunt nesemnificative.

Analiza acestor date pune în evidență faptul că în afară de București, greco-catolicii sunt prezenți în număr mai mare dincolo de arcul carpatic și în județul Suceava, dar aici cu pondere etnică ucraineană. Slaba lor prezență în județele Covasna și Harghita are la bază disproporția etnică dintre români și maghiari (secui), cu pondere în favoarea romano-catolicilor, reformatilor și unitarienilor, religia greco-catolică fiind considerată religia românilor (ca și cea ortodoxă).

Dincolo de aspectele oferite de recensământ, reorganizarea Bisericii greco-catolice din ultimii ani a dus la o creștere sensibilă a numărului credincioșilor ei, încât datele înregistrate în 1992 sunt deja depășite, fapt ce ilustrează vitalitatea acestei biserici după anii de represiune.

În raportul etnie/religie, religia greco-catolică rămâne, chiar prin datele înregistrate în 1992, cu un specific românesc larg-majoritar. Din totalul de 223 327 credincioși, 191 453 sunt români (90,2%), iar restul maghiari (23 393), țigani (3 569), germani (1 900), ucrainenii sau rutenii (1 693), lipoveni-ruși (32), turci (7), sârbi (84), tătari (3), slovaci (587), bulgari (132), evrei (21), croați (20), cehi (93), polonezi (114), greci (70), armeni (16), alte etnii (132).

Datele statistice exprimă o constelație rezultată din normala conviețuire prin întregiri reciproce. Combinări matematice ale condițiilor etno-religioase în evoluția geo-politică demonstrează labilitatea termenilor aleatorii de esență preferențial-umană și, apelând la probe statistice vom vedea cât de complexă este configurația socială și cum viața infirmă interpretările exclusiviste de genul: toți românii sunt ortodocși, cine este de religie romano-catolică nu este român.

În România, din totalul celor 22 810 935 locuitori,

19 802 389 (87%) sunt de religie ortodoxă, din care etnici români sunt 19 322 047 (97,6%). Un număr de 480 342 ortodocși aparține altor etnii: maghiari — 27 828, țigani — 342 130, germani — 8 126, ucraineni — 52 839, ruși-lipoveni — 12 285, turci — 461, sârbi — 26 219, tătari — 149, slovaci — 850, bulgari — 2 112, evrei — 317, polonezi — 312.

Din totalul celor 1 161 942 catolici, 361 324 sunt de naționalitate română, 669 420 de naționalitate maghiară, 70 983 germană. La rândul lor, din cei 802 454 reformați, 16 140 sunt români, 765 370 maghiari, 17 598 țigani. Interesant este însă și faptul că din totalul celor 1 624 959 persoane de naționalitate maghiară, 32 949 au declarat limba română ca limbă maternă.

Toate aceste date definesc un peisaj demografic mai echilibrat decât în multe alte zone europene, unde s-a ajuns la stări conflictuale etno-religioase. Privite în practica istorică, aceste statistici se înscriu în sfera toleranței tradiționale caracteristică populației din spațiul carpato-danubiano-pontic, zonă lipsită în trecut de războaie religioase.

Parcursând toate aceste date statistice, prima constatare ce ni se impune este aceea că privire la înaltul grad de religiozitate a populației din România, populație armonice dispusă în teritoriul de stat, ca sinteză oferită de condițiile istorice geo-politice locale, ca și de factori biologici, de naționalitate, confesiune, educație, cultură etc. Informațiile statistice demonstrează forța și vitalitatea religiei în populația țării, într-o conviețuire armonică.

Libertatea de gândire este compatibilă cu principiile bioeticii, principiul pe care religia le structurează spiritual, ca pe un tezar apărât de-a lungul istoriei omenirii și acest fapt este probat concludent de toleranța care a călăuzit popoarele de-a lungul existenței lor. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

LA EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE

Fundația Culturală Română împlinește în acest aprilie cinci ani de existență. Nu este rostul acestor rânduri să marcheze sau să analizeze momentul. Vrem să reamintim cititorilor noștri doar unul dintre domeniile sale de activitate remarcabil ilustrate în prima sa jumătate de deceniu de activitate: politica editorială. Așa cum am făcut-o în repetate rânduri, semnalăm ultimele apariții, primite la redacție:

• **Mateiu I. Caragiale — OPERE** (edite, studiu introductiv și note de **Barbu Cioculescu**).

1994, 477 pp., 5 400 lei: apărută în cadrul colecției coordonate de dr. Zigu Ornea, actuala ediție a urmărit restituirea integrală a scrierilor lui Mateiu I. Caragiale, cuprinzând opera sa literară, publicistică, genealogică, memorialistică și corespondența, însoțite de substanțiale note și comentarii.

• **Larry L. Watts — O CASAN-DRĂ A ROMÂNIEI. ION ANTONESCU ȘI LUPTA PENTRU REFORMĂ. 1918-1941** (traducere de **Liliana Pop și Virgil Stanciu**).

1994, 438 pp., 8 200 lei: un punct de vedere ce a stârnit și va stârni controverse, despre o personalitate controversată a istoriei noastre, încă o „pată albă” tocmai datorită numărului redus de studii și monografii ce i-au fost consacrate, cele mai multe scrise de pe poziții exclusiviste pro sau anti. Autorul este și întâiul istoric american ce a abordat acest subiect într-o primă lucrare în urmă cu 10 ani.

• **Lya Benjamin, Irina Cajal-Marín, Hary Kuller — MITURI, RITURI ȘI OBIECTIVE RITUALE IUDAICE** (Cuvânt înainte de academician **Nicolae Cajal**).

1994, 194 pp., 4 800 lei: lucrarea ce vine să acopere o zonă a unei spiritualități milenare, cea iudaică, nu numai puțin cunoscută, ci și puțin dezbătută, alcătuită sub forma unei culegeri de texte însoțite de comentarii lămuritoare.

• **Antonio Muñoz Molina — IARNA LA LISABONA** (traducere și prefață de **Ileana Mihăilă**).

1994, 223 pp., 2 600 lei: o minunată poveste de dragoste, încadrată de critici în seria „romanelor negre”, scrisă de unul dintre măștrii actuali ai literaturii spaniole.

• **Eva Hoffman — O VIAȚĂ ÎNTR-O ALTĂ LIMBĂ** (traducere în limba română de **Magda Groza**).

1994, 296 pp., 2 900 lei: născută la Cracovia, în 1945, autoarea a emigrat, împreună cu familia, în Canada, în 1959, iar din 1963 trăiește în S.U.A.; cartea, cu o puternică notă autobiografică, s-a bucurat de un succes deosebit în Statele Unite, Anglia, Franța, Japonia și Germania.

• **LETTRE INTERNATIONALES**.

Ediția română, iarna 1994-1995, 124 pp., 1 000 lei: meditații asupra timpului ce trece, singurătății ce se separă, a morții ce așteaptă — fatalități împotriva cărora o soluție de apărare o oferă literatura, ca o cale privilegiată de a schimba disproporția forțelor ce se confruntă —, pagini semnate de Karel Kosik și Alain Finkielkraut, Ileana Mălăncuș, V.S. Naipaul, George Tomaziu, Milan Kundera, N.B. Cantacuzino, Edgardo Oviedo, Ioana Părvulescu, Eugen Ionescu, Anthony Burgess, Jaques Julliard, Magdalena Boiangiu, Anne Sinclair și Alain Minc.

Restituiri și rectificări istorice

„DASCĂLUL COLSON“:

DE LA CONFUZIE LA REALITATE

Acad. CORNELIA BODEA

● Colson și mai cum? ● Avertismentul lui Caterly ● O seară în salonul prințului Știrbey ● Consulul lui Ludovic-Filip îl elogiază pe Napoleon I ● Ce aproape e Parisul la București! ● Bucureștenii și... compatrioții lor francezi ● Boleri români, creștini filotimi

Este un lucru obișnuit, dar nu întotdeauna și de înțeles, ca despre viețile cu o activitate publicistică prolifică și o trăire intensă în susținerea altor cauze decât cele în sprijinul țării proprii, memoria contemporanilor beneficiari și mai apoi memoria istoriei să nu rețină nimic sau aproape nimic. Cine era? Cine a fost? Ce interese l-au animat, ce împrejurări l-au determinat să poarte un astfel de steag și să-și exprime în scris sau în fapt convingerile, sentimentele, aprobările sau dezaprobările cauzei îmbrățișate? Și cu toate acestea, nu o dată informațiile despre el și mediul său au putut explica succese sau eșecuri greu de surprins altfel.

Scriserile unui Félix Colson, de pildă, sunt

nelipsit și invariabil invocate, în orice studiu despre mișcarea națională a românilor dinainte sau de după anul 1840. I se menționează de fiecare dată, în mod automat, funcția de „secretar la Consulatul francez din București în 1837-1839”, și totodată calitatea de secretar particular și interpret politic pe lângă Ion Câmpineanu, proeminenta personalitate a Țării Românești la acea dată. De la o vreme lui Félix Colson i s-au adăugat anii vieții, 1804-1870! Au fost adoptați însă tot în mod mecanic, fără să se bage de seamă că data nașterii, cel puțin, este contrazisă de tot materialul documentar care privește perioada prezenței sale în România. S-a întâmplat de asemenea ca numele de

Colson (fără prenume) să se întâlnească în societatea românească într-o epocă mult înainte de 1837. Anterioară deci venirii lui Félix Colson în București. Anterioară chiar datei de 1804, presupusul an al nașterii acestuia. Și, totuși, acel Colson — menționat întotdeauna fără prenume — a fost confundat de specialiști — istorici sau istorici literari — cu Félix Colson. Într-un caz singular a fost considerat a fi chiar tatăl lui Félix...

O enumerare bibliografică a confuziilor ni se pare un lucru oșios, superfluu. E de ajuns poate a semna că greșeala stăruie și în Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900 (în articolul despre Iancu Văcărescu, de la p. 891, coloana I).

Deși pare ciudat, confuzia dintre „dascăl Colson” și „Félix Colson” a fost lămurită în mod clar și expres, încă la începutul secolului XX. Identificarea unuia și altuia a fost făcută de George Știrbey, fiul fostului domn

Barbu Știrbey, și autor, sub pseudonimul James Caterly, al cărții *Les Roumains — Apărută la Paris în 1908*. Precizarea lui James Caterly, recte George Știrbey, a fost prilejuită de reproducerea în cartea sa a unei scrisori semnată simplu Colson și datată din București, la 25 septembrie 1835.

„Autorul acestei scrisori — scrie Caterly — a trăit multă vreme în Muntenia; el nu trebuie confundat cu Colson, venit mai târziu în București, ca secretar al consulului Franței, marchizul de Chateaugiron”. George Știrbey (J. Caterly) nu-i menționează nici el prenumele. Deși — după cum vom vedea — îl cunoșcuse foarte bine. Dar cum și cartea lui a trecut neobservată până acum, echivocul celor două nume a stăruit deopotrivă.

Ne propunem în paginile de față să adăugăm primului Colson plusul de identitate biografică surprins în materialele editate — dar ignorate în bună parte — și în altele, inedite, ce ies acum abia la lumină.

Pe „dascălul Colson”, cel care l-a introdus pentru prima dată în literatura noastră memorialistică a fost Ion Ghica. El îl pomeneste, într-una din scrisorile către Vasile Alecsandri (*Dascăli greci și dascăli români*), în cadrul grupului de preceptorii sau dascăli francezi, pe care îi socotea a fi provenit, cu toții, „din marchizii și conșii emigrați” din țara Marii Revoluții. Cei enumerați erau Laureçon, Recordon, Mondenville și Colson. Ecoul prezenței acestora în România a fost înregistrat prin legăturile întreținute cu promotorii mișcării noastre naționale. Despre Colson, de pildă, Ghica spune că a fost dascălul lui Iancu Văcă-

rescu, pe care l-a și însoțit la studii la Viena, în 1804. Tot de la Ion Ghica știm că pe F.G. Laureçon l-a avut ca institutor chiar Ion Câmpineanu. După spusele lui Ghica, Laureçon venise la noi în țară pe la 1809. Luase parte activă, și entuziasmat, în Revoluția franceză. Dar plecase de acolo, pentru că nu s-a mai putut împăca nici cu excesele iacobinilor, care făcuseră din teroare un mijloc de guvernare, și nici cu regaliștii, care chemau pe străini în ajutorul Bourbonilor. La București, odată cu lecțiile de literatură și cultură franceză, a semănat și „ideile cele mari și generoase ale Revoluției” (cuvintele sunt ale lui Ghica). La rândul său, Laureçon a

învățat românește, lucru pe care îl mărturisește singur în prefața lucrării sale *Observații asupra Țării Românești și a evenimentelor ce s-au petrecut în această provincie la 1821*, apărută la Paris în 1822.

Nu la fel de apropiate par a fi fost legăturile lui François Recordon cu liberalii români. Tânărul era elvețian — nu francez, cum l-a prezentat Ion Ghica. A stat în Țara Românească, între 1815 și 1821, în slujba domnitorului Caragea, căruia i-a fost un secretar devotat și un admirator. Însemnările sale, scrise în acei ani și publicate la Paris în 1821, sunt în schimb un apreciat izvor istoric al vremii.

În p. 8: splendida casă, ce poate fi admirată și azi pe Calea Victoriei din București, unde prințul Știrbey oferea celebrele sale „recepții de seară”

Extras din condica Bisericii Bărăția în care au fost consemnate decesele din anul 1857

LIBER MORTUORUM ECCLESIAE PAROCHIALIS RATH. BUCARESTENSIS AD S. MARIAM GRATIARUM.

Nomen, Cognomen, Condicio, et Habitatio mortui.	Locus, Circulus et Provincia Nativitatis mortui.	Religio.	Aetas.	Sexus.	Tempus, dies, et hora mortis.	Sedentia.	Nomen fuerit Sacramentis promissionum promissus - a.	Morsus, seu Causa mortis.	Quando et ubi Sepultus - a.	Nomen, Cognomen, et Character Sacramentis sepulcris.	Tom. et Lib.	Observat.
Colson, Barthes private Informator, apud Belg. Savanien, Barthes private in gubernio munitatis	Polonia, Prussia, de Bala, Prussia	Polonia, Prussia	60 ani	masculin	1857	Polonia, Prussia	Colson, Barthes private Informator, apud Belg. Savanien, Barthes private in gubernio munitatis	Colson, Barthes private Informator, apud Belg. Savanien, Barthes private in gubernio munitatis	1857	Polonia, Prussia, de Bala, Prussia	I	

De asemenea, altfel au evoluat și relațiile lui *Henri E. Mondonville* cu românii. În primul rând, el, ca și *Colson* de altfel, s-a stabilit în Țara Românească. Pe alte căi, despre *Mondonville*, pictor miniaturist, avem știri că, în vremea domniei lui Caragea, găzduia întrunirile unei „Frății” secrete. Putem presupune, în consecință, că și cunoștința sa cu lăncu Văcărescu nu s-a limitat la ședințele solicitate acestuia, în 1828, pentru a-i face portretul, știut fiind faptul că lăncu Văcărescu era francmason.

Despre *Colson*, documentar aflăm că, în acel an 1828, locuia în casa căminarului Alecu Filipescu (Drăneanu), la București. La instaurarea ocupației militare rusești în Principate deci tot în 1828, guvernatorul civil, contele Pahlen și-a ales ca reședință temporară casa numitului căminar, și *Colson* dascălul a trebuit să o evacueze. Pe el și pe *Mondonville* îi întâlnim în București și în 1835. *Colson* de altfel a trăit aici până la sfârșitul vieții sale.

Pe baza datelor inedite ce-l privesc, „dascălului” i se poate enunța astăzi, pentru prima oară, numele întreg. Conform propriei semnături, pe o scrisoare autografă datată din București, în 1850 — asupra căreia vom reveni — el se chema *Charles N. Colson*.

Iată acum și primul grupaj de informații auto-biografice care au fost trecute cu vederea odată cu izvorul documentar care le conține. Ne referim la scrisoarea din 1835: o împletire viu colorată, cu amănunte de natură personală și altele din viața culturală-mondenă a Bucureștilor în primul deceniu al Regulamentului Organic. Destinatarul scrisorii este un Baron d'Argence, prieten de dată veche, se pare, al lui *Colson*. Aflăm astfel despre ospitalitatea privilegiată de care se bucurau în general toți intelectuali francezi veniți în Țara Românească. Exemplificarea o avem urmând descrierea unei serate

cultural-politice din saloanele Barbu Știrbey, eminența protipendadei române liberale, dinainte de 1840.

„Ți-am scris săptămâna trecută — povestește *Colson* — cât e de dragută și de primitoare, pentru noi, lumea din Muntenia. S-ar spune în adevăr că noi francezii ne bucurăm aici de o favoare deosebită.

Mă întreb cum ne petrecem serile: sunt unele foarte interesante și pentru a nu merge mai departe, să-ți povestesc cea de ieri, 24 septembrie.

Peste săptămână, ne ducem de mai multe ori la recepțiile de seară ale d-lui Știrbey. Acest salon e singurul salon din București unde se știe a sta de vorbă. D. Știrbey e capul aristocrației țării. Crescut la Paris, el vorbește și scrie franțuzește ca d-ta și ca mine.

Ieri, deci, erau vreo douăsprezece persoane: patru francezi, iar ceilalți, tineri munteni. D. Știrbey tocmai primise cel din urmă roman al lui George Sand¹. Ne citi vreo treizeci de pagini, pe care le ascultăram cu desfătare și cu o vie emoție. La zece, ni se servi ceaiul și pe urmă conversația deveni obștească”.

Lumina centrală a seriei s-a proiectat asupra consulului general al Franței, Cochelet, și a evocărilor sale din perioada eroică. Tatăl lui Cochelet fusese membru marcant în Adunarea Constituantă de la 1789. El, consulul *Adrien Louis Cochelet* (1788-1859), a ocupat funcții administrative în epoca napoleoneană, cărora le-a pus capăt restaurația burbonă. În diplomație a intrat după revoluția din iulie 1830. La București a venit după un stagiu de *Chargé d'Affaires* (însărcinat cu afaceri) petrecut în capitala Mexicului și apoi Lisabona. Numit consul general în Principate, în decembrie 1834, aici a ajuns în ianuarie următor, iar postul l-a

deținut până spre sfârșitul lui 1836. A fost iubit de români, și la rândul-i a păstrat frumoase și calde amintiri despre ei și țara lor. Dar să-l lăsăm mai bine pe *Charles Colson* să-și continue narațiunea:

„D. Cochelet, consulul general al Franței, care era de față, ne ținu ca sub un farmec, povestindu-ne întâmplări din vremea lui. Cu o voce caldă de emoție, ne vorbi de împărat, de victoriile lui, de Waterloo, de abdicare, de împărăteasa Ioselina, de regina Ortansa, retrasă în Elveția. Câtă să-ți spun că d. Cochelet e fratele domnișoarei Cochelet, cititoarea reginei Cristina. Înalt, cu o mândră înfățișare, îmi pare ca o stafie a epocii eroice. După dânsul, d-na Duhamel, profesoara domnișoarelor Știrbey, ne povesti la rândul său cum, după Waterloo, frate-său Philibert, comandant de vas, se prezentă de la sine la împărat, oferindu-se a-l transporta în Statele Unite, străbătând pe noapte flota englezească; cu ce emoție nerăbdătoare așteaptă el 24 de ceasuri răspunsul împăratului, ce sovăi.

Scumpe prietene, eram: la 800 de leghe departe de Paris și nu vorbirăm ieri seară decât de Franța, de gloria și de nenorocirile ei. Ieșirăm de la d. Știrbey, cu carnea și inimile noastre adânc mișcate. De aceea, la despărțire, strângându-ne mâna, „Traiască Împăratul!” strigară laolaltă francezi și munteni; dar aceasta cu glas pe jumătate, pentru a nu jigni urechile oficiale ale consulului lui Ludovic-Filip”.

Cine să fi fost ceilalți trei sau patru francezi prezenți în acea seară de septembrie 1835 în casa lui Barbu Știrbey? Putea fi între ei și miniaturistul *Henri Mondonville*, cel amintit de Ion Ghica în grupul de dascăli francezi? Stanislas Bellanger — tânărul călător care a pornit în 1836 pe urmele unchiului său, Louis Joseph Parant, mort la București în 1806 — l-a întâlnit pe *Mondonville* în compania doctorului Taver-

¹ Ar putea fi vorba de *André*, apărut în 1835, căci *Lelia* a apărut în 1834, iar *Indiana* și *Valentin* în 1832.

nier și a recent sositului în țară arhitectul Xavier Villacroze. Despre Mondonville, Bellanger consemnează că se stabilise în Țara Românească din 1811 „et s'y trouvaient bien” (și se simțea foarte bine aici). Pe de altă parte, după sentimentele pro-napoleoneene manifestate la serata de la Barbu Știrbey, e de presupus că nici doctorul Tavernier nu putea lipsi. Despre acesta din urmă, Bellanger spune că practica medicina „après avoir porté le mousquet dans la vieille garde de Napoléon” (după ce purtase muscheta în vechea gardă a lui Napoleon) și că era „un vieux soldat de Wagram” (un încercat soldat de la Wagram).

Amintim totodată că atmosfera și sentimentele ca acelea întâlnite în casa Știrbey l-au făcut și pe Edouard Thouvenel (1818-1866) să afirme public în frumoasa sa carte de amintiri și notițe istorice, publicată în 1840 la Paris: „Un francez e primit la București ca un prieten, ca un compatriot și adesea, în fapt, într-un salon în care conversația se face în limba noastră, în care se vorbește despre noi, despre literatura noastră, despre Paris, acest mare centru al luminii care strălucește asupra Europei, te întrebi dacă într-adevăr Țara Românească e separată de Franța prin atâtea țări unde obiceiurile și ideile franceze exercită mai puțină influență”.

Cu tot fondul emoțional liberal și napoleonean ce transpore din cele de mai sus, din datele pe care le cunoaștem, până acum cel puțin, pe fostul „profesor” al vulcanicului lăncu Văcărescu, pe entuziastul Colson nu l-am surprins totuși implicat în vreuna din acțiunile secrete bucureștene. Dacă îl asociem însă cu o icoană, semnată tot simplu „Colson” și dăruită boierului în casele căruia stă ca stătuse în 1828, la București (icoană care a fost văzută de N. Iorga în biserica Filipeștilor, la Draja de Jos, de lângă Vălenii de Munte); dacă îl citim: gândurile evlavioase din 1850, adresate de către acum „bătrânul” profe-

sor Colson, fostului domnitor muntean Alexandru D. Ghica, presupunerile se îndreaptă mai degrabă parcă înspre alte concluzii. Deși nu străine, poate, și de o pocăință târzie:

„Am fost profund mișcat — scrie Charles Colson, fostului domnitor din anii 1834-1842 — de generoasa bunăvoință care a îndemnat pe Altețea Voastră să se gândească la mine. Asupra unor inimi ca a Domniei Voastre, domnul meu, nici timpul și nici depărtarea nu au putere, și prietenii Alteței Voastre, aceia care Vă păstrează amintirea ca pe un cult, pot conta de asemenea că Altețea Voastră nu-i uită.

Ce fericită a fost ideea de a fi ales să-mi trimiteți o carte de rugăciuni. Împotriva tribulațiilor acestei lumi, am nevoie mai mult ca oricine să-mi caut refugiu în religie. Altețea Voastră a știut că a trebuit să mă rup de obiceiurile de la treizeci de ani [sublinierea ne aparține — C.B.]. [Nu] e plăcut — continuă Colson — să vezi cărja care trebuie să-ți sprijine bătrânețele rupându-se în mâinile tale, atunci când e prea târziu a-ți mai crea resurse.

Nu vă voi spune, Alteță, tot ce a suferit inima mea în această împrejurare. Inima Voastră atât de nobilă și delicată a înțeles-o. Eu tot mai sper că Dumnezeu și prietenii mei nu mă vor părăsi în zilele mele cele de urmă. Îmbrățișez cu tărie gândul acesta mângâietor și sănăta mea s-a menținut în mijlocul tuturor amărăciunilor sale.

N-aș ști, Alteță, să vă exprim cât de plăcut mi-a fost să primesc vești de la domnul meu, printr-o persoană care abia vă părăsise. Doamna Zoe de Ghika a răspuns la toate întrebările mele, care nu au fost puține. Vă asigur că aș fi fericit dacă aș mai putea să vă revăd la rândul meu. Numai atunci aș putea spune, împrumutând un verset din frumoasa și folositoare carte: „Acum.

Doamne, pot să mor împăcat”. (Originalul în limba franceză, în fondul de manuscrise al Academiei Române.)

Sfârșitul nu i-a fost totuși iminent, așa cum și-l prevedea în 1850. Charles Colson a mai trăit încă șapte ani peste cei aproape 70 câți avea atunci. În condica decedaților pe anul 1857 a Bisericii Bărăția¹ — păstrată în Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București —, sub nr. 19 se consemnează, în limba latină, că robul lui Dumnezeu *Carlos Colson* s-a stins din viață la 24 martie a anului respectiv, în București, Culoarea de Verde, Podul Mogoșoaiei. Se mai arată că era născut la Nancy, departamentul Meurthe, din Franța și că rămăsese supus francez. De religie era romano-catolic și ca vârstă avea „in jur de [citer] 77 de ani”. Nu fusese căsătorit. Ca ocupație, era precizat că fusese „informator” (adică *informator linguarum*, prin care se înțelege „profesor de limbă”, în cazul de față, franceza). Locuia în casa principelui Știrbey, unde, la urmă, datorită vârstei se bucurase de o rentă viageră. A trecut la cele veșnice așadar în casă de creștini filotimi și boieri români, respectându-i-se toate regulile credinței în care se născuse.

Acestea au fost cele câteva elemente cu care am încercat să creionăm portretul „dascălului Colson”. Oricât de vag ar fi, el scoate din anonim și așează în timp și în spațiu o existență reală, care nu a trecut fără urme benefice prin viața politică și culturală a poporului în mijlocul căruia și-a găsit o a doua patrie. ■

¹ Mulțumim: și pe această cale pr. prof. Eugen Bortos — cancellarius — pentru deosebita sollicitudine arătată în investigația laborioasă întreprinsă de d-sa pentru aflarea datelor de mai sus.

După ce am evocat în numărul trecut al revistei activitatea lui Mitrofan — cărturar reprezentativ al românilor din veacul XVII — în Moldova, vom urmări în cele ce urmează strădanile sale culturale din Țara Românească, unde s-a stabilit în 1686.

Nu cunoaștem în mod exact în ce împrejurări învățatul episcop al Hușilor a trecut Milcovul și s-a așezat între frații din Muntenia. Știm doar că în anul 1686 polonezii au pătruns în Moldova cu trupe numeroase, care au devastat și au robii fără milă. În fața

lor, Dosoftei s-a supus și i-a urmat în Polonia. Familia Cantacuzinilor, inclusiv Iordăchioaia și nepotu-său, Ioan Neculce (Magazin istoric, nr. 5/1985, 5/1986), s-au refugiat la Cantacuzinii din Țara Românească, iar episcopul Hușilor a plecat și el în bejenie, căutând adăpost la curtea lui Șerban Cantacuzino. Aducea cu el o tiparniță, despre care va spune mai târziu că era rodul mâinilor sale. Acea tiparniță va fi instalată la 1691 la Buzău.

Decamdata să reținem că venea la București exact la timp. *Biblia*, rodul colaborării mai multor minți, din toate cele trei țări românești, era gata de redactat și avea nevoie de un tipograf învățat, harnic și bun meșter, cum nu se găsea atunci în Țara Românească, căci Antim nu se ivise încă. Lui Mitrofan îi încredințează domnul și mitropolitul grija imprimării acestei cărți, fundamentala în cultura tuturor popoarelor (*Magazin istoric*, nr. 9/1990).

Nu ne vom opri asupra ei, căci *Biblia* este ea singura subiect de numeroase studii. Vom spune doar că Mitrofan s-a achitat magistral de obligația pe care și-a asumat-o. *Biblia* este într-adevăr o capodoperă a artei tiparului, prin eleganța literei folosite, prin punerea în pagină, prin ornamente și legătură. Mitrofan dovedea că este un desăvârșit maestru. La sfârșitul operei, într-o postfață de umilință monahală — deși era arhieru — el se adresează cititorilor, rugându-se de iertare împreună cu ucenicii săi, pe care însă nu-i numește. Și rău a făcut, căci am fi putut afla dacă la acea vreme Antim lucra sau nu, sub îndrumarea sa.

O ultimă tipăritură românească a lui Mitrofan la București, înainte de începăturile tipografice ale lui Antim, au fost *Mărgăritarele* Sf. Ioan Gură de Aur, imprimate la 1691 cu aceleași caractere cu care a fost tipărită *Biblia*. Este o carte în folio de 368 pagini, ce cuprinde omilii, traduse din grecește de Șerban și Radu Greceanu (*Magazin istoric*, nr. 7/1987). La

sfârșitul cărții, Mitrofan, episcopul de Huși, care este și diortositorul, adică corectorul limbii românești, nu numai tipograf, își cere scuze pentru greșeli. Este ultima carte imprimată de Mitrofan la București. În toamnă el va fi numit episcop de Buzău și va pune bazele celei dintâi tiparnițe acolo.

Nu vom încheia seria tipăriturilor bucurestene înainte de a aminti cele două cărți de polemică religioasă imprimate în grecește tot de Mitrofan în același an 1690. Mai întâi cartea lui Maxim Pefonisiotul, *Manual în contra schismei papistașilor*, tipărită în ianuarie. Cealaltă carte cuprinde două lucrări anti-protestante. Una aparține lui Meletie Sirigul, profesor și protosinghel la biserica patriarhiei din Constantinopol, și este intitulată: *Întâmpinare la principiile calvine și la chestiunile lui Kiril Lucaris*. A doua este *Manualul lui Dositheu al Ierusalimului în contra rătăcirii calvine*. Cartea cuprinde lungi prefețe omagiale ale lui Dositheu către Constantin Brâncoveanu, cu al cărui sprijin bănesc a fost tipărită, precum și biografia lui Meletie Sirigul, mort în 1664, scrisă de Dositheu. Lucrarea reunește de fapt criticele aduse în sinodul de la Iași din 1642 abaterilor lui Kiril Lucaris, patriarhul Constantinopolului, când a fost adoptată și *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă.

În 1691 Mitrofan este înscăunat episcop de Buzău. Trecând în noua sa eparhie a luat cu sine și o tipografie. Nu știm dacă aceasta a fost proprietatea sa, cum suntem înclinați să credem, sau dacă

făcea parte din inventarul mitropoliei. În prima carte imprimată, *Mărturisirea ortodoxă*, sau *Pravoslavnică mărturisire*, după textul lui Petru Movilă, se spune că tiparnița este domnească. Putea să fie doar un cuvânt deferent față de domn — care de altfel finanțase tipărirea cărții. Prefața omagială adresată lui Brâncoveanu nu este semnată de Mitrofan, ci de mitropolitul Teodosie. Traducerea din grecește a fost făcută de logofătul Radu Greceanu.

Se vor scurge 7 ani, fără ca Mitrofan să mai fi imprimat vreo carte. Sunt ani de pregătire și muncă tenace al căror rezultat se va vedea în anul 1698, când va tipări pentru prima dată în cultura noastră cele 12 *Minee*, ce cuprind viețile sfinților și slujba zilnică a celor 12 luni ale anului.

Textul propriu-zis al slujbelor este în slavonește, dar sinaxarele, adică viețile sfinților și tipicul sunt traduse în românește din limba greacă de logofătul Radu Greceanu. În primul volum, al lunii septembrie, întâlnim o prefață către domn semnată de mitropolitul Teodosie, cu elogii la adresa lui Brâncoveanu, care a suportat cheltuielile de imprimare. Alt cuvânt este cel modest al lui Mitrofan, adresat clerului de toate gradele, cu scuze pentru greșeli. Prefața către cititori este semnată de Mitrofan, care, spune foaia de titlu, a efectuat el însuși tipărirea. Și aici stema țării este unica gravură a cărții.

Urmează ani de maximă activitate tipografică. Meritele lui Mitrofan sunt cu atât mai mari cu cât se pare că n-a

prea avut ajutoare. Toate cărțile poartă pecetea trudei sale.

În 1700 el imprimă două cărți, adevărate capodopere ale artei tipografice, prin frumusețea tiparului și prin mulțimea gravurilor ce le împodobesc, opere ale lui Ioanichie Bacov și câteva ale lui Damaschin Gherbest. *Octoihul* are o lungă prefață către domn, în care după obicei sunt relevate meritele de mecenat ale lui Brâncoveanu, dar unde Mitrofan, deși îndebște rezervat când este vorba de viața lui, face aluzie la munca sa de tipograf și la proveniența tipografiei de la Buzău. Se spune, printre altele: „..... Meșteșugul acesta al tipografiei mele, care din tinerețile mele multe locuri umblând și cu multă osteneală câștigându-l, ești mărirea ta pricina de s-au pus la bună tocmire, precum poh-tiam”. Și mai jos: „Care tipografie măcar că, cu ajutorul lui Dumnezeu, *prea mâinile mele s-au făcut*, iară de la mărirea ta îi iese însuflețirea și viața și pentru aceia să cuvine să să zică că iaste tot a mării tale”. Așadar, tipărița buzoiană era proprietatea lui Mitrofan, rodul muncii sale, și dacă este numită uneori domnească, o face din considerație pentru domnul Constantin Brâncoveanu.

A doua carte a anului 1700 este un *Triod* de același format *in folio*, având 711 pagini, imprimate pe două coloane, ca și în cazul *Octoihului*. Textul este slavonesc, cu excepția tipicului, redat în românește. Acest masiv volum, ce cuprinde slujbele din postul mare, are o dedicație către domn semnată de mitropolitul Teodosie. Numai finalul cărții vorbește de strădania lui Mitrofan depusă la imprimare.

Foaia de titlu este gravată sub forma unei porți, înconjurată de numeroase reprezentări de sfinți. În registrul superior, în medalion scena stejarului Mamvri, încadrată între Maica Domnului, Sf. Ioan Botezătorul, arhanghelii Mihail și Gavril. Pe margini,

apostolii Petru și Pavel, sfinții Nicolae și Grigore Decapolitul. În registrul inferior, în centru, Sfinții Constantin și Elena ridicând crucea, încadrați de Sf. Gheorghe, Procopie, Ecaterina și Dimitrie. Stema țării și versurile ocupă p. 2. Frontispiciul de deasupra paginii cu care începe *Triodul* cuprinde, în medalion, chipurile artistice lucrate încadrate între frunze stilizate, ale lui Hristos, Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul. Tot pe această pagină înfățișați, vameșul și fariseul, rugându-se în templu.

La p. 296, în partea superioară este redată, în manieră ucraineană, răstignirea. La picioarele condamnaților trei personaje trag sorții pentru cămașa lui Hristos. Imaginea răstignirii va mai fi imprimată și la p. 566. La p. 475 este redată învierea lui Lazăr, gravură datată 1700 și semnată de Ivan Bacov, călugărit Ioanichie. Este o gravură de mare frumusețe și putere de sugestie. Din același an și de același gravor este și scena de la p. 493 ce înfățișează intrarea lui Iisus în Ierusalim. Altă gravură, de la p. 510, înfățișează scene din viața lui Iosif, fiul mai mic al lui Iacov patriarhul: vânzarea lui de către frați, Iosif ademenit de soția lui Putifar, tâlcuirea viselor în închisoare și Iosif administrator al Egiptului.

Același Ioanichie semnează și această gravură. Nesemnata dar în aceeași manieră lucrată este gravura ce reprezintă pe cele 5 fecioare înțelepte cu candelarele aprinse, ce întâmpină mirele și cele 5 fecioare nebune și leneșe. Nu mai puțin artistică este și gravura ce înfățișează ungerea din Betania, în casa lui Simion Leprosul, de la p. 533. O frumoasă Cină, unicat în iconografia noastră, este cea de la p. 546, reprezentată într-un medalion încadrat de flori și frunze stilizate. La p. 599, într-un medalion din frontispiciu este reprezentată coborârea de pe cruce, iar la p. 607, tot în medalion se află punerea în mormânt, cu care se încheie seria gravurilor din *Triod*. Nu vom stăruir asupra

numeroaselor frontispicii bogat împodobite, a vinietelor, a majusculilor artistice lucrate și imprimate cu roșu. Toate împreună situează *Triodul* lui Mitrofan printre cele mai reprezentative cărți sub raport artistic din întreaga istorie veche a tiparului românesc.

În 1701, Mitrofan imprimă a doua ediție din *Molitvenicul slavo-român* (textul slav, tipicul românesc), în care semnează o cuprinzătoare prefață adresată preoților, cu explicații relative la sfintele taine. Tot în anul 1701 este imprimat un *Penticostar* slavo-român, în maniera *Triodului* și folosind aceeași gravură a foii de titlu. *Penticostarul* a fost și el bogat ilustrat de același Ioanichie, alias Ivan Bacov. Prima dintre gravuri, la începutul cărții, semnată de Bacov, înfățișează învierea și este datată 1700. Nu este exclus ca toate aceste gravuri, inclusiv cele din *Triod*, să fi fost comandate de către Mitrofan în vederea ilustrării celor două cărți.

O frumoasă gravură semnată D.M. și datată cu cifre arabe 1700 este cea de la p. 18v, arătarea lui Hristos apostolului Toma. Minunea vindecării paralizicului, ce și-a luat apoi singur patul, este semnată Ioanichie și este reproducă la p. 52. Tot el este semnatarul gravurii ce-l înfățișează pe Hristos și pe femeia samariteancă la fântâna lui Iacov, compoziție de real simț artistic (p. 72).

Vindecarea orbului din naștere este reproducă la p. 86. Scena înălțării, semnată Ioanichie, este la p. 98. La p. 107v se află o curioasă gravură ce înfățișează arătarea lui Hristos pe altar, lui Petru, patriarhul Alexandriei. La p. 125v semnată Ioanichie este înfățișată pogorârea Duhului Sfânt. În același an, 1701, Mitrofan mai tipărește o *Psaltire slavo-română*. În prefața către domn, în românește, Mitrofan explică de ce a imprimat *Psaltirea* în slavonește: pentru că este limba folosită în biserică și pentru că era lipsă de ea și la școale pentru învățătura copiilor. Teodosie

și-a dat acordul pentru tipărire și, probabil, că a suportat și cheltuielile de imprimare. În 1702 Mitrofan scoate la Buzău alte două cărți: *Învățătura preoților pe scurt de șapte taine ale besericii*, o cârtică de 32 file, în românește, de mare utilitate pentru practica bisericească, și un *Liturghier slavo-român*.

Cea dintâi are o prefață a mitropolitului Teodosie către preoți, cu îndemnări pentru lectură și pentru corecta administrare a sfintei taine, care credem că a fost scrisă în realitate de Mitrofan. Din punct de vedere artistic este de observat doar prezența unei gravuri pe verso-ul foii de titlu, în locul stemei țării, ce-l înfățișează pe Hristos arhieru, având la stânga pe Maica Domnului și la dreapta pe Sf. Ioan Botezătorul. Gravura este semnată Ursul, nume ce apare mai rar în grafica epocii.

Liturghierul slavo-român este ultima carte tipărită de Mitrofan, căci în chiar anul apariției, 1702, își dă obștescul sfârșit. În foaia de titlu se spune că tipărirea a fost făcută cu cheltuiala paharnicului Șerban Cantacuzino, văr cu domnul. Din nou tipografia este numită „domnească”. Acest Șerban Cantacuzino scrie o prefață către cititori, fără nici un cuvânt omagial către domn sau mitropolit. În locul stemei țării este așezată gravura din *Învățătura preoților* și versuri închinare lui Șerban. La sfârșitul volumului este redată o învățătură către preoți, despre modul cum trebuie să slujească sfânta Liturghie. Și tot la sfârșitul volumului, o ultimă semnalare a prezenței pă-mântești a lui Mitrofan: „Tipăritu-s-au aceste sfinte Liturghii prin nevoință și multa osteneală a lui Mitrofan, episcopul de Buzău”. Cartea a fost împărțită în dar pe la biserică, iar preoții erau somați să pomenească familia celui ce a subvenționat cartea. Mult n-a fost folosită cartea în biserică. Limba română aștepta să intre în drepturile ei depline, cum a și intrat, începând cu perioada de mitro-

polit a lui Antim Ivireanul (*Magazin istoric*, nr. 11/1975, 10/1976).

Și totuși, de la Buzău va mai ieși o lucrare în 1704. Este vorba de *Apostolul* tipărit de Damaschin, succesorul lui Mitrofan, care, probabil, că a găsit cartea pregătită pentru tipar și n-a făcut altceva decât să schimbe câteva expresii din foaia de titlu. Tot el semnează o prefață către domn, destul de anostă, din care desprindem că a fost re-luat textul *Apostolului* im-

prul că aceasta este singura carte tipărită de Damaschin cât a stat acolo în scaun, până la 1708. Și nici după trecerea la Râmnic, n-a instalat acolo, tiparniță, decât cu un an înainte de moarte, în 1724.

Nu știm ce s-a ales de tipografia lui Mitrofan. Probabil, a fost dusă la București, căci abia peste 40 ani va mai avea Buzăul o imprimerie; oricum, gloria tiparului buzoian a murit odată cu ctitorul ei, învățatul și aprigul Mitrofan. Ciudat

Miniaturi dintr-un triod tipărit de Mitrofan la Buzău, în 1700: scena spălării picioarelor; în p.12: detalii din pagina de titlu

mat în 1683, în vremea lui Șerban Cantacuzino. Volumul are peste 400 pagini tipărite cu roșu și negru și este împodobit cu frontispicii, majuscule înflorate și câteva gravuri în lemn, folosite la tipărirea anterioare.

Am menționat mai sus că *Apostolul* a fost, probabil, pregătit de tipar de către Mitrofan și că Damaschin n-a făcut altceva decât să-l încheie. Că lucrurile s-au petrecut așa ne-o probează fap-

mi se pare faptul că Antim Ivireanul, care a lucrat cu el, care probabil că a învățat meșteșugul de la el, nu-l pomenește niciodată, nici într-un chip. Să fi fost Mitrofan un om aspru și pătimaș, cum ne lasă să intuim puținele segmente de viață în care se descoperă?

Oricum ar fi fost, noi n-avem dreptul să lăsăm să-l învăluie uitarea, căci a trudit pentru cultura neamului și pentru dreapta credință întru Hristos. ■

APRILIE
1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● A căzut Heidelbergul Gaudeamus igitur! (Victoria, 1 aprilie).

● La 8 aprilie, mare festival artistic, organizat de Apărarea Patriotică în sala „Studio” a Teatrului Național, în cadrul campaniei „Totul pentru front, totul pentru victorie”. Își dau concursul: Mihail Sadoveanu, Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu, Cicerone Theodorescu, Mihai Beniuc, Maria Tănase și baletul Operei Române.

● Azi hainele costă scump! Vreți să obțineți prețuri mari pentru orice costume, paltoane, lenjuri, pardesiuri, lucruri de damă, încălțăminte uzată sau în bună stare? Vindeți direct „Centrala birourilor Consigne”.

● La doi ani de la moartea actorului Tony Bulandra, Tudor Teodorescu-Braniște scrie în Jurnalul de dimineață: „În acest magnific început de primăvară nu-l voi mai întâlni? Nu-l voi mai vedea la volan, conducând mașina cu eterna țigară în colțul gurii, cu pălăria trasă ușor, ștren-gărește, pe frunte, cu profilul impecabil și cu privirea ținută undeva, departe, dincolo de stop și de agentul de circulație?”

● „Jeri — anunță ziarul Victoria din 20 aprilie — s-a întâmplat în Capitală un eveniment care ilustrează efortul nostru de cunoaștere și înfrățire cu marele nostru vecin. M.S. regele a vizitat un aerodrom unde se află escadriile de aviație sovietică. După ce suveranul a ascultat explicații

Există în presa acestei luni aprilie din urmă cu cinci decenii o dominantă: presimțirea păcii, a sfârșitului calvarului, a Victoriei. Succesiunea operațiunilor militare face tot mai evident finalul nazismului.

„Ne apropiem vizibil de pace — scrie Anton Dumitriu în *Demo-crația*, din 1 aprilie. Războiul este matematic câștigat. Națiunile Unite au luat măsuri prealabile ca să fie câștigată și pacea, așa cum nu făcuseră la sfârșitul celui alt război mondial, când pacea a fost pierdută. Va fi o ordine internațională pe care marile puteri o vor menține cu forța, dacă va fi nevoie, printr-o colaborare strânsă”.

Cum va fi după pace? Cum va fi lumea de mâine? Ion Biberi inițiază o anchetă pe aceste teme, în paginile aceluiași săptămânal. Iată câteva răspunsuri.

P.P. Negulescu: „Cea dintâi schimbare ce se va produce după războiul actual, va fi după toate probabilitățile dispariția regimurilor dictatoriale”.

Al. Rosetti: „În organizarea lumii de mâine, căci această lume trebuiește organizată metodic și nu lăsată la întâmplare, în voia jocului orb al aventurilor, vād valabil un principiu general, formulat în mod familiar: cine vrea să mănânce, trebuie să lucreze”.

George Enescu: „Din pustiirea morală de astăzi, se va naște o nouă credință în demnitatea omului”.

I.D. Gherea: „Cred că ne îndreptăm către un fel de socialism, despre care prea puține lucruri se pot spune”.

Alice Voinescu: „Știu că în România viitorul va fi mai neted decât în alte părți, căci românul are un bun simț și un adânc umanism”.

Petru Comarnescu: „Omul de mâine va avea energia și devoțiunea lucrătorului rus, sportivitatea și curiozitatea intelectuală a studentului american, humorul călătorului englez și înțelepciunea raționalistă a țăranului francez”.

Bătăliile oștenilor români pe frontul antihitlerist sunt susținute, în țară, de eforturile celor rămași la locurile lor de muncă.

„Războiul împotriva hitlerismului — consemnează *Scântea* din 4 aprilie — a intrat în faza hotărâtoare a încordărilor finale. Conținutul patriotic al acestui război drept de eliberare a popoarelor galvanizează energiile poporului român, în fruntea căruia clasa muncitoare își afirmă valoarea sa constructivă, forța sa creatoare.

În fabrici, în uzine, în mine, eforturile muncitorimii de a spori producția capătă o amploare din ce în ce mai mare. Se organizează întreceri patriotice între fabrici, între secțiile aceleiași fa-

TUDOR VLADIMIRESCU

Dr. Petru Groza (x),
Petre
Constantinescu-
lași (xx)
și generalul
D. Dămăceanu (xxx)
la festivitatea
integrării
Diviziei
„Tudor Vladimirescu”,
formată în 1943
pe teritoriul U.R.S.S.
din prizonierii
de război români,
în cadrele
armatei române

Un mare dispărut;
F.D. Roosevelt

brici sau între echipe. Cu gândurile îndreptate spre ostașii frontului antihitlerist, muncitorii își încordează brațul și mintea, căutând să ridice randamentul lor”.

Eroii sunt astfel nu numai pe front, ci și în cadrul muncii patriotice. Între multe alte exemple, ziarul amintit evidențiază rezultatele echipei „minerului comunist Letean Petru”, de la Lupeni care, „în luna februarie a reușit să extragă 22,58 tone de cărbune în 8 ore de muncă”. Recordul este depășit însă la 20 aprilie, când echipa minerului Alexandru Poporeni a extras 33,5 t cărbune tot în 8 ore. „Pentru această faptă de înalt patriotism — se arată într-un comunicat semnat de dr. Petru Groza — guvernul dă pildă întregului popor drept eroi ai muncii pe acești harnici mineri din Valea Jiului”.

„În bubuitul tunurilor și în focul bătăliilor din munții Cehoslovaciei — conchide *Scânteia* —, în făcânitul asurzitor al ciocanelor pneumatice din adâncul minelor, în zgomotul de zi și noapte al uzinelor, în munca harnică a plugarilor pe câmpii, se ridică mereu noi energii luptătoare, noi elemente creatoare în sânul poporului nostru”.

Sunt în plină activitate cabinetele acuzatorilor publici (Sărcu, Sidorovici, Suci, Leibovici, Drăghici, Bunaciu ș.a.) din cadrul Tribunalului poporului.

„Activitatea Tribunalului poporului — scrie ziarul *Graiul nou*, organul Direcțiunii politice de Front a armatei roșii din 11 aprilie —, anchetele întreprinse de acuzatorii publici dezvăluie pas cu pas, filă cu filă, înfrîntorul adevăr despre „activitatea” fasciștilor români”.

Zilnic presa publică noi liste cu cei arestați sau despre audierile celor citați de acuzatorii publici. Este elaborată, de asemenea, o nouă lege de urmărire și pedepsire a criminalilor de război prin care, notează *Victoria* din 1 aprilie, „se stabilesc răspunderi mai precise, mai categorice pentru aceia care prin acțiunea lor au dus la dezastrul țării”. Prin noua lege, consemnează *Drapelul* din 27 aprilie, „se curmă un izvor de frământare, se dă poporului satisfacția de a vedea că soluția problemelor mari este dictată de grija binelui public și nu de practicile dăunătoare ale celor nedespărțiți de concepții reprobabile și incompatibile în adevărată democrație”.

Pentru cei arestați capetele de acuzare se acumulează cu zecile. Astfel, generalul Voiculescu, fost guvernator al Basarabiei, este acuzat de cel puțin 50 grave delict.

În cursul acestor cercetări, la Marele Stat Major se descoperă arhiva cabinetului Ion Antonescu, depozitată în 97 de lăzi. Se

Cronică măruntă

Ile date de specialiștii sovietici și a asistat la câteva demonstrații ale piloților ruși, a avut loc o agapă oferită de zburătorii armatei roșii M.S. regelui. Vizita de ieri marchează un punct nou în legăturile de prietenie dintre armata sovietică și cea română”.

● Bolnavii de diabet solicitează insulă, care nu a mai fost distribuită de la 1 martie. „Mille de diabetici din București — scrie *Jurnalul* de dimineață — lipsiți de insulă sunt condamnați fără greș la o moarte sigură și grabnică, în special acum când un regim indicat bolii nu poate fi ținut din cauza lipsei alimentelor permise și a prețurilor inabordabile”.

● La Legația U.R.S.S., în prezența membrilor guvernului, a altor personalități politice, a unor scriitori și artiști, a reprezentanților corpului diplomatic și ai Comisiei aliate de control este organizată o proiecție cu filmul *Ivan cel Groaznic*, realizat de S. Eisenstein.

Ceea ce nu știau spectatoarii de vază invitați la Legația sovietică este că atât filmul cât și realizatorul său se aflau, de fapt, sub stigmatul unor grave „rătăcirii” ideologice. Conceptul încă de la începutul războiului și inspirat, se pare, de elanul patriotic al câtorva mari artiști, cum erau regizorul Eisenstein, operatorii Tissé și Moskin, scenograful Spinel și Naumov, compozitorul Prokofiev și actorii

APRILIE
1945

Clădirea
din San Francisco
în care s-a ținut
conferința
care a hotărât
crearea O.N.U.

Cronică mărunță

Cerkasov, Telikovskaia, Birman, Kadocinikov, Nazvanov, Jarov, Pudovkin) pentru evocarea unei pagini dramatice dar glorioase din istoria Rusiei, cu accentul pe unitatea poporului rus, filmul a întâmpinat numeroase dificultăți, atât de ordin tehnic, cât mai ales ideologic.

El a început să fie turnat în 1942, la Alma Ata și a fost terminat în 1944-1945, când Eisenstein a putut să folosească și peliculă Agfacolor, luată ca pradă de război din Germania.

Prevăzut să aibă două serii, filmul s-a izbit de nemulțumirea lui Stalin, care a considerat că Eisenstein nu a înțeles anumite comandamente politice care trebuiau subliniate.

Datorită interzicerii celei de-a doua părți, regizorul s-a văzut nevoit să pregătească o a treia serie, în culori, ale cărei filmări au fost întrerupte de moartea sa, survenită în 1946.

Așadar, la Legația sovietică din București a rulat atunci doar prima parte, care obținuse viza lui Stalin, deși filmul forma un tot organic prin cele două serii (a doua parte și anumite secvențe neincluse în film și păstrate la Cinemateca din Moscova au putut fi prezentate specialiștilor și publicului abia după moartea lui Stalin).

● Se autorizează, tăierea unor categorii de cai, câțari și asini pentru consumul public. Restaurantele, birturile ș.a. care vor întrebuința această

speară în dezvăluirea de noi complicități și vinovății, după consultarea acestor documente.

Să consemnăm și câteva declarații ale membrilor guvernului, făcute în această lună.

Gh. Gheorghiu-Dej, la o întrunire la „Agir”: „Există înainte o diferențiere subiectivă între inginerii, tehnicienii și muncitorii calificați, o ținută distantă care împinge pe muncitor la ură, văzând în inginer unealta de exploatare a patronilor, iar pe inginer să vadă în muncitor un instrument de folosit după plac, fără a ține seamă că este om și să se poată realiza o conlucrare frățească. Această mentalitate trebuie înlocuită cu un nou punct de vedere, căci toți factorii productivi deservește aceleași interese generale ale țării”.

Teohari Georgescu, într-un expozeu în fața reprezentanților presei: „Poporul român să nu uite și să nu ierte pe toți acei bandiți și trădători care au adus jalea și nenorocirea asupra țării noastre. Poporul român, mai cu seamă, să nu ierte pe toți aceia care vor să împiedice un viitor mai bun și mai fericit pentru țara noastră”.

Petru Groza, la solemnitatea primirii în cadrele armatei a unui detașament de luptători din Divizia „Tudor Vladimirescu”: „Ținând seama de experiența istoriei și a anilor din urmă, voi înălțura concepțiile reacționare, potrivnice poporului, potrivnice mersului înainte al omenirii, promovând în posturile de conducere elementele sănătoase și democratice, care se disting atât prin iubire față de popor, cât și prin cunoașterea artei militare”.

Prof. dr. D. Bagdasar, într-un interviu în *Ultima oră*: „Cu mine, ca și cu orice ministru care reprezintă cu adevărat nevoile poporului, nu se poate trata decât în cazul strict al nevoilor obștei, unde, unde, în nefericire, sunt atâtea de îndreptat. E multă mizerie, sunt multe lipsuri, multă incurie”.

Ziarul *Ultima oră*, din 23 aprilie, tipărește o ediție specială consacrată omagierii lui Nicolae Titulescu, la patru ani de la trecerea sa în neființă. Semnează: dr. Petru Groza, dr. N. Lupu, Const. Titel Petrescu, S. Stoilov, C.I. Parhon, Radu Portocală, Ion Christu, Ed. Ciuntu, E. Neculcea, Gr. Preoteasa, T. Teodorescu-Braniște, Martha Bibescu, Ion Pas, B. Brânășteanu, Micaela Catargi, N.N. Petrașcu, Savel Rădulescu, Lotar Rădăceanu, Mitiță Constantinescu.

Reținem aceste fragmente din evocările lui Sergiu Nenișor, secretarul particular al lui Titulescu: „Pregătea discursurile întotdeauna cu amănunțime, atât la Societatea Națiunilor la Geneva,

Nicolae Titulescu
(evocat de
ziarul *Ultima oră*)
în dialog
cu M. Litvinov

Vedete pe scena
Teatrului Barașeum —
surorile Slăvescu

cât și în țară, atunci când avea de susținut ceva în Parlament.

Câteodată improviza. De cele mai multe ori însă pregătea discursul în cele mai mici amănunte. Nu vroia să-i scape nici o vorbă care să nu fi fost în prealabil suficient de cântărită. Pentru că spunea el: «Dușmanii mei nu așteaptă decât să mă prindă în greșală, pentru a putea da cine știe ce interpretare vreunui cuvânt al meu».

Avea o memorie prodigioasă. Așeza pe masă discursul ce avea să-l țină. De aceea totdeauna Titulescu lăsa să se creadă că își citește marile lui discursuri. Nu doar că ar fi avut nevoie să citească, dar spunea el «pentru că nu pot să las celor care mă ascultă impresiunea că nu am gândit de 3 ori ceea ce vreau să le spun. Ar fi o indelicatete și o lipsă de deferență în același timp».

Din cronică externă a acestei luni aprilie din urmă cu cinci decenii reținem: • Înaintarea vertiginoasă a forțelor aliate în Germania • Trupele sovietice luptă în suburbiile Vienei • Denunțarea de către U.R.S.S. a pactului de neagresiune cu Japonia • Președintele S.U.A., F.D. Roosevelt, încetează din viață; vicepreședintele H.Truman depune jurământul, devenind al 37-lea președinte american • Mareșalul von Mackensen, în vârstă de 96 ani, este luat prizonier de trupele aliate • Se declanșează asaltul final asupra Berlinului • La Moscova, se deschid lucrările celei de-a 11-a sesiuni a prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. • Reprezentanții ai 47 națiuni se întrunesc la San Francisco, punând bazele Organizației Națiunilor Unite (*Magazin istoric*, nr. 6/1985) • Mussolini este luat prizonier și executat de către patrioții italieni • La Torgau, pe Elba, joncțiunea dintre trupele sovietice cu cele anglo-americane. Comentând acest eveniment, ziarul *Victoria* din 29 aprilie consemnează: „După cinci ani și jumătate de lupte fulminante, de distrugeri fără seamăn, de dureri fără număr, Europa chinată se apropie de clipa care va aduce sfârșitul mult așteptat al regimului național-socialist, în veci exacerbat”.

Puține, foarte puține zile au mai rămas până la terminarea războiului în Europa. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică mărunță

carne vor trebui să afișeze la loc vizibil inscripția „Se servește carne de cal”. Vânzarea și consumul ei este permisă numai în zilele de sâmbătă și duminică.

• Câteva prețuri ale produselor de consum consemnate de Semnalul: 1 kg carne — 2 000-3 000 lei, o pereche de ghețe 40 000-80 000 lei; o pereche ciorapi bărbătești — 1 500-3 000 lei; o batistă — 1 200-2 500 lei; un costum de haine — 160 000-300 000 lei; o cămașă bărbătească — 8 000-25 000 lei.

• Succes de public la teatrul „Barașeum” — comedia muzicală *O fată și jumătate*, cu surorile Slăvescu în rolurile principale.

• Au crescut și prețurile locurilor de veci din cimitire. La Bellu — 120 000 lei; la Sf. Vineri — 117 000 lei; la Iancu Nou și Reinvierea — 90 000 lei; Ghencea — 30 000 lei.

• Întră în execuție bugetul pe anul financiar 1945-1946, care este de 815,9 miliarde lei; din acestea, 292,9 miliarde reprezintă credite acordate ministerelor, 264,9 miliarde pentru întreținerea și înzestrarea armatei și 230 miliarde pentru acoperirea cheltuielilor de război și, parțial, a daunelor de război către U.R.S.S. Este, după cum scrie Drapelul, „primul buget alcătuit pe bază de realități fiscale. Astăzi țara știe pentru ce plătește și poate judeca liber și obiectiv dacă sacrificiile care i se cer sunt drepte”.

Documente inedite

ROMÂNIA LA FINALUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN EUROPA

Am publicat în numărul precedent prima parte din expunerea făcută în ziua de 11 decembrie 1946 de către ministrul Eugen Filotti în fața unor specialiști din cadrul Ministerului afacerilor străine din București, având ca temă activitatea delegației române la Conferința de pace de la Paris, dezvoltând în special chestiunile referitoare la clauzele politice ale tratatului de pace cu România. În prima parte, a insistat asupra problemelor discutate pe marginea preambulului proiectului de tratat cu România, arătând propunerile părții românești și soarta pe care au avut-o aceste propuneri.

Să urmărim în continuare prezentarea făcută de Eugen Filotti*.

În ce privește textul tratatului, observațiile noastre la art. 3 nu au fost admise. Ele au fost susținute de Bielorussia și respinse cu 10 voturi contra 2.

Cu ocazia discuției art. 3 delegația australiană a găsit că nu este suficientă garanția cuprinsă în acest articol și a cerut să se dea obligațiilor asumate un caracter constituțional. După discuții, amendamentul australian a fost retras.

O altă propunere australiană, prezentată la acest arti-

col, cerea să se instituie o „Curte internațională a drepturilor omului”. Propunerea tindea să prevadă în toate tratatele această clauză, prin care se înființează această Curte internațională, și care avea să fie un tribunal care să judece orice plângere, indiferent dacă vine de la un minoritar sau majoritar, care se consideră lezat în drepturile sale de om. S-a obiectat cu drept cuvânt că un asemenea tribunal nu ar avea rost decât dacă s-ar constitui în cadrul O.N.U. cu această propunere. În cadrul tratatelor de pace, ea ar fi avut un caracter discriminatoriu și am fi căzut din nou într-un regim de stat minor, ca cel creat de Tratatul de la Versailles.

În cadrul acestui articol au cerut și ungurii să li se dea anumite garanții în ce privește persoanele de limbă

maghiară domiciliate în România. Într-adevăr, în observațiile prezentate de ei la proiectul de tratat cu Ungaria, ei au cerut să se completeze tratatul de pace cu dispoziții obligând România să recunoască fără condiții dreptul de cetățenie persoanelor având domiciliul lor pe teritoriile respective. Ei au cerut însă să se completeze art. 3 din tratatul nostru cu obligația de a recunoaște „libertatea de a-și alege domiciliul, limba de învățământ, libertatea de muncă și libertatea de întreprindere”, să se adauge la: „fără deosebire de rasă...” cuvintele „de naționalitate”. Mai cereau ca Conferința să recomande negocieri directe între România și Ungaria pentru a ajunge la un acord bilateral privind drepturile minorităților. Cereau în fine, să se acorde o largă autonomie minorității maghiare din România și în special secuilor. În caz că negocierile nu ar fi dus la un rezultat, ungurii propuneau ca soluția să fie găsită de Comisia politică și teritorială care să o supună Consiliului celor patru.

Delegația română a combătut aceste cereri, cuprinzând într-o notă situația reală a minorității maghiare din România, iar în alta regimul ei legal; în alta, în fine, aspectele chestiunii recunoașterii cetățeniei române celor care decăzuseră din ea, fie din pricina atitudinii lor în timpul ocupației ungare în Transilvania de Nord, fie că în perioada autonomiei optaseră pentru cetățenia ungară sau nu îndepliniseră anumite formalități legale.

Art. 3 a fost adoptat cu 11 voturi și o abținere.

Spre a urma în această expunere ordinea articolelor cu caracter politic din tratat, voi reveni acum, înainte de a trece mai departe, la art. 1 și anexa I și la art. 2 din proiectul de tratat.

Art. 1, care stabilește frontierele României, spune că ele sunt cele indicate în harta anexată tratatului.

Această hartă, care constituie anexa I, a fost prezentată

* Precizăm că acest document a fost selectat din lucrarea în patru volume — Pregătirea, desfășurarea și rezultatele Conferinței de pace de la Paris (1946-1947) — pregătită pentru tipar de: Vasile Arimia, Ileana Chirtu, Valentina Costache, Alesandru Duțu, Ștefan Hurmuzache, Crisanta Ilie, Ștefan Lache, Rodica Mușetoiu, Nicolae Niclescu, Emilia Poștărită, Natașa Popovici, Eugen Preda, Constantin Turcu.

de Soviete. Ea a fost tipărită în Rusia la o scară absolut neobișnuit de mică, iar linia frontierei este foarte groasă, astfel încât harta nu poate avea toată exactitatea cerută unei hărți a frontierelor, cu atât mai mult cu cât tratatul nu definește, în amănunt în text, traseul frontierelor noastre, așa cum face tratatul cu Italia în privința noilor granițe cu Franța, cu Iugoslavia și cu teritoriul liber al Triestului.

(Harta în chestiune este întinsă pe masă și arătată asistentului.)

Firește, nu pot exista controverse în ce privește frontierele României cu Ungaria, Iugoslavia și Bulgaria, care sunt cunoscute și au fost stabilite în detaliu pe hartă la scara 1:20 000 și pe teren la epoca respectivă; există însă o frontieră nouă: cea cu Sovietele.

De îndată ce am ajuns în posesia hărții, am însărcinat pe dl. Golopenția, expert statistician, și pe unul din dele-

gații militari, maiorul Vasiliu-Râșcanu să verifice frontierele indicate pe hartă. Ei au arătat că o confruntare precisă este foarte grea deoarece harta este la o scară atât de mică că nu se pot studia amănunțele.

Anumite inexactități au fost constatate totuși la unele puncte ale frontierei. Astfel: ostrovul Corbul de pe Dunăre era încorporat Iugoslaviei, deși aparține României. Unele mici ostroave, aparținând Bulgariei, apar ca aparținând României și invers, altele aparținând României sunt atribuite Bulgariei.

Pe de altă parte era chestiunea celor trei ostroave din brațul Chilia care pe hartă sunt indicate clar ca intrând în teritoriul U.R.S.S., deși potrivit frontierei din Tratatul de la Berlin din 1878 aceste ostroave aparțin României. În ce privește ostrovul Musura, de la gura brațului Chilia, expediții noastre nici nu au putut spune dacă frontiera este bine trasată; s-ar părea că

acest ostrov nici nu există pe hartă.

Se pune deci întrebarea: care este valoarea acestei hărți?

Dacă unul din statele semnatare ar putea să aibă dreptul să ceară să se stabilească frontiere după această hartă, o asemenea situație ar fi extrem de primejdioasă și de absurdă. Frontierele se stabilesc de obicei pe hărți la scara 1:20 000, iar nu 1:1 500 000.

Chestiunea era: ce era oportun să facem, ținând seamă de considerațiile politice pe care delegația și guvernul nu doreau să le piardă din vedere?

După ce am avut cunoștință de hartă, către sfârșitul lucrărilor Comisiei teritoriale pentru România, președintele delegației române a adresat, la 16 septembrie, o scrisoare secretarului general al Conferinței, atrăgând atenția că harta conține anumite erori și arătând ca exemplu pe cea mai izbitoare — aceea cu os-

Curier parizian

VĂRUL MEU DUMITRU DE LA CASA ALBĂ

ALEXANDRU DANIELOPOL

Promptă, bogată și interesantă, ca întotdeauna, corespondența pariziană a d-lui Alexandru Danielopol. În primul rând, o binevenită completare la unul dintre articolele publicate de revista noastră:

„Dumitru G. Danielopol — secretarul general al Comisiei economice române la Conferința de pace de la Paris și autor al documentului publicat de Dvs. în *Magazin istoric*, nr. 1/1995, pp. 24-25 — a fost unul dintre cei trei fii ai lui Gheorghe Danielopol, fratele tatălui meu: dr. Daniel Danielopol. Dumitru G. Danielopol era economist la Banca Națională a României. Înainte de război, guvernatorul B.N.R.; Miștă Constanțescu, l-a trimis la Londra pentru a obține un important împrumut pentru țară. A și obținut acest împrumut, având și sprijinul unora dintre colegii săi, căci își făcuse studiile în Anglia.

După izbucnirea războiului, a rămas în Marea Britanie. Fiind un dărz oponent al na-

zismului, a desfășurat o amplă campanie politică, atacând violent pe toți cei care provocaseră intrarea României în război alături de Germania. Pentru activitatea sa combativă și eficientă în favoarea Aliatilor, îndeosebi Marea Britanie și S.U.A., a fost decorat cu cele mai înalte distincții ale acestor țări. La polul opus, regimul maresalului Antonescu l-a condamnat la moarte în contumacie!

După război, a fost solicitat în S.U.A., activând în cadrul faimoasei agenții de presă «Copley News Service» din Washington, lucrând inclusiv pentru Casa Albă. Cunoșcându-l pe Richard Nixon, acesta l-a însărcinat să-i organizeze și să-i conducă campania de presă pe tot timpul campaniei electorale ce avea să-l desemneze ca președinte al S.U.A. Cu acel prilej, D.G. Danielopol a cunoscut și stabilit trainice relații printre senatorii americani și colaboratorii acestora.

Președinții care i-au urmat lui Nixon au

trovul Corbul — și stabilind punctul de vedere principal că nu această hartă poate stabili frontierele, ea având numai o valoare indicativă generală și că textul art. 1 și 2 din tratat este cel ce prevalează.

Chestiunea ostroavelor de pe Dunăre nu a fost expresia verbis atinsă în această notă.

În urma acestei observații, delegația sovietică a cerut chiar ea să tipărească o ediție revizuită a hărții, opunându-se la oferta delegației franceze de a întocmi și tipări harta în institutele cartografice ale statului francez.

Am discutat chestiunea hărții și verbal cu raportorul Comisiei care, din fericire, era delegatul unui stat prieten, Cehoslovacia. Țin să subliniez cu acest prilej sprijinul extrem de prețios pe care delegații noștri l-au găsit la delegații cehoslovaci, dintre care mulți ne erau cunoscuți dinainte. Ei au fost în tot timpul alături de noi, cu sfaturi, cu informații, cu sprijinul lor.

În comisii ei au susținut, de mai multe ori, amendamentele pe care i-am rugat să le susțină, ne-au dat sugestii și indicații utile, iar șansa noastră a vrut ca raportorul Comisiei politice și teritoriale pentru România să fie reprezentantul cehoslovac, dl. Lissicki, ministru plenipotențiar.

După cum am spus, rușii au vrut să retipărească ei înșiși harta. Ediția a doua a rectificat pur și simplu chestiunea ostroavului Corbul, după ce delegația sovietică a luat avizul iugoslaviei. Restul a rămas la fel. Există însă în dosarele Conferinței nota noastră sus-amintită în care se spune că frontiera nu este și nu poate fi cea indicată pe hartă, ci aceea rezultând din textele art. 1 și 2 ale tratatului. Cred că această frontieră, în ce privește Uniunea Sovietică, va avea să fie delimitată pe teren.

O discuție în privința hărții a avut totuși loc în Comisia politică și teritorială pentru România. Au ridicat chestiunea

delegații englezi, americani și australieni cu ocazia discuției raportului final al Comisiei. S-a abordat și chestiunea hărții, care fusese rezervată pentru sfârșit. Atunci delegatul Marii Britanii, Marjoribanks, a ridicat chestiunea celor 4 ostroave care figurează pe hartă ca aparținând Sovietelor și care de la 1878, conform Tratatului de la Berlin, aparțineau României și și-a rezervat dreptul de a supune Consiliului celor patru un memorandum precizând exact frontiera României. Tot astfel, delegatul Statelor Unite și-a rezervat să prezinte observații în această chestiune în Conferința ministrilor de externe. Delegatul Australiei a criticat imprecizia hărții de dimensiuni atât de reduse și a exprimat dorința ca ea să fie înlocuită cu o altă hartă la o scară mai mare.

După aceste observații și cu aceste observații articolul și anexa 1 au fost aprobate în unanimitate.

manifestat aceeași încredere și considerație față de el. La venirea lui Ronald Reagan la Casa Albă, D.G. Danielopol (cărui în familie i se spunea «Dumitrică»), ajuns la o oarecare vârstă și devenind, în timpul liber, un pictor de talent, apreciat de foarte multă lume care achiziționa din ce în ce mai mult tablourile sale, a vrut să se retragă din funcțiile sale de jurnalist oficial, pentru a se consacra în întregime artei sale. Ronald Reagan s-a opus la această plecare, scriindu-i următoarea scrisoare:

«2 decembrie 1980

Dragă D-le Danielopol,

Marțea trecută am obținut o victorie uriașă, la care ați contribuit în mare măsură și dumneavoastră și alte persoane implicate în efortul Reagan-Bush Nationalities. În mintea mea nu există nici o îndoială că am avut atâta succes în această campanie datorită muncii intense și remarcabile depusă de divizia noastră la cartierul general și de personalități ca dumneavoastră în state.

Vreau să mă folosesc de acest prilej pentru a vă mulțumi pentru tot ceea ce ați făcut pentru mine și să vă exprim încrederea mea că, lucrând împreună în următorii patru ani, vom restabili sentimentul de putere și vitalitate în America.

George Bush mi se alătură în exprimarea

gratitudinii și celor mai calde sentimente.

Al Dumneavoastră
Ronald Reagan»

Nu mult înainte de plecarea lui Reagan, D.G. Danielopol, deja suferind de inimă de mai mulți ani, a murit la Washington, în urma unui atac de cord. Din timp își pregătise depunerea întregii sale arhive la Hoover Institution for War, Revolution and Peace de la Universitatea din Stanford, unde s-a constituit fondul «Dumitru Danielopol».

Dreptate pentru Traian Vuia

Rezumăm în continuare o scurtă confesiune înregistrată pe casetă de d-l Alexandru Danielopol și trimisă redacției noastre cu ultimul curier:

„Faptul că primul zbor cu un aparat mai greu decât aerul a fost efectuat de către românul Traian Vuia — lucru rar menționat în lucrările de specialitate, iar când este amintit, Vuia este trecut printre pionierii zborului și nu ca primul care a zburat și dându-i-se și o identitate națională falsă — ungur! — m-a necăjit mult timp.

Traian Vuia a obținut brevetul său de model al aparatului în fața autorităților din Paris la 15 mai 1903, deci cu 15 luni înaintea fraților Wright (cărora li se acordă întâietate

În ce privește art. 2 care anulează arbitrajul de la Viena, în discursul ținut la 14 august — a doua zi după dl. ministru Tătărescu — ministrul de externe ungar formulase pe față și categoric cererea Ungariei de a i se reda 22 000 km pătrați din teritoriul Transilvaniei, pe baza principiului echilibrului etnic (revendicarea aceasta ne era cunoscută încă înainte de plecarea delegației române la Paris), în așa fel încât să treacă la Ungaria un număr de români egal cu cel al ungarilor rămași în România. Cereau nu unguri, ci români, ca să aibă un gaj pentru tratamentul la care vor fi supuși ungarilor din România.

Noi nu am avut cunoștința la București de traseul frontierei propus. Experții noștri au căutat însă să stabilească care ar fi această linie și această zonă de 22 000 km pătrați care să dea totodată ungarilor cca 800 000-900 000 români. Linia exactă am aflat-o abia din harta de-

pusă de delegația ungară la Conferință. Ea încorporea Ungariei un colț din jud. Maramureș, aproape întregul județ Satu Mare, inclusiv bazinul minier de la Baia Mare, cea mai mare parte a județului Sălaj, cu orașele Zalău și Șimleul Silvaniei, întregul județ Bihor, cu Oradea, Beiuș, Salonta (linia trecea prin Ciucea și pe creasta munților Bihorului), o bună parte din județul Arad, inclusiv capitala lui, și chiar o parte din județul Timiș. Zona aceasta de 22 000 km pătrați cuprindea 872 000 români, 423 000 unguri, 113 000 germani și 146 000 alte neamuri. Românii reprezintă 56% în acest teritoriu.

Pe de altă parte, în discursul său, dl. Gyöngyösi a repetat acuzațiile vehemente adresate nouă în chestiunea tratatului maghiarilor din România, acuzații deja formulate într-un memoriu prezentat în sesiunea de la Londra a miniștrilor de externe. Ei acuzau nu guvernele ro-

mâne din trecut, dar chiar guvernul actual, care a făcut atât de largi concesii pentru a încadra pe maghiari în viața de stat a României. Recunoșteau eforturile personale ale șefilor guvernului, dar acuzau administrația română că nu aplică, ba chiar că sabotează, măsurile luate de guvern, pentru că ar fi încă pătrunsă de spirit soviet, ostil populației maghiare. Cereau în concluzie negocieri directe româno-ungare pentru o convenție de protecție a minorităților și un regim de autonomie națională pentru minoritatea maghiară și în special pentru zona secuiască.

În observațiile asupra tratatului cu Ungaria prezentate Conferinței după discursul lui Gyöngyösi, ungarii repetau aceleași acuzații și pretindeau chiar că inițiativa arbitrajului de la Viena a fost luată de guvernul român. Într-o broșură oficială prezentau ei o serie destul de mare de cazuri concrete în care minoritatea maghiară ar

tea în domeniu: vezi *Petit Larousse*), dar el nu a putut zbura decât la 18 martie 1906, pentru că nu reușise să-și finiseze aparatul.

Hotărât să-l repun în drepturi pe compatriotul nostru, am început seria unor ample investigații și intervenții. Primul lucru a fost mai ușor de rezolvat, căci în arhiva Companiei Air-France am găsit toate dovezile necesare. A impune adevărul a fost însă mult mai greu, pentru că a dovedi întâietatea lui Vuia în fața francezilor însemna, implicit, detronarea unui conațional de-al lor. La fiecare inițiativă de-a mea m-am lovit de obstrucția autorităților franceze. Cu toate dovezile strâne, am reușit să țin o primă conferință chiar în sediul Aero-Clubului Francez, al cărui membru eram și sunt. Sala a fost plină, dar la sfârșit, în loc de aplauze, publicul s-a împrăștiat murmurând nemulțumit. Nimeni n-a venit să-mi strângă mâna. Am ținut o a doua conferință; chiar în timp ce vorbeam, lumea a început să părăsească sala: murmure, proteste, fluierături. Am ținut a treia conferință. După câteva fraze, asistența a început să protesteze, apostrofându-mă. În mijlocul vacarmului, s-a ridicat un om: oarecum în vârstă, cu voce autoritară, care a reușit să se impună atenției: «Domnilor, am asistat la toate trei conferințele d-lui Danielopol. Să susțiu cu atâta convingere aceste lucruri, înseamnă că omul acesta ori este nebun, ori are dreptate. Și cum este și membru al Aero-Clubului, părerea mea este

că are dreptate. Cer forurilor competente să facă o anchetă!».

Omulețul care vorbise nu era altul decât Marcel Dassault, marele constructor francez de avioane. Și ancheta s-a făcut. Spre stupefarea francezilor, aceasta a dat dreptate lui Vuia.

În înțelegere cu autoritățile s-a hotărât punerea unei plăci comemorative. Am început discuțiile cu primăria din comuna Montesson de lângă Paris, unde avusese loc celebrul zbor al lui Vuia. Acesta pornise în istorica sa ascensiune chiar din fața primăriei, de pe șoseaua națională care duce la Saint-Germain-en-Laye. Se discutasese la început despre un monument. Apoi s-a stabilit să fie o placă. Primarul a sugerat ca această placă să fie montată pe zidul cimitirului din localitate. Mi s-a părut cu totul nepotrivit. De ce nu pe zidul primăriei? Da, dar o ordonanță regională interzicea aplicarea oricărei plăci pe zidurile primăriilor! Atunci m-am adresat autorităților superioare. Am obținut o audiență la Jacques Chirac, primarul de atunci al Parisului. Victorie! Am obținut aprobarea de a monta placa chiar pe zidul primăriei din Montesson.

Am comandat placa, ajutat fiind și de alți câțiva români de la München, în special regretatul Gh. Ciorănescu, am strâns câțiva prieteni și alți români din diasporă și, pe cheltuiala mea, am pus placa pe peretele primăriei din Montesson, în mai 1979". ■

fi fost tratată inegal în ce privește regimul școlar, aplicarea reformei agrare, regimul fiscal, etc... Observațiile repetau cererea de 22 000 km pătrați.

Încă de la București întocmisem un document-memoriu, tipărit apoi la Paris, care combătea cu argumente politice, economice și istorice, pretenția de a împărți din nou Transilvania, arătând că o nouă împărțire ar fi inadmisibilă, neviabilă și nu ar mulțumi nici unul din cele două state.

În ședința din 28 august a Comisiei teritoriale pentru Ungaria, articolul 1 din tratatul cu Ungaria a fost adoptat fără a se ține seama de cererile ungare.

Într-adevăr, observațiile statelor foste inamice, dacă nu erau însușite de nici unul din membrii Comisiei, cădeau de la sine. Cum nimeni nu și-a însușit cererea Ungariei și cum pe de altă parte Ungaria nu ceruse în mod expres să fie audiată asupra acestei chestiuni, Comisia a adoptat articolul nemodificat, fără a hotărî ca delegația ungară să fie chemată în fața ei.

Ungurii au făcut imediat o întâmpinare cerând să fie audiați, și atunci, cum ei nu mai puteau fi ascultați la articolul din tratatul cu Ungaria, ei au cerut să fie audiați la art. 2 din tratatul nostru și la art. 3, unde aveau de asemenea cereri de formulat.

Comisia pentru România a hotărât cu 8 voturi contra 4 ca delegația ungară să fie audiată. Bineînțeles, spiritul de echitate cerea să fie audiată și delegația română, lucru ce s-a admis în unanimitate. S-a hotărât ca expunerile celor două delegații să fie făcute într-o ședință comună a comisiilor teritoriale și politice pentru România și Ungaria.

S-a fixat astfel ședința din 31 august, memorabilă pentru noi, când, din nou, s-a dezbătut în fața Conferinței, în contradictoriu, chestiunea Transilvaniei.

Dl. Tătărescu a avut ideea (care s-a dovedit foarte justificată) să ceară dinainte ca să nu fie pus să răspundă în

aceeași ședință, ci după ce va fi luat cunoștință de expunerea ungară. Ar fi dorit chiar să nici nu fie pus să asiste la expunerea ungară — lucru mai greu de obținut —, ci numai să ni se comunice expunerile.

Comisia a invitat ambele delegații simultan, într-o ședință comună a celor două comisii, care a fost prezidată de cei doi președinți, care și-au trecut succesiv președinția.

Sâmbătă 31 august au fost introduse cele două delegații în fața Comisiei (în sala mare, unde era de obicei Comisia pentru Italia, mult mai numeroasă).

Ungurii au fost reprezentați de dl. Auer, ministrul lor la Paris, care a făcut o expunere destul de scurtă, un discurs moderat în ton și în formă, dar din care nu lipseau totuși anumite picături de venin în ce privește regimul minorității maghiare, afirmația că noi am fi cerut arbitrajul de la Viena — și care schimba însăși baza pretențiilor ungare. Printru adevărată lovitură de teatru, Ungaria, care ceruse până atunci o frontieră de echilibru etnic între cele două state, își reducea pretențiile la o zonă „modestă” de 4 000 km pătrați în care intrau principalele centre din regiunea de vest: Satu-Mare, Carei, Oradea, Arad și Salonta. De astă dată ea părăsea teza subredă a echilibrului etnic spre a invoca pe aceea mult mai sugestivă a frontierei etnice.

(Dl. ministru Filotti arată pe hartă cele două zone: cea de 22 000 km pătrați și cea de 4 000 km pătrați.)

Teza aceasta era mult mai primejdioasă decât cealaltă. Înainte Ungaria ceruse români; acum cerea mai ales unguri. Într-adevăr, cele patru zone cerute acum erau zone cu majorități compacte ungurești chiar după recensământul nostru din 1930. Cele patru sectoare întrunite cuprindeau, după statisticile noastre, dintr-un total de 486 000 locuitori, 143 000 români și 257 000 maghiari,

adică 52% maghiari și 29% români. În sectorul Oradea — Satu Mare revendicat, sunt 28% români și 53% maghiari; în sectorul Salonta 70% maghiari și 24% români; numai în regiunea reclamată din Arad maghiarii nu au majoritate absolută, dar totuși o majoritate relativă: 44% maghiari și 36% români.

Argumentele pregătite de noi pentru a combate prima teză nu mai erau valabile pentru a doua. Întreaga argumentare trebuia refăcută. De astă dată trebuia să punem accentul în apărarea noastră, pe unitatea organică, pe interdependența economică dintre centrele mari urbane de la vest pe de o parte și restul țării și mai ales regiunile imediat învecinate de la est pe de alta și — argumentul etnic nemăfiind valabil — pe importanța vitală a căilor de comunicație situate în zonele revendicate. Argumentele acestea se găseau în bună parte deja în memoriul de bază întocmit de dl. Păclișanu cu privire la frontiera de vest, memoriul tipărit de noi de la început și depus la Conferința miniștrilor de externe ținută la Londra. Arătam că România nu posedă în zona de vest decât orașele acestea, pe când Ungaria posedă în vecinătatea frontierei, orașele Debrecen, Szolnok, Szegedin etc... Se mai arăta, cu cifre statistice, dezvoltarea acestor orașe sub stăpânirea românească și faptul că, întotdeauna, ele au constituit centrele urbane ale zonei situate la răsărit, mai mult decât ale zonei de la vest de ele, chiar și în cei patru ani de stăpânire ungară.

Această expunere a d-lui Tătărescu a fost pronunțată în ședința de luni 2 septembrie după-amiază, ședința la care au venit din nou și ungurii. Delegația română a profitat astfel de faptul că a fost o duminică între cele două ședințe în care a putut lucra intens.

Comisia hotărâse încă de la început că după audieri, cele două delegații nu vor asista la dezbateri și nu vor avea cuvântul în replică.

Discursul d-lui Tătărescu a ținut aproximativ o oră și a impresionat într-adevăr Comisia, lucru ce s-a văzut din declarațiile făcute ulterior în Comisie de diferite delegații. Greutatea argumentului economic adus în expunere a fost considerată fără replică.

Discuția a fost reluată în ședința următoare. Cele patru puteri principale erau angajate să-și mențină hotărârea, dar fiind că existase unanimitate între ei în faza pregătitoare a Conferinței.

Ambasadorul Harriman, care reprezenta Statele Unite, a venit să declare că sprijină art. 2 astfel cum a fost înțeles de cei patru miniștri de externe, dar a amintit totuși că, în septembrie 1945 guvernul american a sugerat modificarea frontierei româno-ungare în așa fel ca să corespundă cu linia de despărțire etnică. Propunerea americană nefiind acceptată atunci de Consiliul miniștrilor de externe, guvernul Statelor Unite nu a mai insistat. Totuși declară că guvernul Statelor Unite este în favoarea unor negocieri directe între români și Ungaria care să rezolve pe deplin chestiunea. Declarația a fost consemnată în procesul-verbal.

Di. Jebb, delegatul Marii Britanii, a subliniat temeinicia argumentelor d-lui Tătărescu și a arătat că unitatea indivizibilă a Transilvaniei dovedită timp de 20 de ani ar face primejdioasă și de nedorit orice amputare teritorială. A recunoscut de asemenea că legislația pusă în vigoare de gu-

vernul român în ce privește minoritățile, pledează în favoarea României.

Generalul Catroux, în numele Franței, s-a declarat pentru adoptarea art. 2, în redactarea marilor patru, care implică condamnarea mirală (sic!) a arbitrajului de la Viena. A adăugat că soluția în sine nu este poate ideală, dar, dar fiind interesele economice, trebuie acceptată ca fiind totuși cea mai puțin susceptibilă de litigii.

Di. Bogomolov, reprezentantul Sovietelor, a fost foarte vehement în ce privește arbitrajul de la Viena, calificându-l drept dictat al imperialismului german. A arătat că cei patru au examinat cu multă grijă problema Transilvaniei, după cum dovedesc numeroasele texte ce constituie dosarul. A ținut totodată să declare că recunoașterea graniței apusene a României este și o recompensă și un act de justiție cuvenit țării noastre pentru contribuția ei importantă la războiul Națiunilor Unite.

Australienii au avut și ei observații, ca de obicei. Ei au cerut să se înscrie în procesul-verbal opinia lor că adoptând art. 2 Comisia ar trebui să exprime dorința ca adunucii celor patru mari să reexamineze acest articol înainte de a-l da forma definitivă spre a vedea dacă nu există mijloace de a face ca, printr-o modificare de frontieră, Ungaria să poată recupera un număr cât mai mare din naționalii ei.

Pus la vot, art. 2 a fost

adoptat cu 10 voturi și 2 abțineri, aceea a Australiei și Uniunii Sud-Africane. A fost un moment de mare ușurare pentru delegația română. Acest vot însemna închiderea chestiunii în mod practic. O astfel de majoritate excludea redeschiderea chestiunii în Conferința plenară. Într-adevăr, în Conferința plenară nu se adăugau la statele reprezentate în Comisie decât state cu care nu suntem în război și care nu sunt chemate a semna tratatul. Ele nu puteau avea motive de a sprijini cauza Ungariei. Unele, ca Polonia și Iugoslavia, aparțineau blocului slav care vota întotdeauna la fel cu U.R.S.S. Altele ca Brazilia, Belgia, Grecia, Norvegia, China nu erau calificate să redeschidă o chestiune rezolvată de statele direct interesate. Bineînțeles că certitudinea absolută nu a existat decât atunci când plenul a adoptat astfel și el, în unanimitate, art. 2. În ședința de noapte din 10 octombrie — ședința plenară în care s-a votat acest articol — nu a fost nici un fel de discuție; nu a cerut nimeni cuvântul. Australia și Uniunea Sud-Africană s-au mărginit să declare că se vor abține și de astă dată de la vot. Articolul a fost adoptat cu 19 voturi și 2 abțineri.

A mai fost și votul în Comisia politică și teritorială pentru Ungaria, dar întrucât Comisia votase deja, nu s-a mai procedat la vot în privința acestei chestiuni. ■

(Va urma)

UN GÂND PE LUNĂ

„Când sunt întrebat: «De ce ați dat Polonia, România, Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia?», eu răspund: «Cui le-am dat? Polonia — polonezilor, Cehoslovacia — cehilor și slovacylor, România — românilor. Ele le aparțin, cui altcuiva trebuie să aparțină?».”

(Fragment din interviul acordat de ex-președintele sovietic Mihail Gorbaciov Fedliciei Meleşcanu — Televiziunea Română, programul I, 11 decembrie 1994)

Arhive

desferecate

DOSARUL MISIUNII ȘTIRBEY

Dr. ION CALAFETEANU

Dosarul recent dat la studiu și consultat de noi la Hoover Institution on War, Revolution and Peace al Universității Stanford din Palo Alto, California cuprinde, cum arătam în numărul trecut, și două documente purtând titlurile *Chestiunea colaborării României cu Aliații și Probleme generale*. Ele sintetizează de fapt instrucțiunile propriu-zise în limitele cărora prințul Barbu Știrbey urma să-i contacteze pe reprezentanții Aliaților la Cairo.

Primul dintre documente prezintă poziția opoziției democratice române față de problemele curente ale țării și vom reține din el pasajele ce ni s-au părut mai importante, aducând un spor de informații pentru înțelegerea mai exactă a demersului întreprins de forțele democratice în vederea ieșirii României din război și alăturarea ei Națiunilor Unite.

Definindu-și poziția sa față de discuțiile pe care guvernul mareșalului Antonescu le purta cu Aliații, opoziția română ținea să precizeze: „Este astăzi un fapt stabilit că dată fiind evoluția războiului și perspectiva ca el

să ia sfârșit prin înfrângerea Germaniei într-un viitor nu prea îndepărtat, guvernul român a luat în serioasă considerare ideea unei colaborări cu Aliații... Departe de a ridica vreo obiecțiune asupra acestor discuțiuni, opoziția română formulează din contră urările cele mai vii ca ele să ajungă la un rezultat satisfăcător. Pentru opoziția română esențial este, într-adevăr, să se ajungă, în cele mai bune condițiuni, la ieșirea României din Axă și la o colaborare a ei cu Aliații, politică pe care opoziția nu a încetat niciodată să o preconizeze. Așa fiind, orice încercare care ar putea contribui la realizarea acestui scop nu poate decât avea adeziunea opoziției românești. Mai mult, cel puțin pentru pregătirea colaborării României cu Aliații, ca și pentru aplicarea, în prima ei fază, a acestei colaborări, guvernul mareșalului Antonescu poate asigura mai bine atât secretul preparatiivelor, cât și eficacitatea acțiunii.

Într-adevăr, având încă încrederea Germaniei, guvernul poate proceda nestânjenit la remobilizarea masivă a

armatei, la evacuarea depozitelor și la regruparea strategică a trupelor în zonele viitoare operațiuni (în Transilvania, Banat și Oltenia — sub pretextul amenințării ungare — sau, în funcție de intențiile Aliaților, și la Gurile Dunării, în Dobrogea)...

Pe de altă parte, dacă opoziția exclude cu desăvârșire ideea unei concurențe cu guvernul în ce privește realizarea colaborării cu Aliații, ea nu înțelege însă a se considera răspunzătoare pentru aplicarea și eficacitatea ei și în consecință pentru eventualele decepțiuni ale Aliaților în această privință. Deși nu înțelege să accepte vreo răspundere, câtă vreme nu ar fi chemată să aplice ea direct colaborarea cu Aliații, opoziția ține totuși să sublinieze că nu se dezinteresează cătuși de puțin de această chestiune și că, în ce o privește, va face tot posibilul pentru a contribui ca colaborarea României să fie cât mai eficace... De asemenea, opoziția crede necesar să sublinieze o dată mai mult că ea repudiază orice solidaritate cu actualul guvern, a cărui linie politică s-a îndreptat numai acum într-o direcțiune paralelă cu aceea care a fost întotdeauna a opoziției. Opo-

ziția își rezervă deci propria ei răspundere pentru momentul când națiunea, pe care ea are conștiința că o reprezintă în quasi totalitatea ei, va putea să se pronunțe liber, astfel cum i-o garantează Charta Atlanticului, în alegerea conducătorilor ei firești".

Instrucțiunile precizau apoi scopul misiunii trimisului opoziției pe lângă Puterile Aliate, ca fiind acela de a „prezenta Aliaiților mai multe sugestii în legătură cu colaborarea României”. Fără a contesta sinceritatea intențiilor guvernului Antonescu de a colabora, la momentul potrivit, cu Aliaiții, opoziția considera totuși că acesta „nu procedează într-un ritm suficient de rapid la luarea unor măsuri militare ce par absolut necesare pentru ca colaborarea României să fie cât mai reală și mai eficace”. Se recunoștea că guvernul procedase deja la concentrarea unităților din Moldova, dar era doar „un început insuficient”, fiind necesară o mobi-

lizare și a restului țării, începerea evacuării depozitelor și regruparea strategică a trupelor.

Trimisul opoziției trebuia să declare Aliaiților că, dacă guvernul ar ezita să pună în practică intențiile de a colabora cu Aliaiții, „opoziția este gata să preia puterea la momentul potrivit și să dezlănțuie, biziindu-se pe încrederea națiunii și a M.S. Regelui, acțiunea de cooperare a forțelor române cu trupele aliate ce ar debarca. Într-un cuvânt, opoziția — în asentimentul de altfel al M.S. Regelui — își ia angajamentul de a executa ea colaborarea cu Aliaiții, în caz de carență a regimului Antonescu.

Intr-o asemenea eventualitate trebuie însă semnalat că concursul ca România ar putea da Aliaiților va fi în funcțiune de pregătirile militare la care guvernul Antonescu va fi procedat. Pe măsură ce aceste măsuri vor fi fost mai serioase, concursul României va fi mai eficace. Dacă regimul Antonescu nu va lua de-

cât măsuri militare incomplete, acțiunea României se va resimți în mod inevitabil de acest fapt. Așa fiind, în interesul însuși al eficacității colaborării României, opoziția insistă din nou asupra propunerii... ca Aliaiții să ceară în mod cât mai insistent guvernului român luarea măsurilor militare indispensabile în vederea colaborării armatei române”.

În instrucțiuni se preciza că Știrbey era autorizat „a lua angajamentul că România va contribui cu forțele sale militare și economice la conducerea ulterioară a războiului împotriva Germaniei... Opoziția își ia acest angajament conștientă că azi reprezintă aproape unanimitatea opiniei publice și convinsă că după instalarea Aliaiților în România poporul român își va putea desemna, printr-o liberă consultare, un nou guvern”.

În momentul în care au fost redactate aceste instrucțiuni, opoziția română nu avea nici un fel de informații

CE NU ȘTIAU EMISARII ROMÂNI LA TĂTONĂRILE DE PACE

Nici vorbă de coincidență. Mai de grabă o realitate dezarmantă a culiselor diplomației secrete a marilor puteri din perioada celui de-al doilea război mondial. Ca și în alte cazuri, desfășurarea arhivelor continuă să spulbere multe din „enigmele” acelei perioade.

Fără a fi fost clasată în categoria enigmelor, atitudinea celor două mari puteri occidentale față de România în perioada de sfârșit a celui de-al doilea război mondial s-a bucurat în istoriografie de interpretări prevalent pasionale și nu întotdeauna justificate de documente. E și motivul pentru care incriminările au luat deseori locul analizei, iar concluziile formulate au fost lipsite de consistența pe care le-o poate oferi studiul atent al izvoarelor.

Din „Dosarul” misiunii Știrbey (prezentat acum pentru prima oară în ceea ce privește instrucțiunile), ca și din desfășurarea tuturor celorlalte contacte la Roma, Lisabona, Madrid, Istanbul, Ankara, Stockholm, putem constata nu atât ce știa cât mai ales ce voia opoziția din România. Nu aflăm însă ce nu știau factorii responsabili ai opoziției române.

Documente publicate cu un deceniu în urmă

ne ajută să răspundem și la această întrebare. Clar și fără nici un echivoc. Cuidat ni se pare doar faptul că, în afara unor excepții¹, aceste documente nu-și găsesc încă locul cuvenit în preocupările analitice ale specialiștilor români. Să ne explicăm. În volumul II al culegerii 23 August 1944, Documente, București, 1984, la paginile 56-64, se află reproduș, în limbile engleză și română, un Proiect al Departamentului de stat al S.U.A. referitor la problemele și caracterul unei ocupații și conduceri militare în România. Documentul poartă data de 17 ianuarie 1944 și e suficient să cităm primul paragraf pentru a constata importanța lui în desfășurările evenimentelor ulterioare în care a fost direct implicată și România:

„Sarcina este ca guvernele american, britanic și sovietic să stabilească componența forțelor de ocupație și caracterul problemelor de natură civilă după capitularea necondiționată a României.

¹ Una dintre ele este studiul România și „tătonările de pace” în al doilea război mondial, publicat de dr. Eugen Preda în Revista română de studii internaționale, an XVIII, nr. 4/1984, pp. 280-294.

cu privire la renunțarea Aliatilor la proiectul unei debarcări în Balcani. Așa se explică faptul că instrucțiunile considerau această variantă drept „condiția optimă a colaborării României”, în timp ce o eventuală cooperare cu U.R.S.S., fără să fie respinsă, era avută în vedere numai „într-un caz extrem”, adică în cazul în care „invazia armatei roșii ar ajunge să fie inevitabilă”. Așadar, opoziția — se preciza în document — „s-ar vedea determinată să accepte și ideea unei colaborări cu U.R.S.S. Luând această decizie în deplină conștiință a gravei răspunderi ce și-ar asuma, precum și a necesității de a răsturna prin forță, într-o asemenea eventualitate actualul guvern, opoziția își propune însă să obțină din partea principalilor trei aliați un minim de garanții cu privire la recunoașterea pentru România a calității de cobelligerant, la respectul libertății și independenței statului, la

condițiunile regimului de ocupație și la drepturile teritoriale ale țării.

În rezumat, deci, atât opoziția cât și guvernul sunt de acord de a nu întreprinde nimic care ar putea slăbi rezistența germană în Rusia, atâta vreme cât există perspectiva ca trupele anglo-saxone să ajungă în România înaintea celor sovietice. În momentul însă în care, în fața unei amenințări iminente de invaziune a armatei roșii, această perspectivă ar dispărea, opoziția consideră că interesele țării noastre impun o schimbare de politică chiar dacă aceasta ar slăbi rezistența germană în Rusia. Guvernul se arată, din contră, decis într-o asemenea eventualitate să reziste armatei sovietice cu toate forțele militare. Opoziția consideră că o asemenea rezistență, care nu ar putea schimba întru nimic soarta războiului, ar fi de natură a periclită în modul cel mai grav interesele țării. Pen-

tru acest motiv ea este dispusă să ia în considerație, în ipoteza prevăzută, o schimbare de politică chiar înaintea debarcării armatei aliate în Balcani”.

O astfel de soluție nu era avută în vedere decât în cazul „în care, într-adevăr situația militară pe frontul oriental ar putea face să se prevadă o invaziune sovietică apropiată pe teritoriul român. A o ridica atâta vreme cât această eventualitate nu se ivește, ar însemna să mărturisim, în realitate, că dorim să colaborăm cu Aliații, dar că nu dorim să colaborăm cu Sovietele decât în cazul când nu am putea face altfel. O asemenea mărturisire ne-ar pune într-o situație din cele mai delicate, nu numai față de ruși, dar chiar și față de anglo-saxoni, a căror pozițiune politică față de Rusia Sovietică nu le-ar îngădui azi să dea impresiunea că și-ar rezerva posibilitatea unui joc politic care ar fi în realitate

Prin Declarația comună a celor patru națiuni (Moscova, 1 noiembrie 1943), cele trei guverne au căzut de acord să acționeze împreună în toate problemele legate de capitularea și dezarmarea României... De aceea, înainte de capitularea României și ocuparea teritoriului României, cele trei guverne trebuie să realizeze un acord referitor la dimensiunea și caracterul participării fiecăruia la ocupația și administrația militară a problemelor de natură civilă ale României. Se presupune că, cel puțin în prima perioadă de ocupație, coordonarea problemelor civile se va afla în mâinile unei conduceri militare care să acționeze direct sub ordinele comandanților supremi respectivi în această zonă a războiului”.

După această precizare cu caracter general, documentul prezintă variante de soluții:

„A. Ocupația sovietică cu o comisie interaliată de control sau o comisie politică consultativă tripartită”, „B. Participarea simbolică a forțelor americane la ocuparea și conducerea militară”, „C. Conducerea militară și de ocupație sovietică, cu o misiune militară anglo-americană atașată pe lângă comandantul șef sovietic”, „E. Conducere militară și de ocupație mixtă formată din forțe sovietice, britanice și americane”.

Fiecare din aceste soluții își găsește dezvoltarea prin texte explicative și precizări privind modul de transpunere a lor în practică.

Și mai lămuritor încă este documentul publi-

cat în aceeași lucrare (pp. 74-83) și care poartă data de redactare 13 ianuarie 1944. Este vorba despre anexa la o adresă prin care directorul Secției pentru afaceri europene a Departamentului de stat al S.U.A., James Clement Dunn, îi aducea la cunoștință, la 2 februarie 1944, ambasadorului american în Marea Britanie, John G. Winant, textul prevederilor ce urmau a fi impuse României în momentul capitulării.

„Prevederile schițate mai jos, care sunt gândite în principal pentru asigurarea securității și continuării războiului împotriva Germaniei și care au importante implicații politice, sunt recomandate aici pentru a fi impuse la dorința guvernelor Regatului Unit, Statelor Unite și U.R.S.S., care reprezintă interesele Națiunilor Unite, România neavând posibilitatea de alegere liberă de a consimți sau nu. Așa cum se folosește în acest document, cuvântul «România» desemnează, acolo unde este aplicabil, orice guvern central existent, ca și toate organele, organismele și oficialitățile guvernamentale provinciale, locale inferioare”.

După această precizare, urmează 27 de puncte: „Semnatarii; Capitularea necondiționată; Prevederi suplimentare ce urmează a fi impuse României; Organele de ocupație; Evacuarea [de către armata română a] teritoriilor ocupate; Demobilizare și dezarmare; Predarea materialelor de război; Ocupația, Arhivele, Comunicații, transport și energie

îndreptat împotriva Sovietelor”.

De altfel, instrucțiunile acordau o atenție deosebită factorului sovietic. Atunci când se pleda în favoarea unei debarcări aliate în Balcani, în afara argumentelor de ordin militar se făcea apel și la acelea de natură politică. Motive „de cea mai mare importanță” — se preciza în textul acestor instrucțiuni — fac necesară o debarcare anglo-americană în Peninsula Balcanică. „Pentru puterile anglo-saxone Balcanii sunt în realitate cheia de boltă a statutului Europei și a păcii mondiale. Puterea care va domina Balcanii va domina în mod fatal centrele industriale ale Poloniei și ale Cehoslovaciei, petrolul românesc și Gurile Dunării, popoarele slave ale peninsulei, Strămtorile, Iranul și Irakul și prin aceste Orientul Mijlociu, Mediterana și, deci, întreaga Europă.

Dacă Rusia s-ar asigura de această dominațiune, interesele puterilor anglo-saxone — și mai ales cele ale Marii Britanii — ar risca de a fi compromise în modul cel mai grav... Nu este vorba, desigur, de a contesta interesul esențial al Marii Britanii și al Statelor Unite de a nu permite ca relațiile lor actuale cu Rusia să fie turburate, atât pentru durata războiului, cât și din punct de vedere al organizării de după război. Colaborarea celor trei principale puteri aliate este indispensabilă pentru asigurarea victoriei finale și, după această victorie, pacea lumii.

Este tocmai în interesul organizării acestei păci că puterile anglo-saxone nu pot abandona pozițiile pe care ar trebui să le apleze cu atât mai mult cu cât englezii și americanii sunt chemați în această regiune [Balcani] în același timp de către interesele lor vitale, [cât] și de către aspi-

rațiile popoarelor. Dacă Rusia s-ar prezenta la conferința păcii deja investită cu cuceriri în regiunile către care se îndreaptă aspirațiunile sale, nici o negociere nu ar mai fi posibilă... Dacă ar permite instalarea Rusiei în Balcani, anglo-saxonii ar risca să piardă pacea după ce vor fi câștigat războiul și de a vedea stabilindu-se hegemonia Rusiei Sovietice, după ce vor fi împiedicat instaurarea hegemoniei germane. În realitate, problema este, pentru Marea Britanie și pentru Statele Unite, de a nu se repeta, față de Rusia, greșelile comise după primul război mondial față de Germania...

Atitudinea puterilor anglo-saxone față de Soviete, deși va avea desigur în mod necesar ca obiect principal o înțelegere a cărei condiție esențială va fi de a evita ca Europa să fie dominată de o singură putere continentală.

electrică, Controlul presei, radioului și poștei, Marina comercială, Curți de conturi și vase, Cetățenii Națiunilor Unite și alți cetățeni aflați sub stare de arest, Protejarea străinilor, Criminalii de război, Controlul mișcării populației, Tranzacțiile comerciale și financiare, Informații și acțiuni posibile referitoare la proprietate, Despăgubiri, Organizații românești indezirabile, Legi discriminatorii, Revizuirea proceselor persoanelor deținute, menținerea legii și ordinii, Relațiile diplomatice ale României, Organizațiile culturale, Reconstrucția economică, Colaborarea la acțiunile de pace, Cheltuielile necesitate de ocupație, Durata și intrarea în vigoare a instrumentului de capitulare”.

Din lipsă de spațiu, vom cita doar câteva din aceste puncte în redactarea lor completă, suficiente însă pentru a constata spiritul de deplină înțelegere și perfectă colaborare ce caracteriza în acel moment relațiile dintre cele trei mari puteri în domeniul atitudinii față de sateliții Germaniei. Se va constata, de asemenea, că aproape toate aceste puncte, desigur cu schimbările generate de acțiunea României de la 23 august 1944, se vor regăsi în textul Convenției de armistițiu semnată la 12 septembrie 1944, la Moscova.

Și acum câteva exemple:

„1. Semnatarii. Instrumentul pregătit în vederea încetării ostilităților va fi semnat de Comandantul Suprem Aliat și de Comandantul Suprem al forțelor sovietice, de șeful

Înaltului Comandament al forțelor armate române sau reprezentantul acestuia și, dacă este posibil, de o oficialitate civilă, reprezentând guvernul român.

2. Capitularia necondiționată. Guvernului român și Înaltului Comandament român li se vor cere să recunoască totală înfrângere și capitularia necondiționată a forțelor armate ale României și să fie de acord să se supună acelor condiții și să ducă la îndeplinire în mod corect acele obligații care le-ar putea fi impuse de autoritățile de ocupație...

4. Organele de ocupație. România trebuie să fie obligată să coopereze și să se supună reglementărilor și ordinelor acelor organisme pe care le pot institui Comandantul Suprem Aliat și Comandantul Suprem al forțelor sovietice în vederea guvernării militare a României ocupate și pentru aducerea la îndeplinire a condițiilor capitularii...

8. Ocupația. Statele Unite, Regatul Unit și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, reprezentând interesele Națiunilor Unite, vor avea dreptul să ocupe cu orice fel de forțe aflate la dispoziția lor și în orice fel vor socoti ele necesar și să folosească în orice fel vor considera ele potrivit oricare sau toate regiunile teritoriului românesc recunoscut altădată ca fiind sub suveranitate românească sau disputate în ceea ce privește o astfel de suveranitate și să exercite pe întreg acest teritoriu drepturile legale ale unei puteri de ocupație; precum și alte drepturi

va trebui totuși să fie caracterizată încă de la început prin cea mai mare vigilență. Problema este gravă și foarte puțin elastică, căci este o limită peste care nu se poate trece fără să se declanșeze o forță pe care nimic nu o va mai putea opri și fără ca, deci, Rusia să devină în mod inevitabil un pericol pentru interesele vitale ale Marii Britanii și ale Statelor Unite și, deci, pentru pacea continentului. Această limită este independența statelor Europei Centrale și Orientale. Istoria arată că cine domină statele din Europa Orientală, situate între masa germanică și Rusia, domină în ultim loc întreaga Europă. Pentru aceste motive condițiunea esențială ce corespunde în același timp intereselor vitale ale Marii Britanii și celor ale securității europene este apărarea independenței acestor state...

În ultimă instanță, în viziunea opoziției române „pro-

blema debarcării [în Balcani] trebuie deci privită sub unghiul unei curse de viteză pentru ocuparea Balcanilor de către anglo-saxoni și ruși. De rezultatul acestei curse depinde nu numai soarta tuturor popoarelor de la Marea Baltică la Marea Egee, dar și posibilitatea de organizare a securității și deci pacea însăși a lumii”.

Recunoscând importanța deosebită a acestei probleme, opoziția română recunoștea că „ea nu poate fi expusă direct de către noi anglo-saxonilor decât cu cea mai mare prudență”, orice inabilitate fiind în măsură să „compromită în modul cel mai grav raporturile noastre cu Rusia Sovietică și ar considera deci un pericol pentru existența însăși a României. Pe de altă parte, nici oficialitatea anglo-saxonă nu ar fi dispusă să asculte o asemenea teză din partea unei țări inamice, câtă vreme Rusia este aliata Marii Britanii”.

Cel de-al doilea document, *Probleme generale* conținea punctul de vedere al opoziției române în privința raporturilor româno-sovietice. „Chestiunea Basarabiei — se afirmă în mod tranșant în acest document — va fi una din cele mai spinoase în cazul în care ea ar fi evocată în cursul unor eventuale discuțiuni cu Rusia. Nimic nu permite a se crede că intransigența Sovietelor va fi mai mică în această chestiune decât în cea a frontierelor Poloniei. Este vorba, deci, în esență, ... de a găsi o formulă datorită căreia, suportând consecințele unei situațiuni de fapt, să ne putem cel puțin rezerva drepturile pentru viitor. O singură soluție pare a putea îndeplini această condițiune. Ea ar fi ca, în fața cererilor rusești ireductibile, să declarăm că ne rezervăm a supune chestiunea conferinței păcii...”

Documentul pune în discuție apoi natura relațiilor vi-

care decurg din instrumentul de capitulare. În scopuri politice, Bucureștiul și alte orașe importante, ce urmează a fi stabilite, vor fi ocupate, cel puțin temporar. Nu se va stabili nici o limită de timp pentru perioada de ocupație generală.

9. Arhivele. României i se va cere să păstreze și să pună la dispoziția autorităților de ocupație toate arhivele publice și particulare, materialele de arhivă, documente, dosare, documentație și informații pe care acele autorități le-ar putea cere...

10a. Controlul presei, radioului, poștei și instrumentelor similare de difuzare a informațiilor va fi supusă acelor controale și supravegheri ce pot fi impuse de forțele de ocupație în interesul securității militare, păcii și ordinii...

13. Criminalii de război. România va fi obligată să mențină sub stare de arest și să predea autorităților de ocupație toate persoanele de naționalitate română și alte persoane din România sau care se află sub jurisdicția României acuzate de a fi comis crime de război. Astfel de persoane vor fi predate, fiind identificate prin numele sau titlul, funcția sau ocupația pe care le-au avut în rândurile forțelor armate române, guvernului român sau altor organizații și organisme românești în momentul presupusei crime. României i se va cere să coopereze la judecarea și pedepsirea persoanelor pre-

date potrivit acestei obligații și a oricăror persoane dintr-o categorie asemănătoare deținute de Națiunile Unite ca prizonieri de război în momentul capitulării României, punând la dispoziție documente, strângând probe, adoptând legi și orice altă măsură necesară pentru a înlesni judecarea și pedepsirea...

17. Despăgubiri. România va fi obligată să plătească acele daune de război și despăgubiri pentru acele pierderi pe care le pot cere Națiunile Unite și să fie de acord cu acele directive pe care le pot impune, din când în când, autoritățile de ocupație, care reprezintă interesele Națiunilor Unite...

Ce se poate constata din lectura acestor documente?

În primul rând, caracterul unitar al politicii celor trei mari puteri față de România, politică decurgând din scopurile lor de război, scopuri nediscriminatorii în raport cu obiectivul final al lichidării celui de al III-lea Reich și a statelor aliate acestuia. În al doilea rând, faptul că atât guvernul Antonescu cât și forțele de opoziție nu au putut cunoaște conținutul real al relațiilor dintre cele trei mari puteri și au sperat iluzorii în posibilitatea folosirii unor eventuale dezacorduri dintre ele.

Citind cu atenție unele dintre punctele reproduse de noi, avem răspunsuri cât se poate de clare la unele chestiuni pătimaș și partizan discutate în istoriografia noastră din ultimii cinci ani, când, fără a face apel la docu-

toare dintre România și U.R.S.S. „La prima aparență — se spune în document — pare greu că vom evita de a încheia cu Rusia un pact în genul celui de amicitie, colaborare și asistență, încheiat de dl. Beneș la Moscova¹. Un astfel de refuz ar pune de la început relațiile noastre cu Rusia Sovietică pe un plan inamic și ar crea o atmosferă de iritare pe care nu am avea nici un interes să o provocăm, cel puțin dacă în prima perioadă ce va urma războiului relațiile între puterile anglo-saxone și Soviete vor fi caracterizate printr-o înțelegere. Formula cea mai potrivită ar fi ca un eventual pact între România și Rusia Sovietică să fie însoțit de un pact asemănător între țara noastră și Marea Britanie (și eventual alte state ce s-ar

angrega sistemului anglo-saxon). Această formulă s-ar putea întemeia și susține pe principiul solidarității răspunderilor în organizarea europeană a principalelor puteri aliate, principiu care exclude zonele de influență exclusivă și care a fost adoptat de conferințele de la Moscova și Teheran². Am putea arăta că, după cum nu avem tendințe și posibilități de a exclude Rusia din afacerile europene, tot așa nu ar exista nici un motiv de a exclude puterile anglo-saxone de la răspunderile ce le incumbă în organizarea continentului. Bineînțeles, că un asemenea pact cu Rusia Sovietică ar trebui

² Este vorba despre conferința ministrilor de externe ai U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A. desfășurată la Moscova în perioada 19-30 octombrie 1943 și conferința șefilor de state ai celor trei mari puteri aliate (Teheran, 28 noiembrie - 1 decembrie 1943). Stenogramele acestor conferințe au fost publicate de Magazin istoric, nr. 2-8/1985 și, respectiv, nr. 6-8, 10, 11/1968).

¹ Tratatul a fost semnat la Moscova, în 12 decembrie 1943, cu ocazia unei vizite a lui E. Beneș în capitala sovietică.

mente, s-au formulat întrebări și acuzații neîntemeiate. Este limpede că oricine ar fi semnat armistițiul, condițiile rezervate României ar fi fost aproximativ aceleași; că, datorită faptului că nu încheiasse armistițiul în 1943 sau cel târziu în primăvara lui 1944, soarta lui Ion Antonescu și a colaboratorilor săi fusese principial stabilită înainte de 23 august 1944; că strămutarea arhivelor a urmat legile și directivele războiului și că, așa cum arhivele franceze au fost preluate de germani, ajungând după 1945 din Germania în U.R.S.S., tot așa armata roșie și unii specialiști din serviciile secrete aliate au ridicat importante fonduri din arhivele statului român.

Rezultă de asemenea limpede că singura cale de a se ajunge la armistițiul era aceea a capitulării necondiționate. Era logica războiului, iar rigorile ei nu au nimic comun cu comentariile actuale. Desigur, se pot formula necesare analize critice față de orice și oricine, inclusiv Națiunile Unite, dar încercarea de a rezolva problemele altor epoci după viziunile și mai ales după standardele prezentului, uitând care erau situațiile atunci, nu înseamnă deloc istorie serioasă, ci mai degrabă o cantonare în sfera pledoariilor pro domo, cu căutări, la fel de sterile și iluzorii, ca acele inconsistente strategii politice din timpul tatonărilor de pace de acum o jumătate de veac.

Majoritatea condițiilor preconizate a fi impuse României în momentul capitulării se regăsesc în textul Convenției de armistițiu sem-

să comporte clauza neimixțiunii în afacerile noastre interne și respectul integral al suveranității și independenței țării (prin aceasta înțelegându-se că nu s-ar putea acorda baze militare sovietice în teritoriul României).

Formula unui asemenea pact tripartit ar fi într-adevăr pe deplin satisfăcătoare pentru interesele României. În practică, rezuatut ar fi de a cointeresa Marea Britanie la securitatea României (și în cazul unor confederațiuni la cea a întregii Europe Orientale) față de Rusia Sovietică. Dacă Germania nu va mai reprezenta într-adevăr, cel puțin pentru un timp destul de lung, o amenințare pentru securitatea Europei Orientale, este evident că asistența Rusiei nu ar rămâne decât o posibilitate teoretică (afară bineînțeles de cazul în care Rusia Sovietică nu ar înțelege să se folosească de aceste pacte nu pentru a asigura apărarea Europei Orien-

nate la Moscova în 12 septembrie 1944. Altele au suferit modificări ce s-au datorat mai ales cooperării militare a țării noastre cu Națiunile Unite până la finalul războiului în Europa. Dar nici acest fapt nu a putut influența pozitiv decât în sensul reformulării prevederilor referitoare la demobilizarea și dezarmarea forțelor armate românești și adoptarea hotărârii de anulare a dictatului de la Viena.

România a trecut prin cel de al doilea război mondial într-un chip cu adevărat tragic, iar marea ei izbândă constă tocmai în faptul că, împrejurările fiindu-i grav defavorabile, a reușit să-și mențină statul și să-și redobândească o mare parte a teritoriului național. Încercarea de a atribui cauzele dramei românești exclusiv marilor puteri își găsește în documentele citate de noi dovada nulității ei totale. Istoria — și războiul este o parte a istoriei — nu cunoaște decât logica raportului de forțe. Ca și pacea ce i-a urmat. Interesele marilor puteri dintr-o tabără sau alta diferă fundamental de interesele celorlalte state. Ca și în primul război mondial, suferințele României din cel de al doilea conflict general au provenit din ciocnirea marilor și micilor interese. Esențial rămâne faptul că, peste toate ocupațiile, opreliștile și suferințele, națiunea română și-a continuat — e drept, cu imense greutăți și sacrificii — drumul în istorie. ■

tale împotriva unei amenințări din afară, ci pentru a avea un pretext de imixtiune în afacerile interne ale statelor din această regiune). Realitatea la care un asemenea pact ar răspunde ar fi deci o amenințare rusească în fața căreia pactul ar asigura o solidaritate posibilă a Marji Britanii.

Considerațiunile de mai sus cu privire la un eventual pact între România și Rusia Sovietică sunt valabile și în ipoteza constituirii uneia sau mai multor confederațiuni în Europa Orientală. În acest caz, ar fi vorba de un pact ce s-ar încheia în condițiunile de mai sus, între organizațiunea sau organizațiunile federale, Uniunea Sovietică și Marea Britanie".

După parcurgerea întregului dosar, câteva concluzii se impun. În primul rând, se poate observa cu ușurință faptul că în cercurile opoziției democratice din România informațiile despre natura

reală a relațiilor dintre cele trei mari puteri și evoluția raporturilor dintre ele erau extrem de limitate și această lipsă de informații le-a creat liderilor opoziției române, în frunte cu Iuliu Maniu, iluzia că va fi posibilă determinarea unei debarcări aliate în Balcani sau o cooperare numai cu aliații occidentali în vederea ieșirii României din război. Aproape toate documentele conțin, într-o formulă sau, alta, ideea, complet eronată de altfel, că între cele trei mari puteri existau divergențe profunde într-o seamă de chestiuni ce țineau de organizarea postbelică a lumii. În general, la București se știa prea puțin despre culisele războiului în curs, ca și despre implicațiile evenimentelor internaționale. Dar mai clar decât orice, documentele exprimă teama paralizantă față de o posibilă invazie sovietică în România. Absolut toate formulele de relații cu Aliații preconizate de opoziția

română — pe baza experienței istorice românești — aveau ca principal scop evitarea unei prezențe sovietice pe teritoriul românesc și menținerea României în sfera de influență a puterilor occidentale.

Cunoscând ceea ce s-a întâmplat în realitate, îndeosebi jocul de culise al diplomației secrete practicat de cele trei mari puteri, constatăm că marea majoritate a tezelor și ideilor cuprinse în instrucțiunile primite de prințul Barbu Știrbey exprimau mai mult dorințe decât rezultatele unor analize realiste, capabile să formuleze soluții viabile. Evoluția evenimentelor și mai ales realitățile născute din aceste evenimente au fost determinate de factori externi imposibil de controlat de către liderii politici români sau de cei ai altor state din centrul și sud-estul continentului nostru. ■

COPERTELE

① Opere artistice reprezentative din perioada secolelor XIII-XV evocă atât prezența armenilor în istoria acelor timpuri, cât și contribuția lor la tezaurul de cultură și civilizație al omenirii. **Coperta 1:** imagine dintr-o evangheliă din anul 1346, reprezentând scena **Coborârii de pe cruce**, exemplar aflat la Patriarhia armeană din Ierusalim: **coperta 4:** miniaturi din **Istoria tătarilor** a istoricului Hetum, scrisă în 1307 (**sus**) și din **Millonul** lui Marco Polo (**jos**) (**Armenia**, p.85)

② Comori de cultură și civilizație pe pământul României, scoase la lumină prin munca pasionată a atâtor generații de specialiști care au făcut faima școlii românești de arheologie. (**Sus**): splendid exemplar de ceramică cucuteniană și un vas roman din bronz (secolul II după Hr.); piesă din celebrul Tezaur de la Pietroasa („Cloșca cu puil de aur”) (1961 **anl de arheologie românească**, p.54)

③ **Sfânta Marina**, așa cum este înfățișată în fresca Bisericii Episcopale „Sfânta Paraschiva” din Roman; reproducere din lucrarea **Catedrala Episcopiei Romanului**, de Ileana Sabados, editată de Episcopia Romanului și Hușilor, Huși, 1990 (**Meșterul tiparelor — Mitrofan**, p. 12)

PLANSELE

În acest număr vă propunem un reportaj fotografic inedit având ca temă viața politică românească din perioada interbelică. Fotografiiile au fost selecționate din fondurile Colecțiilor speciale ale Bibliotecii Naționale, cu concursul binevoitor și calificat al doamnei Ana PLEȘIA, căreia îi mulțumim pentru amabilitate.

① Aflat în vizită la București, președintele Cehoslovaciei, Thomas Garigue Masaryk, rostește o cuvântare în fața Parlamentului României (8 martie 1935)

② Noul președinte al Consiliului de Miniștri, Iuliu Maniu (în centru, cu pălăria în mână); în spatele său, ministrul de finanțe M. Popovici; (**jos**): întrunire a conducerii Partidului Național-Tărănesc, în cadrul căreia I. Mihalache a rostit celebrele cuvinte: „D-le Maniu, ia comanda și dă porunca...” (26 noiembrie 1937)

③ Semnarea „Tratatului de stabilire, comerț și navigație româno-german” (23 martie 1935); (**jos**): una din secțiile de votare în timpul plebiscitului organizat în ziua de 24 februarie 1938

④ Președintele Poloniei, Ignacy Mościcki, depune o coroană de flori la Mormântul Eroului Necunoscut, cu prilejul vizitei sale în România (7-9 ianuarie 1937); (**jos**): un grup de prieteni, colaboratori și ziaristi pe peronul Gării de Nord din București, așteptând sosirea lui Nicolae Titulescu.

Album istoric

**VIAȚĂ POLITICĂ
INTERBELICĂ
ROMÂNEASCĂ**

14 ANI

DE

PREZENȚĂ

MILITARĂ

SOVIETICĂ ÎN ROMÂNIA

Cum au ajuns trupele sovietice în România, spre sfârșitul celui de-al doilea război mondial, știm. S-au publicat de asemenea documente și studii despre deciziile politico-diplomatice postbelice care le-au permis să rămână aici. Au mai rămas, desigur, multe necunoscute la acest capitol. Mult mai puțin, chiar aproape deloc, s-a vorbit însă despre momentul retragerii lor și mai ales despre motivele care i-au determinat pe sovietici să ia în 1958 o decizie atât de surprinzătoare.

În așteptarea rezultatelor cercetărilor istoriografiei române, oferim cititorilor noștri — în acest număr și în cel următor — două contribuții istorice de peste Ocean. Prima aparține dr. Sergiu Verona, istoric-politolog de origine română, ce a fost ani de zile analist pentru problemele europene la Serviciul de cercetări al Congresului american. Domnia sa a publicat, în 1992, o carte pe această temă: *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944-1958 (Ocupație militară și diplomație. Trupele sovietice în România, 1944-1958)*, apărută la Duke University Press, pe baza căreia am realizat și articolul de față. Cea de a doua contribuție este semnată de Donald R. Falls — *Soviet Decision-Taking and the Withdrawal of Soviet Troops from Romania (Cum au luat sovieticii decizia de a-și retrage trupele din România)* — și a apărut în *East European Quarterly*, nr. 4/1993.

S-a vorbit mult la noi de o trădare a Occidentului față de România. Ni se pare că formularea este simplistă. Ea ignoră, în orice caz, practica diplomatică și politica internațională, în cadrul căreia — din păcate — argumentelor de ordin moral li se acordă foarte puțin spațiu. Dacă vom analiza lucrurile cu mintea, nu cu sufletul, vom recunoaște că guvernul S.U.A. sau cel al Marii Britanii își susțineau, în toate ocaziile în care era implicată și țara noastră, în primul rând propriile interese. În cadrul acestora, România ocupa, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, un loc prea mic. Uniunea Sovietică avea și avantajul că trata cu doi aliați între care apărușeră deja sensibile diferențe de păreri în privința modului de organizare a lumii postbelice. În plus, Marea Britanie nu mai era, în 1944-1947, o putere mondială de prim rang. Credem deci că nu este cazul să mai insistăm asupra ideii trădării Occidentului, după cum nici lumea liberă nu are dreptul să ne tragă la răspundere pentru cei 45 ani de comunism. Ar fi mult mai util să ne aplecăm asupra factorilor interni care au facilitat instaurarea comunismului și mai ales adoptarea unor anumite forme ale acestuia. Ar fi mai bine să nu analizăm în treacăt ce s-a întâmplat în cei 45 ani de comunism. Și ar fi bine să găsim formulele prin care să atragem și să păstrăm interesul Occidentului față de noi, pentru a fi luați în calculele politice ce se fac azi sub ochii noștri. Credem că este singura soluție pentru a evita noi experiențe nefericite.

CUM AU RĂMAS

TRUPELE SOVIETICE ÎN ROMÂNIA

Dr. SERGIU VERONA

Imediat după Pearl Harbor, Statele Unite au început să examineze obiectivele urmărite de U.R.S.S. prin intrarea în război și să facă estimări asupra cererilor pe care le vor prezenta sovieticii la tratativele de pace. Planificatorii politici americani au căutat să răspundă la următoarele întrebări: ce va dori U.R.S.S. să anexeze sau să domine ca poziții strategice în Balcani?; vor fi compatibile obiectivele sovietice cu interesele S.U.A. și ale Aliatilor?; până la ce punct vor face acestea obiectul discuțiilor și negocierilor în timpul războiului?; cum se vor reflecta asemenea probleme asupra altor aspecte ale relațiilor americano-sovietice și ale ordinii postbelice?; ar trebui să se reziste la anumite teluri și acțiuni ale sovieticilor și în ce formă?

După război s-a aflat că diplomația britanică se confruntase direct cu programul expansiunii sovietice postbelice încă din 1941, în timpul vizitei ministrului de externe Anthony Eden la Moscova și a discuțiilor pe care acesta le-a purtat cu Stalin. Secretarul de stat Cordell Hull a primit o telegramă de la ambasadorul S.U.A. la Londra, John B. Winant, în care i se relatea cererile sovietice, pe care le rezuma astfel în memoriile sale: „Era limpede pentru noi că Eden avea să fie confruntat la Moscova cu cereri teritoriale specifice. Stalin a prezentat asemenea cereri lui Eden în timpul primei lor convorbiri. El dorea acordul imediat al Marii Britanii pentru refacerea granițelor U.R.S.S. așa cum erau

ele înainte de atacul lui Hitler. În mod concret, urmau să fie încorporate U.R.S.S. statele baltice Estonia, Letonia și Lituania, de asemenea porțiuni din Finlanda, Polonia și România. Frontiera cu Polonia urma să fie stabilită pe baza «liniei Curzon», care reprezenta practic granița ruso-germană stabilită după împărțirea Poloniei în 1939. De asemenea, România urma să asigure Rusiei facilități speciale pentru stabilirea unor baze, urmând să primească în schimb un anumit teritoriu unguresc». Evident, era vorba de porțiunea din Transilvania ajunsă în stăpânirea Ungariei prin dictatul de la Viena, în august 1940. Anul următor, sovieticii au reluat cererile lor, solicitând un acord secret prin care să li se garanteze pretențiile privitoare la teritoriul României. Iată deci că în condițiile în care vaste teritorii ale U.R.S.S. se aflau în acel moment sub ocupație germană, Stalin elabora planuri de expansiune a imperiului sovietic. În fond, așa cum au demonstrat-o documente germane capturate de americani și făcute publice după război, Stalin nu făcea decât să continue cu Aliții discuțiile începute cu Hitler și prin care dorea să-și asigure o vastă sferă de influență în Europa de Est, de la strâmtoarea daneză, prin Marea Baltică și țările baltice, spre sud-estul Europei și strămtorile turcești. Și mai interesant este faptul că politica sovietică față de Europa de Est și Sud-Est în negocierile cu Germania, între 1939-1941,

era practic identică cu cea aplicată în negocierile cu Aliții.

La Conferința de la Potsdam nu s-a stabilit un acord asupra soartei foștilor sateliți ai Germaniei. Sarcina de a reglementa această problemă a revenit Consiliului miniștrilor de externe. Deja, între Marea Britanie și S.U.A. apăruseră sensibile deosebiri de vederi și în această problemă.

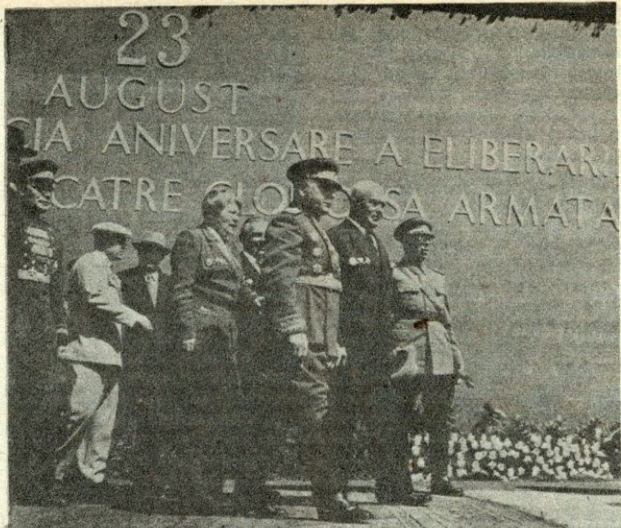
Evoluția dezinteresului britanic

Anul 1945 a fost crucial în crearea bazei legale pentru prezența militară sovietică în România și Ungaria. Formula asupra căreia s-a căzut de acord a fost preservarea liniilor de comunicație ale armatei roșii spre zona de ocupație din Austria. Din 1947 și până în 1955, după încheierea tratatelor de pace cu România și Ungaria și până la semnarea Tratatului de Stat privind restabilirea independenței Austriei, prezența militară sovietică în Europa de Sud-Est a fost legalizată sub această acoperire. Private astăzi, miile de pagini de documente referitoare la dezbaterea diplomatică desfășurată între 1945-1947 pe această temă îi lasă cercetătorului o imagine deprimantă. Într-un fel ai impresia unei activități laborioase și foarte grele desfășurată de diplomați din mai multe țări, dar și o senzație de coșmar. Uneori încerci sentimentul că, de

fapt, te afli în fața unui scenariu perfect calculat.

La 12 septembrie 1945, delegația sovietică a supus Consiliului miniștrilor de externe propunerile oficiale pentru un tratat de pace cu România. În privința menținerii trupelor de ocupație după încheierea tratatului de pace, se repeta, pur și simplu articolul 3 din Convenția de armistițiu (*Magazin istoric*, nr. 8, 9/1993). Datorită caracterului ambiguu, se pare, propunerea sovietică nu a stârnit părții americane nici un fel de reacție. În schimb, la 17 septembrie delegația britanică a prezentat propriul document. Printre propunerile noi pe care le făcea, se afla și prima referire oficială la menținerea unor linii de comunicații pentru trupele sovietice către zona austriacă de ocupație. Nu există — deocamdată — vreo dovadă documentară care să ateste că Marea Britanie s-ar fi consultat înainte cu Statele Unite. Prevederea aparținea în întregime diplomației britanice. Un an mai târziu, ministrul de externe britanic, Ernest Bevin, explica astfel inițiativa britanică: „Guvernul Marii Britanii a acceptat decizia de a permite trupelor [sovietice] să rămână în România pentru menținerea liniilor de comunicație cu Austria pentru că s-a crezut că aceasta era ceea ce guvernul sovietic dorea”. În 1946, sovieticii au prezentat o nouă versiune, potrivit căreia menținerea trupelor lor nu mai era o excepție, ci un drept, iar stabilirea efectivelor rămânea la discreția lor.

Cum a pornit propunerea britanică, rămâne încă o problemă deschisă, pe care noi documente, poate, o vor lămurii. Din cele existente, rezultă că a fost o acțiune deliberată, prin care Marea Britanie, oferind concesii — în stilul tradițional diplomației sale —, aștepta din partea Uniunii Sovietice gesturi similare. De altfel, în februarie 1945, Churchill o spusese foarte clar când subliniase poziția „oarecum diferită” a țării sale față de S.U.A., ghidată de do-

Dr. Petru Groza, mareșal Kliment E. Vorosilov, Vasile Luca, Ana Pauker și Gheorghe Gheorghiu-Dej la sărbătorirea zilei de 23 august, ce marca, în 1949, „eliberarea țării de către glorioasa armată sovietică”

rința „de a putea face un gest prietenesc față de Rusia, în vederea altor concesii importante ale lor, care fuseseră obținute sau care depindeau de ei”.

Bazându-ne pe documentele existente, putem spune deci că arhitectul șef al prevederilor referitoare la prezervarea liniilor de comunicație (U.R.S.S. în România și Ungaria, Marea Britanie în Italia, către Cipru și Orientul Apropiat) a fost Ministerul de externe britanic. Asigurarea liniilor de comunicație până în cele mai îndepărtate puncte ale Imperiului britanic era o obsesie foarte veche. Pentru realizarea ei, orice concesie era bine venită. O spunea direct, la 16 septembrie 1945, Sir R.L. Campbell, într-un memorandum: „Este foarte important ca armata roșie să părăsească aceste țări, dar nu trebuie să ne stânjenim pe noi înșine în ceea ce privește Italia, cu care vrem să încheiem un aranjament care să ne permită să păstrăm acolo trupe pentru a ne proteja liniile de comunicație cu Austria. Propunerea noastră pentru România a fost astfel redac-

tată încât să nu pună în discuție dreptul guvernului sovietic de a menține în România anumite forțe pentru [protejarea] liniilor lor de comunicație cu Austria”.

Există dovezi clare că Marea Britanie a acționat astfel în primul rând pentru a-și asigura rolul pe care îl jucase în afacerile internaționale înainte de izbucnirea războiului. Totuși, aprecierile britanicilor asupra posibilităților lor erau exagerate și chiar complet nerealiste. Numeroase lucrări consacrate acestui subiect arată că structura militară a Marii Britanii devenise prea modestă pentru a mai putea suporta obiectivele sale de politică externă. Iar economia ei postbelică nu putea susține un angrenaj militar supradimensionat. Deja, în 1946, cabinetul examina posibilitatea reducerii efectivelor militare staționate în diverse părți ale lumii, ceea ce s-a și întâmplat în lunile și în anii ce au urmat. Menținerea unor garnizoane la dimensiunile inițiale în Grecia și Italia a devenit imposibilă. Ca urmare a acestor evoluții, și poziția Marii Britanii față de prezența

militară sovietică în sud-estul Europei a suferit modificări sesizabile.

Nu logică simplă, ci una militară

Abia la opt luni după ce Marea Britanie a venit cu ideea asigurării căilor de comunicație, autoritățile militare americane au început să examineze implicațiile pe care aceasta le putea avea pentru S.U.A. La 8 aprilie 1946, generalul Desmond D. Balmer, consilierul militar al delegației americane participante la Conferința miniștrilor de externe, a solicitat opinia Washingtonului față de cererea sovieticilor de a li se asigura linii de comunicație spre Austria prin Bulgaria. La 11 aprilie 1946, s-a realizat un consens între militarii participanți la o conferință organizată de departamentul de război: propunerea de menținere a trupelor sovietice în țările balcanice urma să violeze spiritul acordurilor de

pace. Ca o alternativă la prezența militară sovietică în România și Ungaria, participanții au propus să se mențină dreptul de tranzit și să se permită ca gărzi să însoțească transporturile. Documentele Consiliului miniștrilor de externe nu consemnează vreo tentativă de a se supune atenției sovieticilor aceste propuneri. Un studiu elaborat ulterior de către organele de informații americane aducea problema liniilor de comunicații într-o lumină mai reală. El arăta că în proporție de 75%, sovieticii își asigurau din resurse locale necesarul pentru trupele din zona de ocupație austriacă. Se anticipa un trafic redus de persoane *din și spre* U.R.S.S. O altă analiză întreprinsă în aceeași perioadă sublinia faptul că sovieticii puteau foarte bine utiliza alte rute: „De la Varșovia, prin Sasnowic și Katowice, până la Viena se puteau transporta 9 500 t pe zi; de la Brest-Litovsk, prin Devlin, Krakovia și Zilina, tot 9 500 tone pe zi”. Drumurile prin Polonia și Ce-

hoslovacia către Viena și Budapesta ofereau o capacitate logistică superioară celor prin Balcani. Mai mult, prin achizițiile teritoriale făcute după război pe seama Cehoslovaciei, U.R.S.S. obținuse frontieră comună cu Ungaria, ceea ce îi asigura o cale de comunicație mult mai scurtă. Dar până în 1956, sovieticii nu au recunoscut oficial acest avantaj. Faptul că sovieticii insistau să obțină cea mai lungă cale de acces către Austria, prin România și Ungaria, este cât se poate de semnificativ. Serviciul de informații britanic compara obiectivele sovietice din 1944 cu cele țariste din 1915, când armata rusă invadase câmpia ungară peste Carpații nord-vestici. De altfel, există dovezi că pentru a realiza legătura cu forțele lor din zona de ocupație austriacă, sovieticii au folosit calea de comunicație directă, prin Ungaria. Este deci evident că staționarea trupelor sovietice în România, pentru mai mult de o decadă, nu a fost motivată de nevoia protejării liniilor de

PREGĂTIREA RETRAGERII TRUPELOR SOVIETICE

DONALD R. FALLS

Timp de aproape 45 ani, Uniunea Sovietică a menținut un control aproape total asupra imperiului ei est-european. S-au folosit variate metode și mijloace pentru păstrarea influenței și asigurarea ordinii. Principala între acestea a fost menținerea trupelor sovietice în întregul bloc est-european. Totuși, inexplicabil, România este singura țară satelit care a negociat cu succes retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul ei, în anii războiului rece. Întăzi, imaginea trupelor sovietice care se întorc acasă a devenit una comună; în 1958, ea era fără precedent. Acest articol analizează decizia, surprinzătoare a Moscovei de a pleca din România.

Seria evenimentelor ce au dus la ocuparea României de către sovietici a început cu arestarea generalului Antonescu, conducătorul țării din timpul războiului, de către regele Mihai, la 23 august 1944. Actul a fost

rapid urmat de ruperea legăturilor cu puterile Axei și trecerea de partea Aliaților, consfințită printr-un armistițiu semnat la Moscova, la 12 septembrie. Brusca schimbare de politică a eliberat calea pentru o ofensivă coordonată răno-sovietică contra forțelor lui Hitler. Cot la cot, cele două armate au alungat trupele germane din România, la sfârșitul lunii octombrie. De fapt, un jug fusese schimbat cu altul.

Sub umbrela unei Comisii Aliate de Control (C.A.C.) creată pentru a asigura conformarea României la condițiile armistițiului, Stalin a început să stoarcă despăgubiri pentru sprijinul acordat anterior de România Germaniei. Într-adevăr, potrivit delegației S.U.A. la C.A.C., la sfârșitul lunii februarie 1945 sovieticii deja obținuseră, „în mod oficial”, mari cantități de furnituri, în valoare de 150 miliarde lei, pentru armata lor staționată în România. „Neoficial”, comandanții

comunicație cu Austria.

În ce consta deci importanța strategică a României pentru U.R.S.S.? Sovieticii au introdus în mod oficial noțiunea de „zone de securitate” într-un articol publicat în 1944, sub pseudonimul „Malinin”. Iată ce scria acesta: „Poate cineva obiecta dacă Anglia consideră necesar să ajungă la un acord de bază cu, să zicem, Belgia sau Olanda pentru a face imposibilă utilizarea teritoriului acestor state drept puncte de lansare a unui atac împotriva Angliei? La fel, nimeni nu ar trebui să obiecteze dacă Uniunea Sovietică, pentru aceleași motive, dorește să stabilească relații speciale de prietenie cu vecinii săi apropiați. Asemenea acorduri pot servi interesele de securitate nu numai ale celui puternic, dar, chiar într-un grad mai înalt, și ale puterilor mai mici”.

După cum observase deja Averell Harriman¹, conceptul

sovietic de securitate nu părea să cunoască nevoile sau drepturile similare ale altor țări sau obligația U.R.S.S. de a accepta înfrânările și beneficiile unui sistem internațional de securitate. Potrivit unor analize americane, „controlul militar asupra României oferă Uniunii Sovietice acces direct la drumurile către Iugoslavia, Bulgaria și Europa Centrală, cât și dominația asupra Dunării și un control sporit asupra Mării Negre”. Rusia era, în mod natural, înclinată să-și extindă frontierele cât mai departe posibil ori de câte ori se afla în postura care îi permitea să o facă, pentru că suferise în mod grav în trecut din cauza lipsei unor frontiere naturale de apărare. Se considera că sovieticii aspirau să transforme detestatul cordon sanitar interbelic într-un confortabil scut de state prietene, cu adevărat sau de nevoie. Scopul final al

magnat al căilor ferate. Ambasador al SUA la Moscova între 1943-1946.

Rusiei era deci să ocupe militar, în condiții cât mai puțin precis definite, țările cucerite. Nici un fel de judecată logică nu justifică raportul dintre numărul trupelor dislocate în Ungaria și România și cel al trupelor din zona de ocupație austriacă. Niciodată mai mic de 2 la 1, raportul a atins și nivele între 4,3 la 1 și 4,9 la 1, chiar 7,6 la 1. Prezența forțelor militare de ocupație în Europa de Est după semnarea tratatelor de pace a reprezentat un important pas înapoi față de promisiunile și obligațiile asumate de puterile victorioase în cel de al doilea război mondial. Așa cum s-a spus în timpul debaterilor din parlamentul britanic în 1947, prevederile tratatelor de pace erau anulate de faptul că U.R.S.S. i se permisesse să mențină un număr nespecificat de trupe în acea parte a Europei.

În perioada dinaintea de semnarea tratatelor de pace, sovieticii au căutat nu numai să-și apere succesele obținute în problema liniilor de

locali furaseră cantități de materiale comparabile cu cele luate „legal”. Ducând neobrăzarea mai departe, sovieticii au cerut plata unei sume substanțiale ca să acopere costurile pentru întreținerea trupe. Garniturile de tren încărcate cu bunuri și mărfuri îndreptate către U.R.S.S. au adâncit mizeria și privațiunile unei populații aflate deja în suferință. O asemenea exploatare dură a golit țara, aducând-o în pragul ruinei.

În ciuda acestor pierderi economice, în vară oficialitățile române păreau gata să accepte — ca să nu spunem să încurajeze — o prezență sovietică în continuare. Conducătorii comunisti ai guvernului considerau prezența trupelor sovietice, ce-și stabiliseră garnizoane în toată țara, o garanție pentru menținerea ordinii și pentru a-și asigura continuarea procesului de acaparare a puterii. Totuși, comandanții sovietici păreau mai preocupați să obțină reparații pentru pierderile provocate de război și furniturile prevăzute în Convenția de armistițiu. Orice amestec, din orice parte, era considerat inacceptabil.

La jumătatea lunii iulie reprezentantul Statelor Unite în C.A.C., generalul de brigadă Schuyler, s-a plâns, plin de amărăciune, la Washington despre lipsa de cooperare ma-

nifestată de generalul sovietic Susaikov, locțiitorul președintelui C.A.C. (*Magazin istoric*, nr. 3/1995). Susaikov refuza să ofere date în privința dispunerii trupelor sovietice, a efectivelor lor, respingea încercările de a afla cât aveau de gând să rămână.

Lipsa aceasta de sinceritate a dus la absența unor date precise despre activitățile sovieticilor. Totuși, o estimare a serviciului de informații al armatei S.U.A., din ianuarie 1950, aprecia prezența sovietică la nivelul a două divizii, cu un efectiv de 30 000 oameni, împreună cu 2 000 de militari din trupele de securitate. Conform tratatului de pace încheiat cu România la 10 februarie 1947, trupele aliate trebuiau să părăsească țara în termen de 90 zile. În ciuda acestuia, sovieticii au insistat să mențină un contingent potrivit pentru asigurarea liniilor de comunicație cu trupele lor care staționau încă în partea estică a Austriei.

Până la urmă, la vreo 13 ani după sosirea armatelor sale, Moscova a decis să încheie cu București un acord formal privind staționarea „temporară” a trupelor sovietice pe teritoriul românesc. Ziarul *Scântea*, organul de presă al Partidului Comunist Român, justifică acordul din 15 aprilie 1957 subliniind pericolul pe care îl reprezenta NATO. Jukov, ministrul sovietic al apărării, care, împreună

comunicație, dar și să-și extindă aria de acțiune spre noi zone geografice și să le codifice prin acorduri formale. La reuniunile Conferinței miniștrilor de externe și la Conferința de pace, echipa de negociatori sovietici a fost condusă de Molotov și adjuncții săi, un grup cu o coeziune mult mai mare decât delegația americană, ai cărei membri se schimbau mereu. Succesul negociatorilor sovietici se explică și prin lipsa de unitate a pozițiilor delegațiilor occidentale. Așa cum am văzut, Marea Britanie nu contesta în nici un fel dreptul U.R.S.S. de a considera Europa de Est, o zonă în care aceasta avea interese vitale legate de securitatea națională.

Am semnat orbește

Oamenii politici români, cel puțin unii dintre ei, au sesizat pericolul pe care îl prezentau pentru țară clauzele atât de

imprecise ce reglementau rămânerea trupelor sovietice în România. La sfârșitul războiului, Vișoianu (*Magazin istoric*, nr. 10/1993; 5/1994) a reamintit puterilor occidentale că Uniunea Sovietică promisesse să-și retragă trupele la încheierea conflictului. Cum nu putea să se adreseze direct Comisiei Aliate de Control, în cadrul căreia sovieticii aveau cuvântul hotărâtor, Vișoianu a trimis câte un text identic reprezentantului britanic și celui american în cadrul comisiei. Cei doi au întâmpinat greutăți în a-și răspunde diplomatului român, pentru că aveau dificultăți să înțeleagă exact formula utilizată de Winston Churchill și anume că U.R.S.S. „lua conducerea” în România (vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1995).

În arhivele diplomatice americane se păstrează trei documente din 1946 venite din partea românilor. Primul a fost înmănat reprezentantului politic al S.U.A., Burton Berry, de către Partidul Național Liberal. Al doilea, aparținând unui grup de opoziție,

a fost remis delegației S.U.A. la Conferința de Pace și este numit documentul Gafencu-Tilea, întrucât printre semnatori se aflau și cei doi cunoscuți diplomați. Al treilea, nesemnat, a fost primit de diplomatul american Philip Mosely. Cele trei documente stau dovadă eforturilor făcute de români de a atrage atenția diplomaților occidentali asupra pericolelor ce rezultau pentru România dacă erau acceptate cererile sovieticilor. Este trist să descoperi că deși reacția delegației americane la documentul Gafencu-Tilea a fost pozitivă, nu s-a întreprins nimic concret.

De altfel, sovieticii au știut să exercite presiuni inteligente asupra membrilor delegației române la Conferința de pace. Delegația română nu a ridicat în cadrul discuțiilor, nici măcar în mod indirect, problema prezenței trupelor sovietice. Dintr-o declarație a lui Ion Christu, membru al delegației române, diplomații britanici au tras concluzia că politica guvernului de la București era să se ab-

cu ministrul de externe Gromiko, au semnat acordul din partea Moscovei, au întărit această apreciere, vorbind despre nevoia de a plasa trupe nu numai în România, dar și în Germania de Est, Ungaria și Polonia. La acea dată, liderii de la Kremlin nu lăsau să se întrevadă vreo intenție de a-și rechema trupele acasă.

Ceea ce a făcut și mai surprinzător anunțul — la 24 mai 1958, la o reuniune a Tratatului de la Varșovia, ținută la Moscova — că sovieticii își retrăgeau trupele din România, mai ales că acest lucru s-a și întâmplat, o lună mai târziu.

În vreme ce încercările anterioare ale activiștilor de partid de a organiza acțiuni de sprijin pentru rămânerea armatei sovietice nu au reușit să determine vreun interes, de data aceasta nu a mai fost nevoie să îi încurajeze cineva pe țărani și muncitori ca să le ureze adio primilor militari care au plecat spre casă, la jumătatea lunii iunie. Mulțimi fericite au năvălit pe străzile orașelor și pe roanele gărilor din toată țara pentru a celebra plecarea sovieticilor. La 25 iulie, ultimii 35 000 militari sovietici trecuseră frontiera, slăbind, chiar și cu foarte puțin, servitutea față de Moscova, creată de armata ei de

ocupație.

Problema care se ridică este: ce factori au precipitat, în intervalul celor 13 luni, scurse din aprilie 1957 până în mai 1958, această retragere sovietică neașteptată?

Cel mai plauzibil argument este oferit de Hrușciov însuși în memoriile sale. Potrivit lui Hrușciov, Emil Bodnăraș, pe atunci ministrul român al apărării, și alte oficialități române l-au abordat, la scurtă vreme după moartea lui Stalin, în timpul unei vizite în România, Bodnăraș l-a întrebat care era opinia lui față de ideea retragerii unităților sovietice, considerate de Hrușciov drept „una sau două divizii de tancuri și o divizie de infanterie”. Reacția lui Hrușciov a fost una de furie. Dar, a protestat Bodnăraș, România nu avea frontieră comună cu vreun stat capitalist, ci doar cu țări socialiste. „Drept urmare, ce nevoie avem de trupele dumneavoastră aici?” — a întrebat Bodnăraș. Apoi, românii au spus, fără a insista: „Foarte bine, dacă așa credeți, noi retragem întrebarea. Dar nu vroiam să credeți că poziția noastră fermă pentru socialism este determinată doar de prezența trupelor dumneavoastră pe teritoriul nostru. Vrem să știți că noi credem în mod sincer în continuarea socialismului și în înfăptuirea politicii marxist-leniniste și că

Este doar o iluzie fotografică. Agen-
tul român de circulație, în august
1944, nu avea cum să interzică mar-
șul armatei sovietice

V.M. Molotov semnând Tratatul de
prietenie, colaborare și asistență mu-
tuală între România și U.R.S.S. (Mos-
cova, 4 februarie 1948). În picioare,
de la dreapta la stânga: Gheorghe
Gheorghiu-Dej, I.V. Stalin, dr. Petru
Groza și A.I. Vișinski

țină să ridice anumite pro-
bleme ce țineau de U.R.S.S.,
în schimbul unor promisiuni
că se vor ușura condițiile de
armistițiu. De fapt, declarația
lui Christu fusese foarte
clară: „După ce delegația so-
vietică — în timpul convorbi-
rilor pe care liderii politici ai
delegației noastre le-au avut
constant cu delegații sovietici
— s-a arătat binevoitoare și
chiar a făcut anumite decla-

poporul ne recunoaște drept conducători și
ne sprijină total. Dezvoltarea socialismului
în țara noastră nu este determinată de pre-
siuni din partea Uniunii Sovietice”.

Evident, aceste îndemnuri au impresio-
nat prea puțin la acea dată, căci Hruș-
ciov le-a ținut gazdelor sale o conferință pe
tema subestimării puterii și hotărârii Vestu-
lui. Subiectul a rămas în suspensie o vreme,
până la o întâlnire ulterioară a lui Gheorghe
Gheorghiu-Dej cu Hrușciov. Dej i-a spus
acestuia, într-o manieră deschisă, directă,
că s-a simțit personal ofensat de modul în
care fusese tratat Bodnăraș. În continuare
și-a manifestat nemulțumirea pentru faptul
că se subînțelegea că conducerea română
nu se bucura de sprijin popular și se păstra
la conducere „doar datorită prezenței trupe-
lor dumneavoastră”. Hrușciov spune că s-a
gândit mult la ceea ce i-a spus Dej. După
îndelungate considerații, i s-a părut rațional
faptul că trupele sovietice puteau fi retrase
la bazele din Moldova sovietică și Ucraina.
Consultările cu Ministerul apărării nu au re-
levat existența unor obiecții și, drept ur-
mare, Biroul politic a aprobat retragerea.

General-locotenent Pacepa, fostul șef al

serviciului român de informații, care a tre-
cut în Vest în 1978, confirmă, în general,
amintirile lui Hrușciov. El arată că deși Ni-
colae Ceaușescu, mai târziu, și-a arogat me-
ritul de a fi jucat un rol decisiv în târgul din-
tre Bodnăraș și Hrușciov, în realitate nu a
avut nici un merit. Dej, nu Ceaușescu, a fost
cel care a dirijat episodul. Pacepa mai oferă
o informație foarte prețioasă. Se pare că pe
lângă tentativele de a-i convinge cu argu-
mente pe ruși, românii au mai dispus de un
element concret: informații detaliate obți-
nute în urma unei acțiuni de spionaj încunu-
nată de succes, despre un nou procedeu de
producere a unor „aliage extra-dure neces-
sare pentru o nouă generație de rachete mi-
litare și spațiale”. În momentul în care Dej
i-a oferit dosarul lui Hrușciov, acordul pri-
vind retragerea s-a încheiat. ■

(Va urma)

Prezentare și adaptare în limba română
Cristian POPIȘTEANU, Dorin MATEI

¹ Și autorul acestui articol comite greșeaua de a-l con-
sidera pe Pacepa șeful Direcției de informații externe. A
fost doar locțiitor al acestuia și consilier al lui Ceau-
șescu.

rații care au fost interpretate de noi drept promisiuni ce ne dădeau cele mai mari speranțe pentru viitor, era dificil pentru noi să apărem în fața Conferinței celor 21 națiuni cu comentariile noastre inițiale și să arătăm ce greutate ne apasă, ținând cont de puținătatea mijloacelor noastre. Dacă am fi procedat astfel, i-am fi ofensat desigur pe ruși... de aceea nu am făcut comentarii pe marginea articolului 21, care se referă la evacuarea trupelor sovietice în termen de 90 zile după ratificarea tratatului și la problema aprovizionării anumitor trupe ce urmează să păzească liniile de comunicație cu trupele sovietice din Austria".

Potrivit informațiilor primite de reprezentantul S.U.A. în Comisia Aliată de Control, ministrul român de externe, Gheorghe Tătărescu, respinsese toate recomandările ca delegația română să ridice anumite probleme la Conferință, inclusiv cea a prezenței trupelor sovietice după încheierea tratatului de pace. El a lăudat „glorioasele armate sovietice” și a mulțumit Uniunii Sovietice pentru că și-a limitat cererile de reparații, criticând severitatea clauzelor economice în privința compensațiilor pentru națiunile occidentale.

Poate că aspectul cel mai comic al comportamentului delegației române rămâne cel al diferențelor de limbaj. La o lună după Conferință, într-un mesaj către reprezentantul politic britanic la București, Tătărescu a declarat că delegația română a „semnat tratatul fără să cunoască și să verifice versiunea în limba română” și că versiunea în limba română primită la București de la guvernul sovietic conținea numeroase erori de traducere care modificau textul. ■

(Va urma)

RIPOSTA ARHIVELOR

Timp de trei zile (3-5 martie), sub egida Facultății de istorie a Universității din București, Arhivelor Statului și a Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, s-au desfășurat lucrările simpozionului *6 martie 1945: guvernul Petru Groza și comunicarea României*, organizat cu sprijinul financiar al Fundației Soros și a B.B.C., aceasta din urmă având și inițiativa unei astfel de dezbateri.

Cele 34 de comunicări, grupate pe șapte mari teme - U.R.S.S., armata roșie și instaurarea regimurilor comuniste, Începuturile comunizării României, 1944-1945, 6 martie 1945, rolul personalităților, Comunizarea vieții de stat, economice și sociale, Intrarea Europei Centrale și Răsăritene în sfera de hegemonie sovietică, Preluarea puterii de către comuniști, abordare tipologică, Rezistența față de sovietizare în România - au fost susținute de specialiști din România, Germania, Franța, Ungaria, Republica Moldova, Bulgaria, Polonia, Anglia, S.U.A. și Federația Rusă.

Am fost martorii unei adevărate „răscoală” a arhivelor, desfășurată sub deviza adevărului istoric. Împreună cu numeroși participanți la această remarcabilă reuniune științifică, am trăit satisfacția dezvaluirilor provenite din arhivele principalilor actori implicați în evenimentele de acum o jumătate de veac. Și dacă această reuniune științifică s-a detașat cu mult față de altele de până acum, faptul s-a datorat exclusiv calității informațiilor și surselor documentare utilizate în reconstituirea și judecarea evenimentelor istorice. Probe certe și convingătoare precum cele provenind din arhiva Stalin-Molotov, ilustrând rolul armatei sovietice și al vicecomisarului la afacerile externe al U.R.S.S. A.I. Visinski, începând cu 27 februarie 1945, au ridicat și ultimele umbre ce acopereau esența evenimentelor ce au condus la comunizarea României, încadrând acest proces în fenomenul general de comunizare a întregii zone de influență sovietică din Europa. S-a demonstrat cu prisosință că pentru explicarea corectă a proceselor istorice din această perioadă, fundamentală rămâne desfășurarea arhivelor diplomației secrete a marilor puteri, precum și a arhivelor politice ale regimurilor instaurate în statele intrate în zona de dominație sovietică. Faptul a fost subliniat cu precădere și în unele din intervențiile din cadrul discuțiilor (dr. Eugen Preda și dr. Cristian Popișteanu). S-a dovedit, pe baza unor surse documentare de primă importanță, că activitatea și rolul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control din România își are complementaritatea edificatoare în activitatea și rolul Comisiei Aliate de Control din Italia, că evenimentele de la 6 martie 1945 sunt rodul raportului de forțe existent la acea dată, în primul rând militar, că partenerii occidentali ai U.R.S.S., urmărindu-și obiectivele lor prioritare în acel moment, nu aveau interesul defectării relațiilor cu aliatul lor din Răsărit.

Prin valoarea și importanța surselor utilizate, din comunicările susținute de Tatiana Pokivailova (Moscova), Denis Deletant (Londra), Maurice Pearton (Londra), Andrzej Paczkowski (Varșovia), Leonid Ghibianski (Moscova), Gunther Klein (Freiburg), Mihály Fülöp (Budapesta), Matei Cazacu (Paris), Ion Șișcanu (Chișinău), Vasile Vesa, Florin Constantiniu, Ioan Chiper, Dinu Giurescu, Ion Alexandrescu, Cristian Troncotă, Mihai Ionescu, Alexandru Duțu, ca să amintim numai câteva, *6 martie 1945 s-a profilat ca o lovitură de forță inițiată de Moscova prin care România a fost scoasă de pe făgăsură evoluției sale istorice firești și subordonată total de către Uniunea Sovietică*. Au fost relevați cu mai multă claritate acei factori obiectivi pe care comuniștii i-au speculat cu abilitate în cursa pentru acapărarea puterii, între care sloganurile unor reforme economice radicale, dar mai ales problema Transilvaniei (promisă lor de către Moscova) le-au adus un puternic ascendent politic și psihologic și le-au dat posibilitatea să mobilizeze în ofensiva stângii importante categorii sociale, pe care le-au manevrat în propriul lor interes.

Spre satisfacția tuturor celor interesați în aprofundarea cercetărilor acestei perioade, organizatorii au anunțat publicarea integrală a lucrării simpozionului găzduit timp de trei zile de Institutul de istorie „Nicolae Iorga”.

M. ȘTEFAN

Descinzând dintr-o familie cu tradiții rabinice, doctorul Alexandru Șafran a fost șef rabin al orașului Bacău, localitatea sa natală și apoi, între anii 1940-1947, a deținut înaltă funcție de șef rabin al Comunităților evreiești din România. Refuzând colaborarea cu autoritățile comuniste, Domnia Sa a fost silită să părăsească țara, în condiții vitrege, la sfârșitul anului 1947.

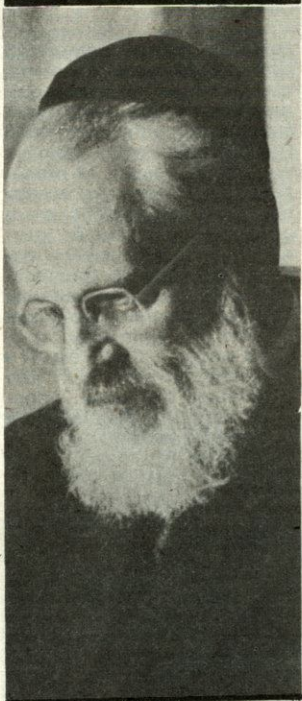
După încercări neizbutite de a ajunge în Palestina, aflată atunci încă sub mandat britanic, se stabilește în 1948 la Geneva, la invitația președintelui Comunității evreiești din acest oraș. În același an, grație prestigiului său internațional, dr. Alexandru Șafran este ales șef rabin al Genevei, post pe care-l ocupă și în prezent. Personalitatea sa devine cunoscută și în alte domenii: numit profesor de istoria religiilor la prestigioasa universitate a orașului, este invitat mai târziu să țină cursuri în mari și celebre universități europene, americane și israeliene. Publică lucrări consacrate spiritualității iudaice ca, de pildă, Cabala, traduse și reeditate în numeroase țări. De o largă audiență s-au bucurat și memoriile sale privind anii șef-rabinatului din România, apărute sub îngrijirea Institutului Yad Vashem din Ierusalim și tipărite în limbi de circulație internațională.

Erudit strălucit, gânditor de o recunoscută originalitate, om cu o ireproșabilă conduită morală, doctorul Alexandru Șafran este una dintre cele mai apreciate personalități rabinice ale vremurilor noastre.

Iată de ce, după patru decenii și jumătate, de când contactele Domniei Sale cu țara natală au fost întrerupte brutal, am considerat imperios necesar să-i facem o vizită la Geneva și să aducem la cunoștința opiniei publice punctul de vedere al celui care a deținut un rol important în viața spirituală și socială a României din perioada anilor 1940-1947.

Acest amplu interviu, realizat în cursul anului 1994 și prezentat la Televiziunea Română, este prima mărturie în limba română, destinată publicului românesc, după plecarea Eminentei Sale din țară.

Un document istoric: mărturia doctorului Alexandru Șafran, șef rabin al orașului Geneva, fost șef rabin al Comunităților evreiești din România

ÎNFRUNTÂND FURTUNA

Alexandru Șafran: Fiți bine veniți, stimați domni, în Casa obștei evreiești din Geneva! Sunt bucuros să fiu laolaltă cu dvs. și datorită dvs. pot intra în contact cu țara mea de baștină la care mă gândesc cu mult drag și cu mult dor.

— La 3 martie 1940 erați ales șef rabin al României; aveți 29 de ani și erați, ni se pare, cel mai tânăr rabin șef din lume. Cum priveați atunci, ca lider spiritual al iudaismului românesc, situația țării și a comunității evreiești?

Alexandru Șafran: Ne găseam de acum în toila unei perioade tragice în istoria noastră, a României, a iudaismului românesc și în istoria lumii. Precum știți, Europa se găsea de-acum sub dominația, dacă nu în întregime militară, dar politică a lui Hitler. Noi ne aflam atunci în România în fruntea unei comunități importante, cu peste opt sute de mii de suflete. M-am găsit înscăunat ca șef spiritual și religios al acestei comunități în urma unei alegeri făcute în mod democratic de către reprezentanții Comunităților evreiești, care s-au întrunit la București. În situația în care ne aflam atunci, populația evreiască nu mai avea reprezentanți în Parlament. Singurul loc în Parlament era cel al șef rabinului cultului mozaic din România, or, în mod practic și poate în mod juridic, o persoană nu putea fi înscăunată în Senat înainte de a atinge vârsta de 40 de ani. Riscul era mare și totuși Parlamentul a înfruntat acest risc și am fost ales, deși aveam numai 29 de ani. Într-adevăr, după înscăunarea mea, președintele Senatului, dl. Argetoianu și, în special, primul președinte al înaltei Curți de Justiție, au interpretat situația mea în sensul că numai senatorii care sunt aleși pentru motive politice din partea partidelor trebuie să atingă vârsta de 40 de ani. Or, eu, în situația mea, mă aflam ca reprezentant al unei comunități care m-a ales și care m-a găsit

Dr. Al. Șafran, împreună cu dr. Filderman (ultimul din dreapta), la Sinagoga din București (1945)

vrednic de a o reprezenta, așa că, după multe discuții, dl. Argetoianu, președintele Senatului, a obținut aprobarea să pot intra în Senat. Vă pot spune că intrarea mea în Senat a fost salutăată cu entuziasm, deși printre senatori erau și oameni care nu erau prieteni ai evreilor, dar, vă spun cu multă umilință, și lucrul acesta a fost relevat de Nicolae Iorga și Mihail Sadoveanu care erau în Senat, ei au fost impresionați de felul în care eu, ca un tânăr evreu român, eram legat și pătruns sufletește de valorile limbii române și au găsit că această intrare este binevenită. După ce am rostit prima mea cuvântare, *Monitorul Oficial* a subliniat că am fost primit cu aplauze puternice.

— V-ați născut la Bacău, ați făcut liceul acolo, știți că v-ați făcut studiile superioare rabinice la Viena; care era situația populației evreiești înainte de anul 1940, de exemplu, chiar din orașul dvs., și care erau relațiile cu populația românească?

Alexandru Șafran: Este o întrebare foarte justă și la care vă răspund că ne aflăm într-o situație de paradox. Comunitatea evreiască din România era una dintre cele

mai importante comunități evreiești din lume, nu numai ca număr, dar și calitatea comunității noastre era cu mult superioară multor comunități. Rețeaua de școli rabinice, contribuția noastră la propășirea țării în domeniul economic, financiar, științific, era o comunitate mândră, glorioasă de realizările ei — dacă-mi permiteți să spun așa, în sensul etic al cuvântului. Toți știm că s-au manifestat atitudini, nu spun direct dușmănoase, dar ostile populației evreiești. Am trăit o perioadă frumoasă, înconjurată de o simpatie sinceră a populației românești, cu care conviețuim de veacuri, din timpuri istorice. Și românii și noi, evreii români, ne-am obișnuit să trăim împreună, să colaborăm, să cooperăm în mod pozitiv și rodnic. De aceea mi-am permis să vă spun că era o situație paradoxală. Ne-am simțit bine, am simțit și simpatia populației românești în ceea ce ne privește, dar, pe de altă parte, în mod oficial, cu consecințe practice, am înregistrat urmările legilor și atitudinilor potrivnice.

— Să ne întoarcem în 1938; vine guvernul Goga-Cuza — o anomalie în istoria noastră...

Alexandru Șafran: Este interesant, domnilor, că guvernul Goga-Cuza este primul guvern antisemit care a apărut în Europa după guvernul lui Hitler în Germania. Este un paradox...

— Este un paradox într-o țară care până atunci fusese tolerantă.

Alexandru Șafran: Tocmai, dar după cum știți și dvs., erau mai multe considerațiuni politice.

— Nouă ni s-a părut foarte interesant că în cartea dvs. înfruntând furtuna, începeți cu harta României sfâșiate, cu acele teritorii care au fost cedate; Ardealul de Nord — Ungariei, Basarabia și nordul Bucovinei luate de către sovietici. Cred că prin această hartă ați vrut să subliniați tragedia României.

Alexandru Șafran: Termenul este foarte potrivit. Intram într-o fază de sfâșiere, sfâșiere în ceea ce privește țara și cu deosebire sfâșiere în ceea ce privește situația noastră ca evrei. Intram într-o fază foarte grea și dați-mi voie să vă spun — este experiența noastră, a evreilor, și în România, și în alte țări — că evreul servește de țap ispășitor atunci când situația generală a țării sau a poporului este grea. Într-adevăr, situația — trebuie să spun lucrul acesta, deși eu nu fac politică — situația regelui și a guvernului a fost foarte grea, populația a fost dezamăgită, Iorga s-a opus acestui ultimatum dar, spre durerea noastră, conducătorii țării au fost nevoiți să accepte ceea ce le-a fost impus. Semnatarul Pactului Ribbentrop-Molotov au impus ca o parte din trupul țării românești să fie înstrăinată. Revin la această idee a diversivunii. Situația era grea, trebuia creată o diversivune. Mi se pare că, la 26 iulie 1940, ministrul de interne Ghelmegeanu, de altfel un om foarte fin, m-a convocat pe mine și pe dr. Filderman, președintele Federației Comunităților evreiești, să ne

spună, foarte emoționat, că intrăm într-o fază foarte grea, fără să ne dea amănunte, și ne roagă ca populația evreiască să înțeleagă că situația este foarte grea. Nu a spus nimic limpede. L-am rugat să ne dea posibilitatea ca, în situația gree în care ne aflam, să intrăm în contact cu Comunitățile evreiești, mai cu seamă cu cele din partea răsăriteană a țării, dar nu ne-a răspuns. Ne-am întors acasă și telefoanele au început să sune. Sunt masacre în Basarabia și în Bucovina, nu numai de nord, sate în care se aflau evreii sunt pur și simplu masacrate, evreii sunt aruncați din trenurile în mers. Este o catastrofă. Presa și radioul au cultivat cu o tenacitate cu totul excepțională tema că evreii sunt vinovați. Filderman și cu mine am cerut radioului și presei să ne dea posibilitatea să publicăm un comunicat în care să arătăm că noi nu suntem vinovați, dar nu am primit nici un răspuns, nici o posibilitate de comunicare. Am aflat că Senatul se va întruni într-o ședință specială cu privire la situația catastrofală în care ne găseam. Am telefonat imediat secretariatului, cerând să fiu înscris la cuvânt, să fac o declarație în numele Comunității evreiești. Secretariatul nu a răspuns imediat, dar după câțva timp am primit un telefon în care mi se spunea: „Măi Alexandre, dacă vii la Senat, vei fi împușcat pe loc!” Ajungând la Senat, în fața ascensorului, mă întâlnesc cu A.C. Cuza, care avea niște ochi umflați de dușmănie, de ură și era în stare să mă linșeze. Profesorul Tănăsescu de la Facultatea de medicină din Iași, se găsea de față și s-a interpus între mine și Cuza, ca să fiu apărat. Apoi, am urcat scara spre sala de ședințe a Senatului. Intru în sala de ședințe, cu toții strigau: „Evreii, jidanii, ne-au trădat jidanii, comuniștii!” Era o atmosferă de neînchipuit. Și totuși, în zgomotul acesta, am izbutit să citesc cele câteva cuvinte ale declarației noastre. Aceasta era situația.

— **Eminență, în intervenția particulară pe care am avut-o înainte, ne-ai vorbit despre evenimentele dramatice care s-au petrecut și cu dvs. personal și cu familia dvs. în timpul rebeliunii legionare...**

Alexandru Șafran: Aceste câteva zile, 21-23 ianuarie 1941 au fost groaznice. După cum v-am spus, locuim în strada Dr. Burghilea nr. 3, unde era și sediul Federației Comunităților; locuința mea era la etaj. Mi se pare că era spre seară când a venit la mine un evreu foarte emoționat — venea de la Comunitatea evreilor din București, de pe Calea Dudești — și îmi spune că acolo situația este groznică, că au venit legionarii și maltratează, asasi-nează și a auzit că ei se îndreaptă acum spre casa din Dr. Burghilea, ca să-l ia pe șef rabin și să-l ucidă. Cei care erau împreună cu noi mi-au spus să-mi iau soția, pe fiica mea — fiul meu nu era încă născut — și să-i duc undeva. Unde să-i duc? Atunci am intrat într-o casă în care locuiau evrei, nu de parte de str. Dr. Burghilea, și am rămas acolo în timpul nopții. Se zăreau acele lumini sinistre ale incendiilor și mai cu seamă a incendiului Sina-

gogii spaniole. Dimineața am vrut totuși să vedem ce s-a întâmplat. Soția mea, sârmana, nu avea nimic pentru copil, era un copil mic, vroia să ia ceva de îmbrăcăminte și a telefonat la sediul Comunității. A răspuns un funcționar pe care-l cunoșteam foarte bine, un om foarte serios. Soția mea l-a întrebat care era situația, iar el a spus că totul este bine, normal. Atunci ea, sârmana, s-a îndreptat spre str. Dr. Burghilea și cum ajunge acolo o bandă de legionari iese din casă și îi spune: „Tu ești arestată, trebuie să ne spui unde se găsește șef rabinul, fiindcă avem nevoie de el”. Sârmana a spus că nu știe, că nu m-a văzut, bineînțeles că a refuzat să spună. Un lucru interesant: în beci s-au găsit mai mulți evrei care veniseră la Federație pentru treburile lor obișnuite. Fuseseră trimiși în beci și maltratați de niște tineri. Soția mea le-a spus acestora: „Tot timpul faceți semnul crucii, dar ce fel de religie, ce fel de cruce aveți voi când ucideți și maltratați oameni? Aveți o mamă și o nevastă acasă? Și eu sunt mamă. Am copilul meu care este singur. Ce aveți cu mine, ce v-am făcut?” În fine, i-a impresionat

Dr. Al. Șafran (x) depunând jurământul în calitate de șef rabin al Comunităților evreiești din România, în fața tablelor sfinte și în prezența ministrului cultelor și artelor, Ion Nistor (xx)

și i-au permis să părăsească casa.

— **Guvernarea Antonescu, cum ați spus și dvs., a cunoscut și deportarea masivă în Transnistria și pogromul de la Iași. În ce au constatat eforturile dvs. de salvare a altor sute de mii de evrei, pentru că știți că zeci de mii de evrei au fost decimați?**

Alexandru Șafran: Să ne oprim o clipă, dacă-mi dați voie, asupra pogromului din Iași. Aici vreau să relev un lucru și să omagiez o femeie româncă, demnă de recunoștința noastră cea mai adâncă. Este vorba de Viorica Agarici. Trenul morții în care erau înghesuiți evreii s-a oprit în stația Roman, sărmanii tipau, în prezența morților care erau împreună cu ei și a înăbușiților și schingiuiților, „dați-ne apă!”, iar reprezentanții forței publice care erau acolo, la gară, nu au permis să se indeplinească acest act elementar. Era de față și doamna Viorica Agarici, conducătoarea Crucii Roșii din Roman. Această femeie a fost nu numai curajoasă, dar și cu mare bravură, pentru că li se spusese că dacă cineva se apropie de evreii închiși acolo va fi pedepsit — și știți ce înseamnă în timpul războiului pedeapsa. Ea a înfruntat această situație, acest risc, și s-a apropiat și a adus apă sărmanilor evrei, și astfel cei care erau înăbușiți acolo înăuntrul au putut și ei să respire. Trenul a continuat și a ajuns la Călărași, stația de destinație. Or, pe tot acest parcurs nenorocit, evreii închișiureau înăbușiți, mulți dintre ei înnebuniți, înnebuniți în sensul propriu al cuvântului. Atunci m-am adresat d-rului Iosif Costinescu, care era președintele Crucii Roșii, un om cumsecade, un om care făcea parte din grupul familiei Brătianu — mă gândesc la el cu emoție și cu grațitudine — și el ne-a ajutat ca cel puțin în timpul mersului trenului până la Călărași și apoi la Călărași să se aducă o oarecare ușurare

acelora care au supraviețuit. Mai mult, cu acest prilej, dr. Costinescu mi-a spus că a reușit să obțină ca anumite instrumente medicale confiscate de către autorități din cabinetele medicilor evrei să fie retrocedate, pentru ca acești medici, în timpuri așa de grozave, să poată aduce măcar ei ajutorul lor conaționalilor în suferință. Acest demers a fost întreprins de dr. Costinescu cu prilejul acestei catastrofe. Îi aduc omagiiu meu binemeritat de recunoștință.

Acum ajungem la faza cea mai grea a istoriei noastre, a evreilor români, deportările. Ele au fost hotărâte de către mareșalul Antonescu și s-au făcut într-un mod foarte brutal. Smulși din casele lor, trimiși nu se știe unde, uciși pe drum de către aceia care erau paznicii lor, jefuiți, au ajuns în Transnistria, unde începe partea cea nouă a suferinței lor. Hotărârea aceasta a mareșalului Antonescu, bineînțeles, ne-a zguduit, ne-a zbuciumat. Ne-am adresat mareșalului Antonescu, eu însumi și Filderman. Mareșalul Antonescu nu ceda, nu vroia să schimbe hotărârea pe care a luat-o.

Ne-am adresat atunci Prea Fericitului Nicodim, care era patriarhul țării, și trebuie să vă spun că nu m-a primit cu multă căldură, pentru că el era influențat de toate aceste campanii de presă înegritate împotriva evreilor. La un moment dat eram așa de emoționat, era să leșin; am căzut în genunchi în fața lui și i-am spus: „Înalt Prea Sfinte, vă dați seama ce răspundere aveți? Veți da socoteală în fața lui Dumnezeu, dacă credeți în Dumnezeu!” Atunci a cerut secretarului său — un om foarte simpatic, mi se pare că și el era din județul Neamț — să mă ridice pentru că eram îngenunchiat în fața lui. Patriarhul a coborât din tronul lui și împreună cu secretarul m-au ridicat și mi-au refăcut puțin starea de nervi în care mă găseam. Patriarhul m-a întrebat: „Ce pot eu să fac?” „Puteți face foarte multe — i-am spus eu

— sunteți autoritatea religioasă supremă a României”. Atunci patriarhul s-a adresat Reginei mamă Elena. Ea a convocat, bineînțeles împreună cu Regele Mihai, la masă pe Antonescu, pe Killinger și pe Patriarh. Ei s-au arătat, ca să spun așa, fără sensibilitate în fața cererii acestei femei evlavioase, de o mare bunătate. Atunci Patriarhul, când a văzut că atitudinea lui Killinger este așa de obraznică în fața mareșalului, a Regelui și a Reginei, a făcut să tresară în el simțul acesta de patriotism, de mândrie națională și să spună în sfârșit: „Noi suntem aici, în România!” și a intervenit cu energie, fără să poată schimba radical situația — schimbarea consta în faptul că s-a încetinit puțin deportarea, dar ea a continuat totuși. Se găseau mii de evrei, sărmanii, zeci de mii de evrei în Transnistria într-o situație de anarhie, iar bolile, frigul, tratamentul inuman la care au fost supuși, toate aceste lucruri și-au avut efectele lor și au murit.

Atunci ne-am pus întrebară, cel puțin cum putem ajuta aceste ființe nevinovate, procurându-le medicamente, dacă era posibil îmbrăcăminte, hrană, în măsura în care se putea în starea de război, dar cererile noastre nu au fost primite. Era și un om rău care nu îngăduia ca aceste măsuri elementare, omeneste, să fie luate în considerație. Era un anume Alexianu, care se numea profesor. Când eram primiți de către mareșal, de către toți membrii guvernului, eram primiți cu mult respect. Singurul care a îndrăznit să-l țină pe șef rabin în fața lui stând în picioare a fost Alexianu, singurul. Până și miniștrii legionari care m-au primit, când m-au primit, au avut o atitudine respectuoasă.

— **După 1942 situația evreilor s-a schimbat. Vă rog să ne vorbiți puțin despre această perioadă și relațiile pe care le-ați avut cu conducătorii statului de atunci.**

Alexandru Şafran: Ne-am adresat în mod permanent, fără răgaz, conducătorilor ţării, în frunte cu mareşalul Antonescu şi Mihai Antonescu şi am căutat să le explic care ar fi consecinţele grave în ceea ce priveşte interesele României, dacă această politică continuă. În acest sens, am fost susţinuţi mai cu seamă de către Iuliu Maniu, care avea o mare autoritate, şi de către Dinu Brătianu, care colabora cu el, ca şi de alte personalităţi, de exemplu Dimitrie Lupu, prim-preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie, oameni care erau prudenţi şi chibzuţi şi care îi explicau lui Antonescu situaţia. Mareşalul Antonescu, după cum v-am spus, era un om foarte autoritar şi orgolios. Secundul lui era Mihai Antonescu. El nu era mai puţin antisemit decât mareşalul Antonescu, şi într-o primă fază s-a exprimat foarte urât cu privire la evrei. Erau şi alţi factori importanţi care au putut influenţa, îndeosebi pe Mihai Antonescu, care era şi ministrul afacerilor externe şi a făcut şi un voiaj la Roma; era mai sensibil în faţa argumentelor noastre şi vreau să spun că se gândea şi la viitorul lui personal, nu numai la viitorul României. Mareşalul Antonescu a fost un militar, Mihai Antonescu era cu totul altfel, era, în fine, să mă ierte Dumnezeu că spun acest lucru, a fost un oportunista, se gândea cum să se salveze el însuşi. Ei bine, în această privinţă un rol important l-a avut Monseniul Andrea Cassulo, nuntial apostolic, care a fost şi decanul Corpului Diplomatic.

— Adică reprezentantul Vaticanului la Bucureşti...
Alexandru Şafran: Da. Monseniul Cassulo se simţea legat, avea simţăminte de prietenie şi de respect în ceea ce mă priveşte. Mergea aşa de departe în prietenia lui că, dacă el părăsea Bucu-

reştiul să se ducă la Braşov, la Timiş, de exemplu, îmi lăsa adresele şi telefoanele, ca să-l pot găsi, într-atât se simţea legat de mine. Monseniul Cassulo a exercitat o influenţă puternică asupra lui Mihai Antonescu şi „ipso facto” asupra mareşalului Antonescu. Cassulo a fost ajutat în această acţiune de către ministrul plenipotenţiar al Elveţiei, René de Weck, care era originar din Friburg, catolic, şi care vedea în Monseniul Cassulo o personalitate ecleziastică remarcabilă.

În 1942, intrăm în faza soluţiei finale. Presiunile germane sunt foarte serioase şi cer rezolvarea problemei evreieşti în lumina deciziilor luate de către ei, ceea ce însemna deportarea în Polonia. Am fost informaţi de către evreii veniţi din Timişoara şi Braşov că vagoanele sunt deja pregătite în gări pentru deportarea evreilor şi am aflat că planul a fost făcut împreună cu nemţii, în aşa fel încât să înceapă cu deportarea evreilor din sudul Transilvaniei şi să continue cu cei din Vechiul Regat.

Soluţia finală dorită de nazişti, adică exterminarea totală a populaţiei evreieşti, nu a fost aplicată în România, mai precis spus, în Vechiul Regat şi în Transilvania de Sud. Luciditatea şi patriotismul unor oameni politici, demnitatea şi curajul unor feţe bisericeşti, dărzania şi eroismul conducătorilor Comunităţilor evreieşti au contribuit deopotrivă la dejucarea planurilor criminale hitleriste (vezi şi Magazin istoric, nr. 6 şi 7/1988).

Geneva, 1994

(Va urma)

Manase RADNEV,
Ion Gh. BĂTU

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• **DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA. C. Transilvania. Vol. XIII (1366-1370)** (volum întocmit de: Ioan Dani, Konrad Gündisch, Viorica Pervain, Aurel Răduţiu, Adrian Rusu, Susana Andea).

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, LXXIII + 933 pp., 3 850 lei: un nou volum în seria de documente fundamentale ale istoriei noastre, ce conţine 580 piese.

• **Max Demeter Peyfuss — CHESTIUNEA AROMANEASCĂ. EVOLUTIA EI DE LA ORIGINI PÂNĂ LA PACEA DE LA BUCUREŞTI (1913) ŞI POZIȚIA AUSTRO-UNGARIEI** (traducere autorizată de Nicolae-Şerban Tanăsoca).

Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, 143 pp., 1 750 lei: versiunea românească a tezei de doctorat elaborată de un specialist austriac în problema aromânilor.

• **Petre Turlea — ŞCOALA ROMÂNĂ DIN FRANȚĂ**

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, 121 pp., 1 100 lei: monografia unei instituţii importante de cultură ce a funcţionat în perioada interbelică.

• **Henry Hazlitt — LECȚIA DE ECONOMIE** (cu un Cuvânt înainte de Daniel Dăianu).

Amerocart SRL, Bucureşti, 1994, 205 pp., 7 000 lei: o apariţie editorială de mare interes pentru o ţară a cărei economie este în plin proces de restructurare; despre importanţa ei vorbeşte şi dr. Daniel Dăianu: „Există un segment jurnalistic care şi-a făcut act de credinţă din a explica pentru public larg teoria economică înaltă... Hazlitt s-a conturat, în mod incontestabil, ca un propovăduitor al gândirii libertariene, ce şi-a folosit propriul meşteşug al mănuirii condeiului, dar şi beneficiul de a scrie pentru cel mai influent cotidian american, New York Times... Putem să fim şi să nu fim de acord cu viziunea lui Hazlitt. Cartea sa merită însă să fie citită pentru simţul şi măiestria cu care este prezentat un mod de a gândi problemele economice ale societăţii”.

• **Marin C. Stănescu — MOSCOVA, COMINTERNUL, FILIERA COMUNISTĂ BALCANICĂ ŞI ROMÂNIA (1919-1944)** (a colaborat Gh. Neacşu).

Silex, Bucureşti, 1994, 159 pp., 2 000 lei: din istoria legăturilor Cominternului cu Partidul Comunist din România şi foarte utile liste cu pseudonimele şi numele conspirative ale fruntaşilor comunişti din acea epocă.

Un jurnalist canadian — cunoscut prin faima-i de strașnic băutor, dar și pentru sarcasmele și răutățile sale — a remarcat odată că orice politician local devine brusc, după moarte, în elogiile funebre și în articolele de gazetă, „bărbat de stat“. Și a adăugat: „Așa că acum știu ce este un bărbat de stat. Bărbatul de stat este un politician mort. Or noi avem nevoie de cât mai mulți bărbați de stat“.

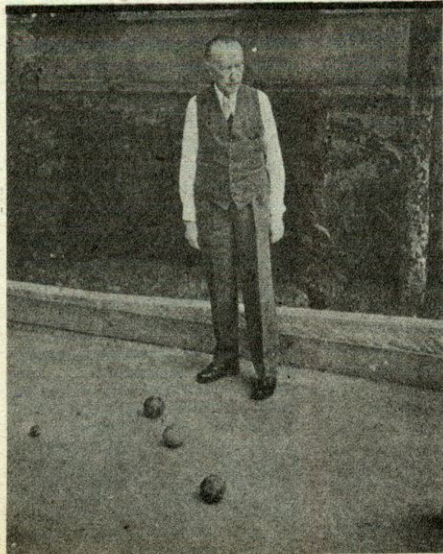
Amintind această butadă, Gösta von Uexküll, autorul unei biografii a lui Konrad Adenauer, apărută în 1978, a evocat dificultățile care se interpun în calea unui cronicar, a unui biograf — și îndeosebi a acestuia din urmă — atunci când e vorba de a pune în lumină adevărul asupra unui om politic. Aceste obstacole, a observat Uexküll, se su-

UN OM ȘI O ERĂ:

KONRAD ADENAUER

DUMITRU HÎNCU

prapun ca terasele unei piramide. Baza ei se reazemă pe elementele de ordin personal, privat, omenesc, cotidian și chiar banal, dar sensurile sau nonsensurile actelor sale și, în genere, a ceea ce numim istorie se pierd în cețurile unor speculații metafizice.

Dar dacă așa stau lucrurile, dacă e atât de greu de apreciat exact efectele acțiunilor unui om politic, ce ne poate îndreptăți să ne convingem că el a fost realmente un bărbat de stat și încă unul din cei „mari“? În cazul lui Konrad Adenauer, răspunsul la această întrebare poate fi, din fericire, dat și după această — fatalmente scurtă — privire asupra personalității sale, asupra naturii acțiunilor și a înrăuririi exercitate de acestea asupra contemporanilor și a posterității.

După 80 ani, amintiri din copilărie...

Ele provin, evident, din gura celui care le-a trăit și le-a povestit — fără a se lăsa mult rugat — autorului unei „biografii autorizate”, Paul Weymar (Konrad Adenauer. *Souvenirs, témoignages et documents*, Paris, Librairie Plon, 1965). După însăși data apariției cărții, ne putem încredința că eroul ei mai avea câțiva ani până să-și termine cariera politică, dar asupra existenței sale pământene puteau privi mult, mult în urmă. Ceea ce l-a și făcut, probabil, să-i spună lui Paul Weymar, care tocmai îl informase că voia să-i descrie viața: „De fapt, eu am avut trei vieți... Cea dintâi se întinde până la 1917, a doua include epoca când am fost primar al Kölnului, iar a treia a început după înfrângere...”

Să începem dar și noi cu prima care, vom vedea, le-a și predeterminat în bună măsură pe cele următoare. Konrad Adenauer a văzut lumina zilei la Köln, la cinci ani după proclamarea celui de-al doilea Reich german, mai exact la 5 ianuarie 1876. Tatăl, fecior de brutar, fusese rănit grav în bătălia de la Sadova și înaintat, pentru vitejia sa, la gradul de sublocotenent, cum nu se mai întâmplase atunci decât cu un singur alt ostaș din armata prusiană. Curând după aceea s-a logodit, dar cum nu poseda cauciunea cerută pentru aprobarea contractării unei căsătorii de ofițer, și-a dat demisia din armată, devenind grefier de tribunal, cu un salariu modest, dar sigur. Cei patru copii aduși pe lume au fost crescuți într-un spirit spartan și o atmosferă bigotă. „Impresiile din câminul familial — avea să povestească peste ani Konrad Adenauer — sunt hotărâtoare pentru toată viața unui om. Părinții mei erau foarte cucernici și ne-au dat

o creștere riguroasă creștină. Diminețile și serile ne rugam împreună, iar duminicile mergeam dimineața la liturghie și după-amiaza la vecernie. Știam că, după ce ieșea de la birou, tata se oprea mai întâi la biserica din Kupfergasse și se ruga îndelung”.

Familia locuia într-o casă cu două etaje, din care subînchiriasse pe al doilea și o parte din primul, așa încât cei trei băieți dormeau într-o odăiță de trei pe trei metri. În spatele casei era o grădiniță cu un pom, doi butuci de vie, o mică peluză, unde mama usca rufe, și două straturi, unul cu flori și altul cu ridichi. Grădinița era locul preferat al lui Konrad, care urmărea zilnic dezvoltarea plantelor. Uneori, își pierdea răbdarea și smulgea ridicile ca să vadă cât crescuseră; a doua zi, se înțelege, erau veștede. „Asta a fost prima lecție pe care mi-a dat-o natura și, cum am rămas fidel pasiunii mele pentru grădinărit, ea mi-a mai dat și altele. Iar aceste învățăminte mi-au fost foarte prețioase în situațiile dificile din viața mea publică și privată — a povestit tot cancelarul. Principiile care reglau viața noastră erau cât se poate de simple. Mi-aduc aminte că într-o zi tata i-a spus fratelui meu August, care-și lăsase baltă lecțiile ca să vadă un incendiu în Marktplatz: «Chiar dacă s-ar trage cu tunul lângă tine, trebuie să rămâi nemișcat la treaba ta». Și tot de la părinții mei am învățat să fiu econom. Tata avea salariu mic, puțin peste 300 mărci pe lună. Și cu toate astea și-a trimis toți patru copiii la liceu, iar pe cei trei băieți la Universitate. Eram însă siliți să ne restrângem tare... Într-un an, mi-aduc aminte, am renunțat la carne câteva duminici la rând, înaintea Crăciunului, pentru ca părinții să poată cumpăra un brad și lumânări”.

Credința de neclintit în pronia cerească condamnă

— ca pe o nelegiuire — nu numai o revoluție, dar și orice încercare de a schimba stările de fapt existente. Și totuși — cum a observat von Uexküll, atunci când a meditat asupra copilăriei lui Konrad Adenauer — nu există și nu poate exista om: care să nu dorească să schimbe măcar ceva în lume. De aceea și viitorul cancelar, care a câștigat multe din bătăliile sale politice cu cuvântul de ordine: „Fără experiențe”, a fost toată viața un pătimaș experimentator. Mai întâi în grădinița din spatele casei de pe Balduinstrasse, apoi încercând, prin încrucișări, să obțină o „Viola tricolor Adenauriensis” — deși tatăl îi amintea mereu că „nu-i permis să strici ce a rănduit Domnul” —, mai târziu inventând o „mașină cu reacție” sau muncindu-se cu gândul cum ar putea găsi o metodă de înlăturare a prafului stărnit de automobile, iar prin anii '30 dobândind chiar un patent pentru inventarea unui sistem de prevenire și combatere a poluării aerului prin gazele de eşapament.

Un stagiar nemulțumit

Există destule anecdote despre liceanul Konrad Adenauer — în bună parte relatate chiar de el —, dar ele sunt mai mult sau mai puțin convenționale și de aceea singurul lucru care merită, poate, reținut din această vreme este că viitorul cancelar și-a trecut examenul de bacalaureat, nu fără oarecare peripeții, în vara anului 1894. După care n-a urmat numai decât intrarea la Universitate.

„Nu, a existat un intermezzo — a istorisit octogenarul Adenauer. Într-o seară, înainte de examen, tata m-a întrebat: «Te-ai gândit ce vei să faci după Abitur?» «Aș vrea să studiez Dreptul». Atunci, cu o undă de șovăială în glas, tata mi-a spus: «Știi că cele 30 000 mărci pe care

RICHARD NIXON (fost președinte al S.U.A.):

„Aflat la putere în timpul perioadei tulburi care a urmat celui de-al doilea război mondial, când se nășteau aliniamentele națiunilor ce aveau să dureze generații întregi, Adenauer a avut înțelepciunea și curajul de a acționa exact acolo unde trebuia să acționeze, precum și abilitatea politică de a-i depăși pe cei care refuzau sau le era frică să acționeze. Rar se înșela Winston Churchill în judecarea marilor lideri politici de pe scena mondială. În 1953, el a declarat în Camera Comunelor că Adenauer era «omul de stat german cel mai inteligent de la Bismarck încoace».

Adenauer a fost arhitectul principal al ordinii instaurate după război în Europa occidentală. Ca rhenan, el căutase mereu o apropiere între Franța și Germania și, întreaga sa viață, visase la o Europă unită, în care să nu mai renască niciodată conflictele care zguduiseră generațiile anterioare.

El a înțeles, de asemenea, că Uniunea Sovietică reprezenta aspectul negativ al bătrânei Europe și cătuși de puțin aspectul pozitiv al noii Europe. În consecință, a apărât zidul oriental al Europei cu tenacitatea unei stânci.

Sub acest aspect, Adenauer era chintesența omului de stat creștin-democrat. El considera că orice fel de tiranie — fie ea a unei națiuni asupra altor națiuni sau a unui guvern asupra unui popor — era răul fundamental, pentru că distrugea libertatea individuală. Visul său privind o Europă unitară, născută din cenușa primului război mondial și reanimată de ororile perioadei naziste, își avea în mod sigur obârșia în această aversiune a lui Adenauer față de orice formă de tiranie.

le-am: moștenit de la unchiul Tonger s-au dus. Aproape toate în anii de speculații, iar restul pentru studiile lui August și Hans». Am încercat să-mi ascund decepția și tata a continuat grăbit: «Tu ai o anume înclinație pentru comerț. În aprilie o să fie un loc la banca Seligman. E o firmă veche, cunoscută... Și sunt sigur că un tânăr înzestrat poate să aibă un viitor în bancă». Și astfel, la 1 aprilie 1904, tânărul Adenauer a intrat ca stagiar la banca Seligman din Köln. Trebuia să vină primul, să scoată registrele din seif și să le aranjeze pe mese. Apoi servea funcționarilor nelipsita cafea și, din când în când, era trimis la poșta cu telegramele care trebuiau expediate.

Toate acestea nu erau, însă, de natură să stimuleze

aspirațiile și ambițiile unui tânăr care începea să simtă că putea da mult mai mult decât îi cerea banca. Konrad era foarte abătut și familia i-a observat dezamăgirea. După două săptămâni, tatăl l-a poftit la o plimbare, în cursul căreia i-a spus: „Nu suport să te văd așa de necăjit. Am stat de vorbă și cu mama și o să încercăm să te trimitem la Universitate. Dacă ne res-trângem, și tu și noi, cred că s-ar putea. Am depus o cerere de bursă la Fundația Krämer și s-ar putea să o obții”.

Așa se face că, după cinci semestre de asiduă învățatură la universitățile din Freiburg, München și Bonn, în primăvara anului 1901 Konrad Adenauer a absolvit, la Berlin, examenul de „asesor”, e adevărat cu mențiunea nu

prea încurajatoare: „suficient”. Apoi a urmat câțiva ani de muncă la parchetul Tribunalului din Köln și, în fine, în cabinetul avocatului Kausen, conducătorul fracțiunii Centrului (Partidul catolic) din Parlamentul orașului Köln, personaj cu mare suprafață politică în zonă.

Era o promovare socială care l-a ajutat să răzbată în lumea bună a orașului. Pe un teren de tenis — proaspătă pasiune a înaltei societăți — a cunoscut-o pe Emma Weyer. Mama acesteia, născută Wallraf, se trăgea din familia întemeietorului muzeului Wallraf-Reichartz, iar bunicul ei poseda o mare galerie de artă privată care se putea măsura cu cel dintâi. Multumită parteneriei de tenis, tânărul asesor de tribunal Konrad Adenauer, acum în vârstă de 28 ani, a intrat definitiv în cercurile înstărite și cultivate ale celor „cinci sute” de măriri locale. Căsătoria celor doi a avut loc în ianuarie 1904 dar, din nefericire pentru amândoi, căsnicia n-a durat mult. Imediat după ce a dat naștere primului copil, în 1909, Emma a început să dea semne de boală și după șapte ani, la numai 36 ani, s-a stins din viață.

Prin autopropunere — spre Primărie

Dacă, deci, perseverența l-a săltat în lumea marii burghezii, anii de ucenicie în biroul avocatului Kausen i-au deschis calea către cele mai înalte trepte ale ierarhiei comunale. Căci în 1906, când Kausen trebuia să propună un nou ajutor de primar și se gândea la un june magistrat din Saarbücken, tânărul Konrad Adenauer l-a surprins cu întrebarea: „De ce nu mă luați pe mine, domnule consilier? Sunt cu siguranță la fel de bun ca și celălalt”. A fost prima, dar — vom vedea — nu și singura oară când Adenauer s-a autopropus în

cadrul unei alegeri, trăsătură de caracter subliniată de toți biografilor săi și mărturisită, de alții inter, chiar de el la capătul carierei sale politice.

Astfel, în ziua când și-a anunțat oficial retragerea, postul de televiziune ZDF a transmis o emisiune cu titlul *Konrad Adenauer privește înapoi. Etapele unui cancelar la 14 ani*. Moderatorul ei a vrut să știe ce anume este hotărâtor pentru ca un om politic să ajungă în fruntea treburilor publice — bagajul de cunoștințe, pragmatismul sau spiritul de decizie. Fostul cancelar i-a replicat: „Poate că răspunsul meu o să vă mire: cel mai important e curajul”.

Oricum, la sugestia lui Kausen, tânărul Adenauer a putut conta pe voturile Centrului. Îi mai lipseau, însă, acelea ale liberalilor. Max Weyer, cumnatul candidatului, a recunoscut fără ocol: „Norocul lui Adenauer a fost că, grație înruderii noastre cu Wallrafii, el avea relații și cu liberalii. Așa se face că de la primul scrutin, din 7 martie 1906, a obținut 35 din cele 37 voturi posibile, devenind ajutor de primar al Kölnului”. Iar în 1917 a fost, în fine, ales primar plin al orașului.

Între timp, Emma mai născuse trei copii, familia se mutase de mai multe ori în locuințe tot mai confortabile și, până la urmă, în propria vilă de la Rhöndorf. Cu un an înainte de a deveni Oberbürgermeister, Adenauer a suferit un grav accident de automobil, în urma căruia a dobândit faciesul cu care a devenit apoi cunoscut pe tot globul: un vag aer de căpetenie indiană, accentuat parcă și mai mult de pielea gălbuie și încrețită. Statura i-a rămas însă la fel de dreaptă și mersul la fel de sigur și de impunător.

Pe vremurile acelea, primarii germani erau aleși pe doisprezece ani și-și conduceau orașele ca niște regișori. Foarte adesea, din rân-

dul lor se recrutau deținătorii celor mai înalte funcții în stat; Hans Luther din Essen a devenit cancelar, Gessler din Nürnberg a făcut parte din vreo șase guverne ca ministru de război, Karl Goerdeler din Leipzig a fost numit de cancelarul Brüning în postul, important pe atunci, de comisar al prețurilor ș.a.m.d.

Aceasta era deci lumea în care intrase Adenauer. Aproape ca un lucru de la sine înțeles, ca primar al Kölnului a fost curând cooptat printre personajele de frunte ale Centrului, ca membru al conducerii regionale a Centrului din Rheinland, iar între 1930 și 1932 a fost și președintele Consiliului de Stat prusian.

Înainte însă de toate acestea a trăit amara, zdrobitoarea înfrângere a Germaniei din 1918 și mișcarea revoluționară, care a cuprins și Kölnul. Primarul Adenauer nu s-a pierdut, totuși, cu firea,

s-a priceput să domolească zelul consiliilor de muncitori și soldați și, în scurt timp, a izbutit să restabilească ordinea. Cei 3 000 000 de litri de alcool dintr-un depozit al armatei, pe care n-a ezitat să-i arunce într-o singură zi în Rin, au constituit o elocventă dovadă a deciziei și rapidității cu care înțelegea să facă față celor mai critice situații. Și tot de atunci i s-a tras și porecla amabil-ironică de „Graupenauer” (de la arpa-caș, în limba germană Graue) pe care primarul l-a preschimbât în supă pentru înfometări, gătită în bucătăria de campanie instalate rapid în toate colțurile urbei. Mai grav și cu prelungite ecouri în timp, a fost stigmatul de „separatist” — ulterior zvârlit în față de naziști și învocat sporadic până și în perioada cancelariatului (1949-1963) — pe care și l-a atras în împrejurări ce se cer lămurite.

GOLO MANN (cunoscut istoric german, fiul lui Thomas Mann):

„Biografia lui are o notă de sobrietate. De exemplar patriarhalism, chiar înainte ca ea să fi fost astfel percepută de istorie. Un cap de familie sever, dar și iubitor și plin de viață; cu o familie puternic ramificată, destoinică, bine plasată, al cărei șef necontestat este; un om econom și un fanatic muncitor; un om care suportă — bigot, stoic și îndărătnic — loviturile soartei; cu o enormă sănătate fizică și spirituală; cu echilibrul sufletească în simplitatea credinței sale; mereu progresând în viața publică, deși cu vădite începuturi; cu înfăptuiri inteligente și energice impuse ca diriguitoare de oraș — toate acestea se întregesc într-un bine definit, elocvent tablou. Care ar putea fi la fel de bine și al unui anglo-saxon sau francez. Ba aș spune chiar al unui protestant francez, al unui șef de clan hughenot. Cele de mai sus sunt, însă, completate și de câteva trăsături germane: aceea de membru de corporație studențească, de iubitor de drumeții și de cântece. Altminteri, în patriotismul lui Adenauer nu există nimic care să nu fie caracteristic și altor națiuni, dar dacă e să fie aplicat unui german, atunci nu poate fi vorba decât de un german din vest, pre-prusian, un citadin din Reich, cu o rămășiță — dar nu mai mult — de 1848”.

„Trebuie să înțelegem felul de a gândi al adversarilor noștri“

Britanicii nu intraseră încă în Köln când, concomitent cu mișcarea revoluționară, în întreaga zonă s-a pornit o vie agitație în favoarea creării unei „Republici renane“. Georg Schröder, care a evocat într-un excelent studiu (*Konrad Adenauer. Porträt eines Staatsmannes*, C. Bertelsmann Verlag, 1966) această perioadă agitată, imediat consecutivă primului război mondial, a remarcat pertinent că mișcarea nu avea în vedere o desprindere de Reich, ci numai de Prusia și că evenimentele similare cu cele de la Köln s-au petrecut ulterior și la Hanovra. Iar mai târziu, când și în Parlamentul de la Weimar s-a cerut ca în noua Constituție republicană, ce se pregătea, să fie prevăzute plebiscite în vederea constituirii de noi landuri, a fost din nou vorba doar de o tendință antiprusiană, și nu de o scindare a țării.

Konrad Adenauer nu hrănea nici el simpatie față de Prusia și nu s-a considerat niciodată cetățean al acesteia, ci renan. Astăzi — când Prusia a dispărut de pe harta Germaniei și, dimpotrivă, există ca stat federal landul Renania de Nord-Westfalia — o asemenea poziție nu mai suscită pasiuni. Dar în 1919 ea avea o puternică încărcătură explozivă, întrucât ideea bismarckiană a unui Reich dirijat de Prusia părea încă viabilă, și nu numai liberalii și conservatorii se împotriveau la modificarea sistemului în ființă, ci și social-democrații germani care se temeau că o slăbire a Reichului ar favoriza tendințele expansioniste ale cercurilor militariste din Franța.

Adenauer — și odată cu el Partidul Centrului din Renania — nu împărțea însă aceste aprehensiuni și, la 1 februarie 1919, la o reuniune

A doua sa soție, cu primul născut

În p. 46. Adenauer într-un moment de răgaz și vila de la Rhöndorf, atât de îndrăgita de cancelar

care a avut loc la primăria din Köln și a înmănușat cele mai proeminente personalități renane, viitorul cancelar a avut o intervenție ce a devansat mult epoca și pe care ar fi putut-o relua la fel de bine, punct cu punct, și după câteva decenii, în speță după catastrofa germană din 1945. „Trebuie să înțelegem felul de a gândi al adversarilor noștri: foștii noștri adversari văd în Prusia țara care a împins la acest război. Ei socotesc că Prusia este condusă de o castă militară și e dominată de junkeri, că domină Germania și populațiile din vestul și sudul ei, privity, pentru felul lor de a fi, cu simpatie de națiunile Antantei. De aceea, opinia publică de peste hotare cere împărțirea Prusiei. Dacă acest lucru va fi înfăptuit, zonele vestice ale Germaniei se vor constitui într-un stat federal, al republicii vestice renane, făcând astfel imposibilă, și în opinia celorlalte țări, dominarea Germaniei de către spiritul Răsăritului, de către Prusia militaristă. Prin mărimea — și ea trebuie să fie destul

de întinsă pentru a putea împlini rolul ce i se cuvine — și prin însemnătatea ei economică, această republică ar juca un rol de seamă în noul Reich german, influențând în spirit pacific și politica externă a Germaniei. Toate acestea ar putea și ar trebui să mulțumească Franța“ — a conchis Adenauer.

Reuniunea de la Köln s-a terminat prin instituirea unui organ executiv, sub președinția lui Adenauer, — pe care acesta nu l-a putut însă convoca niciodată. Împotriva unei republici renane erau numai industriașii din Ruhr și Partidul Centrului din Westfalia, ci și liberalii și social-democrații, iar americanii și englezii nu se pronunțau categoric împotriva tendințelor anexioniste din Franța — traumatizată de suferințele și distrugerile războiului și dornică de răzbunare —, ceea ce a și încurajat manevre cu adevărat separatiste, stipendiate de serviciile speciale. În fața acestei situații, tot Konrad Adenauer a fost cel care a cerut britanicilor să interzică numaidecât orice modificare a suveranității statale germane în zona lor de ocupație. Ceea ce s-a și întâmplat, iar la numai două ore după luarea deciziei, ea a fost afișată pe toate străzile din Köln. „Și astfel separatismul a fost lichidat“ — avea să comenteze mai târziu Adenauer.

În acest an, nespuse de greu, Konrad Adenauer, căruia nimic nu părea să-i poată tulbura echilibrul sufletească, s-a înșurat a doua oară, cu Gussie Zinsser, de numai 25 de ani și care, în vederea evenimentului, trecuse de la protestantism la catolicism. Pentru Adenauer, diferența de 18 ani dintre el și noua lui soție (care i-a dăruit încă patru copii) n-a însemnat, probabil, un lucru neobișnuit, întrucât și mama sa fusese cu 16 ani mai tânără decât tatăl lui. ■

(Va urma)

Septembrie 1955. În vizită la Moscova

„Nădăjdulesc în mod sincer că primul contact pe care îl stabilim prin vizita noastră la Moscova va constitui începutul stabilirii unor relații bune, normale între Uniunea Sovietică și Germania”, declara cancelarul Republicii Federale Germane dr. Konrad Adenauer, în după-amiaza zilei de 8 septembrie 1955, la coborârea din avion pe aeroportul moscovit Vnukovo.

Pe drept cuvânt, acest prim contact germano-sovietic la nivel înalt a constituit un moment covârșitor în destinderea încordării internaționale din anii '50. Invitat de guvernul sovietic, Adenauer, însoțit de o reprezentativă delegație guvernamentală, a început tratativele cu partea sovietică la Kremlin vineri, 9 septembrie, ora 11.00. Au fost negocieri cu adevărat istorice, pentru că au abordat normalizarea relațiilor între cele două țări, examinându-se în acest scop problema stabilirii de relații diplomatice și comerciale directe, precum și de relații culturale între cele două state, după 14 ani de război și inamicității și la un deceniu după dispariția celui de al 3-lea Reich, aliat pentru 22 de luni cu U.R.S.S. (1939-1941).

„Domnule președinte al Consiliului de Miniștri,

imi îndeplinesc, în primul rând, plăcuta îndatorire de oaspete, exprimându-vă, în numele meu personal și al persoanelor care mă însoțesc, recunoștința sinceră pentru invitația transmisă și pentru toată ospitalitatea cu care ne primiți aici. Guvernul federal și eu personal înțelegem bine însemnătatea acestei vizite. Aceasta este prima întâlnire oficială între reprezentanții Uniunii Sovietice și cei al poporului german, primul contact nu numai după mulți ani de absență a unor relații oficiale între cele două părți, ci și după numeroase evenimente care au generat și menținut un sentiment de izolare și înstrăinare. Iată de ce îmi dau seama, de asemenea, cât de greu trebuie să fie pentru noi toți începutul tratativelor. Aceste tratative sunt totuși necesare. Suntem vecini, chiar dacă în sens strict geografic. Există multe lucruri pentru care poartă răs-

punderea guvernul dumneavoastră și guvernul meu, multe lucruri care au o importanță vitală, nu numai pentru soarta propriilor noastre popoare, ci și - în general pentru situația din lumea întreagă. În această situație există o singură poziție de pe care se pot începe și duce aceste tratative; aceasta este poziția sincerității depline. Vă rog să mă credeți, domnule președinte al Consiliului de Miniștri, că am venit aici cu intenția cinstită de a duce tratative în mod sincer...

Cel mai prețios bun pe care trebuie să-l apere toți germanii este pacea. Știm prea bine cât de mult au suferit în ultimul război îndeosebi popoarele sovietic și german și de aceea consider că voi găsi înțelegere când voi spune că în conștiința tuturor s-a întipărit adânc oroarea față de distrugerile războiului modern, de moartea a milioane de oameni, de nimicirea caselor și întreprinderilor, de pustiirea orașelor și satelor. În afară de aceasta, în

Dar acest nou început a fost copleșitor de greu. Ani războiului atârnavu împovăraător. Ceea ce relese și din cele trei alocuțiuni ale cancelarului federal, care va părăsi Moscova pe 14 septembrie dimineața, după patru intense ședințe de negocieri, cu reluări și reveniri, cu acuze și scuze reciproce asupra problemelor în litigiu, după o conferință de presă și semnarea unui tratat comun, piatră de hotăr în noul curs al relațiilor sovieto-germane, care aveau să ducă în 1994 la retragerea ultimului soldat rus de pe pământul Germaniei, reunificate în 1991. Dușmanii de moarte de ieri încercau să se accepte reciproc la masa tratativelor, cu durerile fiecăruia, cu rănirile fiecăruia. A fost mult mai greu decât după primul război mondial când, în 1922, la Rapallo, Rusia Sovietică și Republica de la Weimar își relatau relațiile printr-un alt tratat istoric. Nu uitaseră nimic, nici de o parte nici de alta. Făceau eforturi, dictate de rațiune, să ierte. Iar poziția cancelarului este un veritabil model de conciliere istorică. Iată declarația sa din prima zi a tratativelor, preluată după presa română a vremii:

Germania se știe de asemenea că succesele obținute după ultimul război de științele naturale și de tehnică în domeniul dezintegrării atomului și în domeniile înrudite au dat omului mijloace de exterminare la care nu ne putem gândi fără a ne cutremura. Și, în sfârșit, în Germania toți știu că prin poziția sa geografică, țara noastră ar fi expusă unei primejdii deosebite în cazul unui conflict armat. De aceea, nu veți găsi pe nimeni în Germania - nu numai din rândul personalităților politice de răspundere, dar nici din rândurile întregii populații - care să admită, fie și pe de parte, ideea că războiul ar putea să rezolve indiferent care din marile probleme politice care își așteaptă soluționarea. Și în inimile germanilor este puternică și adâncă năzuința arzătoare care a cuprins omenirea ca războiul, datorită monstruoșității sale, să fie abolit de la sine.

Trebuie găsite mijloace noi pentru rezolvarea litigiilor și

conflictelor, mijloace care să se bazeze pe un sentiment internațional de solidaritate și de colaborare internațională. Aceasta este cea mai nobilă sarcină care trebuie rezolvată de oamenii de stat ai zilelor noastre. Toate acestea nu sunt pentru noi numai vise și teorii. Ori de câte ori guvernului meu i s-a ivit în politica sa posibilitatea de a acționa în felul acesta, el a făcut-o. Îmi permit să amintesc că într-o declarație specială, Republica Federală și-a asumat obligația de a renunța la folosirea forței. În afară de aceasta, pot să amintesc că prin tratatele defensive încheiate, Republica Federală a renunțat ea de bună voie la producerea de arme atomice, biologice și chimice.

Dar pentru ca pacea să dea toate roadele, ea nu trebuie amenințată, ea trebuie asigurată. Elementul tragic al actualei situații internaționale este că noul nostru stat se află într-o lume pe care și-au pus pecetea marile probleme ale relațiilor dintre Est și Vest. Dacă în această situație am aderat la o organizație mai mare de state, în special prin crearea Uniunii Europei Occidentale și prin intrarea noastră în pactul Atlanticului de Nord, factorul hotărâtor a fost exclusiv dorința noastră de a întări pacea. Niciodată și pentru nimeni nu a avut vreun rol ideea că această organizație occidentală poate fi folosită ca mijloc de agresiune. Prin structura lor, aceste două tratate nu pot servi ca mijloc de agresiune.

În afară de aceasta, tratatul cu privire la crearea Uniunii Europei Occidentale conține clauze care prevăd sancțiuni atât de eficace pentru tendințele agresive, încât acestea din urmă sunt de fapt excluse cu desăvârșire. Consider că aceste clauze sunt atât de importante încât, încă acum câțiva ani, am arătat că ele conțin elemente ale unui sistem de securitate care ar putea eventual să fie aplicate pe scară mai largă și care ar putea astfel contribui pe deplin la crearea unui sistem mai larg de securitate. Am în vedere în această privință renunțarea de

a recurge la forță, pe care am menționat-o, privarea agresorului de drepturile de aliat, obligația de a acorda ajutor țării supuse agresiunii, precum și limitarea armamentelor și controlul asupra lor, pe care ne-am obligat să le îndeplinim în baza tratatului amintit. Indiferent când ar fi îndeplinite condițiile care să permită crearea unui sistem de securitate de natură să lichideze prăpastia dintre Est și Vest, Republica Federală nu va refuza să participe la el.

În nota dvs. din 7 iunie, prin care ne-ați adresat invitația dvs., domnule președinte al Consiliului de Miniștri, ați subliniat ca idee fundamentală «normalizarea relațiilor între Uniunea Sovietică și Republica Federală Germană». Cred că prin aceasta dvs. ați rezumat ceea ce dorim și noi în vederea normalizării relațiilor noastre cu popoarele Uniunii Sovietice și anume: pace, securitate, colaborare economică și evitarea încordării și de aceea este desigur just cum spuneți în nota dvs. că «interesele păcii și securității europene, la fel ca și interesele naționale ale popoarelor sovietic și german, cer» această normalizare.

Ce se poate face deci pentru a pune bazele normalizării acestor relații? Nu cred că este suficient să se interzică războiul, să se creeze un sistem de securitate și să se stabilească într-o anumită măsură, în mod mecanic, relații diplomatice, economice, culturale. Sunt ferm convins mai curând că o adevărată normalizare a relațiilor poate fi obținută numai printr-o analiză a cauzelor care creează actualele relații anormale dintre noi și prin îndeplinirea tuturor eforturilor posibile pentru a înlătura aceste cauze. Mă apropiu în acest fel de două probleme complexe care au fost menționate în nota guvernului federal din 12 august, ca probleme care trebuie discutate. Din răspunsul guvernului sovietic din 19 august noi am aflat cu recunoștință că guvernul dvs., domnule președinte al Consiliului de Miniștri, nu intenționează să ocolească aici discutarea lor.

Îngăduiți-mi să încep cu problema eliberării germanilor care se află în prezent în detențiune pe teritoriul Uniunii Sovietice sau în țările aflate sub influența sovietică, sau a celor care sunt împiedicați într-un fel sau altul să plece din aceste regiuni. Ridic în mod intenționat mai întâi această problemă care afectează poate toate familiile germane fără excepție. Doresc sincer ca dvs. să înțelegeți just spiritul în care vreau să discut această problemă. Mă interesează exclusiv latura ei umană. Este insuportabil gândul că după mai bine de zece ani de la terminarea operațiilor militare, oamenii care într-un fel sau altul au fost atrași în vâltoarea evenimentelor militare continuă să fie reținuți departe de familiile lor, de patria lor, de munca lor pașnică normală. Nu trebuie să considerați deloc ca o provocare dacă voi spune: este de neconceput să se stabilească relații «normale» între statele noastre atât timp cât această problemă rămâne nerezolvată. Prin aceasta nu pun nici un fel de «condiție preliminară». Chestiunea despre care vorbesc reprezintă tocmai normalizarea. Să închidem cu hotărâre o problemă care constituie zilnic o sursă de amintiri despre un trecut plin de suferințe și care ne desparte.

Cealaltă problemă este aceea a unității de stat a Germaniei. Cred că suntem de acord cu dvs. când spunem că scindarea Germaniei creează o situație insuportabilă și că trebuie restabilită unitatea Germaniei. Cred că suntem de asemenea de acord că restabilirea acestei unități este o obligație decurgând din responsabilitatea comună pentru întreaga Germanie a celor patru puteri, care, după prăbușirea Germaniei național-socialiste, au preluat puterea supremă în Germania. Mă refer la această obligație. Știu că atunci când vă rog să depuneți toate eforturile în vederea rezolvării cât mai grabnice a acestei probleme vorbesc în această chestiune de asemenea și în primul rând în numele tuturor germanilor și nu numai în nu-

mele populației Republicii Federale. În conformitate cu această responsabilitate, la Geneva ați căzut de acord cu cele trei puteri occidentale asupra unor tratative și în această problemă. Nu intenționez să complic procesul care trebuia să ducă la unitatea Germaniei, începând aici tratative bilaterale independent de tratativele celor patru puteri. Dar datorită mea imperioasă este de a folosi această întâlnire pentru a vă arăta întreaga seriozitate a acestei probleme și pentru a discuta cu dvs., spre a vă ușura sarcina la Geneva și a contribui la îndeplinirea ei. Când cele patru puteri vor deschide calea, în fața poporului german va sta sarcina ca prin autodeterminare liberă și conștient de răspunderea sa pentru crearea unor relații de bună vecinătate în Europa și pentru întărirea păcii în întreaga lume, să desăvârșască finisarea interioară și exterioară a edificiului statului unic german.

Trebuie să repet încă o dată aici: nu formulez nici un fel de «condiții preliminare», vorbesc despre normalizarea înșiși. Scindarea Germaniei este un fenomen anormal. Ea contravine dreptului divin și uman și naturii înseși. Nu consider că ar fi util să aduc în convorbire cu dumneavoastră argumentul «realității», deoarece o împrejurare reală, hotărâtoare, este convingerea generală că această scindare nu poate și nu trebuie să fie menținută. Să încercăm în cadrul tratativelor noastre să facem un pas înainte în această problemă. În caz contrar, există primejdia ca în inima Europei să se mențină cel mai serios focar de încredere. În Europa nu poate exista o securitate adevărată fără restabilirea unității Germaniei. Trebuie să înlăturăm acest focar primejdios de crize, în jurul căruia se pot aprinde ușor pasiunile și să avem din timp grijă să satisfacem cererea elementară a poporului german.

Cunoscut obiectivul că Germania unificată ar putea să reprezinte o primejdie pentru Uniunea Sovietică. Îngăduiți-mi, în primul rând, să răs-

pund la aceasta că, după părerea unanimă a tuturor participanților la tratatul german, și anume Republica Federală, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și Franța, problema participării Germaniei la vreun sistem de alianțe și la care anume trebuie să fie rezolvată absolut liber de guvernul întregii Germanii și de Parlamentul întregii Germanii. Dacă Uniunea Sovietică consideră că securitatea ei va avea de suferit în urma reunificării Germaniei, suntem absolut gata să facem tot ce depinde de noi pentru a colabora la un sistem de securitate care să înlăture și aceste temeri.

Cred că simultan cu tratativele privind modul de restabilire a unității Germaniei trebuie să ne gândim la un sistem de securitate pentru Europa. Atunci când începem să discutăm în comun problemele stabilirii relațiilor diplomatice, economice și culturale, trebuie să ne călăuzească recunoașterea acestei necesități. Guvernul federal este de părere că stabilirea unor astfel de legături ar putea fi deosebit de utilă pentru cele două țări și pentru relațiile dintre ele. Contactul direct între cele două guverne va înlesni, fără îndoială, celor două părți să ela-

boreze concluzii mai exacte, bazate pe înțelegerea și aprecierea justă a situației reale. Fără îndoială că condițiile economice ale celor două țări oferă posibilități de completare reciprocă. Restabilirea schimbului de valori culturale și lucrări științifice este de asemenea un obiectiv care trebuie salutat.

Îngăduiți-mi, domnule președinte al Consiliului de Miniștri, să rezum în felul următor esența celor spuse de mine.

Salut cu recunoștință această posibilitate de a duce tratative sincere. Sunt conștient de dificultățile pe care le întâmpină aceste tratative care pot fi doar un început. Sensul acestor tratative este, după mine, de a discuta sarcina normalizării relațiilor noastre în conexiunea expusă de mine, ca un singur tot. Îmi exprim speranța și doresc ca, după încheierea vizitei noastre la Moscova, actualele noastre tratative să poată continua într-un fel oarecare, asupra căruia putem cădea de acord. Sunt convins că în acest caz eforturile noastre vor duce în cele din urmă la un rezultat care va fi util nu numai popoarelor pe care le reprezentăm, ci și cauzei păcii și securității în întregii lumi". ■

FILOSOF ȘI OM POLITIC ATENIAN

(Monoverb reflexiv: 5-8)

TT AAA...

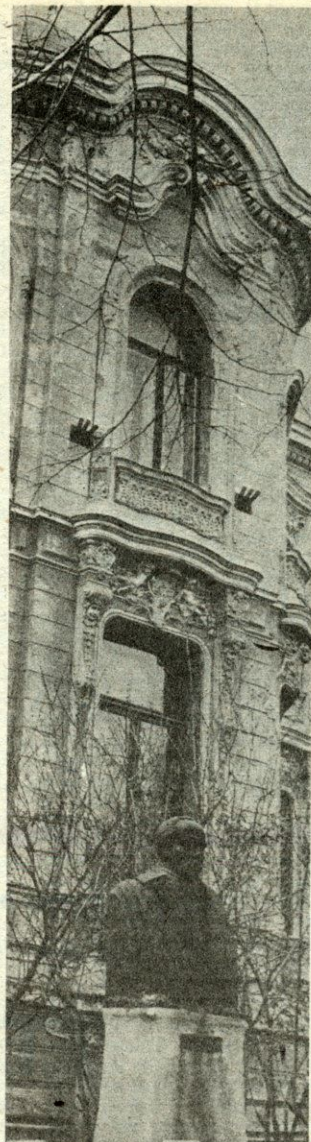
Radu STOIANOV

Soluția jocului din numărul trecut:

p. 94 — TESALONIC (C — IN — O/LA — SE — T)

Într-o vreme când, printr-un reflex întârziat, țara noastră trăiește încă febril moda comemorărilor de evenimente, instituții și personalități, aniversarea a 160 ani de la întemeierea modestului Muzeu de istorie naturală și antichități din București — o instituție care, de altfel, nici nu mai flințează în forma și sub numele inițial — putea trece neobservată. Așa se face că manifestările organizate în zilele de 5 și 6 decembrie 1944 la Academia Română și la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București nu și-au găsit decât o palidă reflectare în mass-media. Oricum ar fi, anul 1834 rămâne o dată de referință, când este vorba de a rememora începuturile arheologiei naționale, de a reflecta asupra destinului acestei științe la noi de-a lungul a mai bine de un veac și jumătate și de a prefigura evoluția ei viitoare.

Este evident că o știință nu are o dată de naștere precisă. Este însă la fel de evident că întemeierea unui așezământ științific reflectă nemijlocit atât interesul public cât și preocupările individuale pentru domeniul dat și, pe de altă parte, marchează apariția unui cadru instituțional indispensabil adevăratei cercetări științifice. În acest sens, desigur, anul 1834 poate fi considerat ca dată de naștere a arheologiei românești. Ceea ce ar părea să fie doar o dată convențională în istoria acestei științe este în fapt data nașterii unei instituții, a cărei continuitate poate fi urmărită și documentată, fără dificultate și fără lacune, până în zilele noastre, când flințează sub forma Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române.

Actul de naștere”, este porunca domnitorului Alexandru Ghica, cu nr. 142, din 3 noiembrie 1834: „Către Eforia Școalelor, să se așeze la Școală [Colegiul Sf. Sava — M.B.] un Muzeu pentru depunerea antichităților”. Prilejul era oferit de donația făcută de fratele domnitorului, banul Mihalache Ghica, „înțaiu începător al pomenitului Muzeu [pe care îl] înzestrează cu o însemnătoare colecție și alte deosebite obiecturi de antichități pe care le-au putut dobândi prin osârnicul cuget ce au avut de mulți ani pentru un asemenea sfârșit”. Peste trei decenii, o nouă și generoasă donație făcută de marele colecționar de antichități Nicolae Mavros avea să fie prilejul decretului domnesc din 25 noiembrie 1864, prin care Alexandru Ioan Cuza aproba „Regulamentul pentru administrarea și organizarea Muzeului de Antichități din București”. Muzeul astfel reorganizat era pus sub conducerea unui *Comitet Arheologic*, alcătuit din marile autorități ale vremii în acest domeniu: Nicolae Mavros (președinte pe viață), Alexandru Odobescu, V. Alexandrescu-Urechia și August Trebniș Laurian.

Adăpostit de-acum în noua clădire a Universității bucureștene, Muzeul de Antichități s-a limitat încă o vreme la funcția de „depozitar” al vechilor colecții, precum și al descoperirilor făcute și donate de unii arheologi diletanți, precum Bolliac, Pappazoglu sau Butculescu. Începând însă cu anul 1881, sub conducerea lui Grigore Tocilescu, primul său director cu o solidă formație științifică dobândită la Praga și Viena, Muzeul avea să devină, în

160 ANI DE ARHEOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Dr. MIRCEA BABEȘ,
director adjunct al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”

sfârșit, un adevărat nucleu al „arheologiei militante” din România. El nu se va mai limita la conservarea și expunerea anticităților și nici, eventual, la întreprinderea de săpături exclusiv în scopul sporirii colecțiilor, cum obișnuiau „anticarii” vremii. O intensă activitate de teren urmărește acum identificarea și înregistrarea sistematică a siturilor arheologice, dezvelirea unor monumente reprezentative ale anticității romane din Dobrogea și Oltenia și, pe cât posibil, publicarea lor detaliată. În acest sens, investigațiile întreprinse de Tocilescu și colaboratorii săi la cetatea și monumentul triumfal de la Adamclisi (Tropaeum Traiani) au fost deschi-zătoare de drumuri și model de urmat.

Epocai Tocilescu (director până la moartea sa în 1909) i-a urmat în istoria Muzeului Național de Antichități și în istoria arheologiei românești, între anii 1910 și 1927, *epoca Pârvan*. Sub conducerea Magistrului, cum îl numeau plini de respect elevii săi, ponderea activității de teren a Muzeului, pe de o parte, cuprindeea cronologică și geografică a investigațiilor, pe de alta, sporesc considerabil. În orizontul arheologiei noastre intră acum pentru întâia oară coloniile grecești din Pontul Stâng (s-au împlinit în 1994 optzeci de ani de la debutul săpăturilor de la Histria), iar stațiunile preistorice și cele protoistorice, traco-geto-dace, din toate provinciile României întregite sunt acum cercetate de specialiști ai acestui domeniu particular al arheologiei, proaspăt formați la școala lui Vasile Pârvan. Planurile acestuia mergeau însă mult mai departe, tinzând spre înființarea unui *Institut Arheologic al României*, care să răspundă optim scopului major: „cercetarea științifică a trecutului nostru preistoric, daco-roman și greco-roman, romano-barbar și vechi bizantin, până la circa 1 000 p.Chr., în special prin exploatarea resurselor arheologice pe cale de săpături”. Au trebuit să

treacă nu mai puțin de trei decenii pentru ca, abia în 1956, acest proiect să devină realitate.

Moartea prematură a lui Pârvan, la vârsta de numai 45 de ani, a întrerupt o prodigioasă carieră științifică și a lipsit arheologia românească de liederul ei necontestat și de neînlocuit. Și totuși, între timp, semințele cu dărnice împrăștiate de Magistrul în câmpul științelor anticității dăduseră rod bogat și viguros. În anii de după Marele Război al Întregirii, în jurul său se formase pentru prima dată o *școală românească de arheologie*. Colaboratorilor săi mai vechi de la Muzeu, între care primul nostru preistorician, format în Germania, Ioan Andrieșescu, li s-au adăugat în acei ani o seamă de pasionați discipoli, precum Ecaterina și Radu Vulpe, Hortensia și Vladimir Dumitrescu, Ion Nestor, Gh. Ștefan, Grigore Florescu, C.S. Nicolăescu-Plopșor, Dorin Popescu, D.M. Pippidi ș.a., care aveau să devină, fiecare, specialiști de renume în domeniile arheologiei, istoriei antice și epigrafiei. Prin activitatea lor arheologia românească a căpătat dimensiunile unei adevărate mișcări științifice, cuprinzând de-a-cum întreaga țară. Ei sunt aceia care, direct sau indirect, au asigurat continuitatea și progresul învățământului arheologic universitar nu numai la București, ci și la Iași și Cluj, și au contribuit la organizarea unei largi rețele de muzee regionale și locale cu profil predominant arheologic. Și, cel mai important, ei sunt aceia care au făcut ca, dincolo de momentul dispariției neașteptate a lui Pârvan, Muzeul Național de Antichități să rămână adevăratul centru al arheologiei din România.

În anii 1927-1947, sub conducerea succesivă a directorilor Ioan Andrieșescu, Vladimir Dumitrescu, Scarlat Lambrino și Theofil Sauciuc-Săveanu, Muzeul a organizat ample campanii de săpături în cele mai reprezentative si-

turi ale preistoriei (Sărata Monteoru, Glina, Fedeleșeni), protoistoriei (Poiana, Agighiol, Oinac) și anticității greco-romane (Histria, Argamum, Callatis, Capidava, Dinogetia, Sucidava etc.), unele cercetate deja din vremea lui Pârvan, altele abordate acum pentru întâia oară. În aceeași perioadă Muzeul a editat zece numere (III-XII) ale prestigioasei reviste *Dacia*. Fondată de Vasile Pârvan, această revistă a constituit principalul mijloc de comunicare, în limbi de circulație internațională, a rezultatelor arheologiei românești, ale Muzeului Național de Antichități în particular: rapoarte de săpături, publicații de materiale, studii, discuții, recenzii. Lucrări importante ale colaboratorilor muzeului au apărut în acei ani și în alte perioade din țară și străinătate sau ca publicații de sine-stătătoare. Trebuie aici în chip special amintită lucrarea dedicată de Ion Nestor stadiului cercetărilor de preistorie în România (*Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, Frankfurt/Main 1933) — o adevărată sinteză critică în care, pentru prima dată, s-a realizat definirea și ordonarea cronologică a culturilor preistorice din spațiul românesc. Devenit în 1945 profesor la Universitate și între 1947-1951 director al Muzeului, I. Nestor s-a dovedit a fi, dintre elevii lui Pârvan, cel mai apt de a forma la rândul-i o nouă generație de arheologi, în special în domeniul preistoriei, al epocii migrațiilor și al evului mediu timpuriu.

În 1931 Muzeul Național de Antichități s-a mutat, cu toate colecțiile sale, din localul Universității în casa Macca, pusă la dispoziție de Nicolae Iorga, pe atunci prim-ministru. Era pentru prima dată când, după aproape un secol de la înființare, Muzeul dispunea de un local propriu, satisfăcând în bună măsură nevoile de depozitare, prelucrare științifică și muzeistică și expunere a descoperirilor arheologice. În acea casă din strada Henri Coandă se află

și astăzi, ca urmaș al Muzeului, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. Pe aceeași linie de continuitate, trebuie arătat că la sfârșitul războiului (1945) schema organizatorică a Muzeului prefigura deja în detaliu structura viitorului institut, cu secții de cercetare profilate pe criterii cultural-cronologic (preistoria, epoca greco-romană, evul mediu), cabinet numismatic, bogată bibliotecă și arhivă științifică, cabinet de desen și cartografie, laborator de restaurare a ceramicii și obiectelor metalice.

In anii regimului comunist instituția a cunoscut, în mare, o evoluție ascendentă. Sub impactul determinant al factorilor politici și ideologici, această evoluție a fost însă una contradictorie, frecvent întreruptă de momente de stagnare sau chiar recul. După ce, în 1949, a trecut în cadrul Institutului de Istorie și Filosofie, respectiv în subordinea noii „Academii R.P.R.”, în 1956 Muzeul Național de Antichități se transformă în sfârșit, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1 048 din 5.06.1956, în *Institutul de Arheologie*. În fapt, Muzeul a continuat să existe ca secție distinctă în cadrul noului institut, expoziția sa permanentă fiind accesibilă publicului, în casa Macca, până în anul 1971. În 1968, Vladimir Dumitrescu publica chiar, la Editura Meridiane, un ghid documentat și bine ilustrat, cu titlul *Muzeul Național de Antichități*. În anul 1971, în baza unei decizii arbitrară, fără drept de apel, toate exponatele de valoare au trebuit să fie cedate nou înființatului „Muzeu de Istorie al R.S.R.”, în curs de organizare în Palatul Poștelor. O soartă nedreaptă făcea ca cea mai veche instituție muzeală din București, în sânul căreia arheologia românească a parcurs lungul și anevoiosul drum de la începuturile „anticărești” la stadiul unei științe moderne, de-sine-stătătoare, să fie desființată *de facto*. Institutul de Arheologie a fost lipsit de o

importantă parte a patrimoniului său, o seamă de loturi arheologice au fost fărâmițate și dispersate, iar de pe harta cultural-științifică a țării a dispărut un așezământ de mare prestigiu, spre paguba publicului larg, iubitor de istorie și civilizație antică.

La fel de gravă a fost în această perioadă, și mai ales de la sfârșitul anilor '70 până la căderea regimului comunist, în 1989, presiunea politico-ideologică, căreia arheologia — ca de altfel științele istorice în general — nu i s-a putut sustrage. Atunci când specialiștii au refuzat compromisul, operele lor au rămas în sertare, așteptând vremuri mai bune. Este, înainte de toate, cazul primului volum dintr-un nou tratat de Istoria României, redactat în principal în cadrul Institutului de Arheologie din București (1979) și rămas netipărit, ca și restul volumelor, datorită atitudinii inflexibile a celor mai mulți dintre autori, în frunte cu profesorul D.M. Pîpîdi, directorul de atunci al Institutului.

Revoluția română din decembrie 1989 a creat condițiile pentru înlăturarea acestor anomalii și nedreptăți și pentru corectarea măcar a unora dintre efectele lor întârziate. În 1990, la dorința expresă și unanimă a cercetătorilor, Institutul de Arheologie a revenit la Academia Română renăscută, după două decenii de experiențe nefavorabile în alte structuri organizatorice.

Hotărârea Guvernului României, nr. 116, din 7 februarie 1990, a consfințit această revenire. Câteva luni mai târziu, la 22 mai 1990, Biroul Prezidiului Academiei aproba reînființarea Muzeului Național de Antichități, ca secție integrată a Institutului de Arheologie. Din toamna anului 1992 acest institut poartă numele marelui său înaintaș care a fost Vasile Pârvan. În sfârșit, la 6 decembrie 1994, Muzeul și-a reluat activitatea expozițională cu o selecție de piese de mare valoare muzeistică și științifică, provenind atât din vechile colecții ale „începătorilor”, cât și din săpăturile arheologice proprii, din ultimele decenii.

La aniversarea a 160 de ani de la înființarea primului muzeu de antichități din București, arheologia românească se bucură din nou de perspective promițătoare. Binozul *Institut-Muzeu* reprezintă, fără îndoială, una dintre condițiile favorabile, rezultând cu necesitate dintr-o experiență de-acum bine verificată. Iar dacă starea precară a economiei românești nu ne lasă prea multe iluzii în privința finanțării cercetării, conservării, restaurării și protecției monumentelor arheologice, libertățile și drepturile cucerite constituie o garanție a faptului că istoria, începând cu cele mai vechi timpuri, va putea fi scrisă așa cum a fost ea, eliberată de orice ideologie și politică. ■

STIMAȚI CITITORI

De la punctul de difuzare de la sediul redacției noastre, str. Ministerului, nr. 2, parter, Sectorul 1, București, puteți procura:

● exemplare din Magazin istoric: 2, 4-8, 11-12/1991; 1-3, 5, 6, 9-10, 12/1992; 1, 3-7, 9-12/1993; 1-10, 12/1994; 1-3/1995.

De asemenea, la sediul redacției noastre puteți contracta abonamente, la Magazin istoric pentru anul 1995 numai cu ridicarea exemplarelor de la sediul redacției.

Joi, 20 iulie 1944, ora 12.50, Rastenburg, Marele Cartier General al Führerului din Prusia Orientală. Hitler, aplecat deasupra unei hărți și înconjurat de statul său major, examinează operațiile în curs pe Frontul de Est. O deflagrație puternică aruncă în aer încăperea în care se desfășoară această primă conferință militară a zilei.

În confuzia creată, dintre strigăte, fum, dărâmături ce acoperă podeaua, Hitler, căruia îi fusese destinată explozia, iese în mod miraculos neatinș. Din cele 23 de persoane ce îi stau în preajmă, patru sunt ucise sau lovite mortal și 12 rănite. Dar nici unul dintre înalții conducători ai Reichului, nici Jodl, nici Keitel — iar Hitler cu atât mai puțin — nu pășesc nimic.

În zilele și săptămânile următoare un val de represalii și de teroare se abate asupra opoziției contra Führerului, făcând sute de victime. Hitler înțelege că nu este vorba despre un atentat organizat de o singură persoană, de un dezechilibrat. În spatele lui se află o conspirație care îi grupează pe principalii adversari ai regimului său, civili, ca fostul primar al Leipzigului, Goerdeler, generali în retragere ca Beck, Witzleben sau Hoepner, ofițeri activi ca Henning von Tresckow, șef al Statului major al Grupului de armate „Centru” de pe Frontul de Est, Heinrich von Stülpnagel, guvernator militar al Parisului, sau From, comandantul Armatei de Interior. Firele vor duce până la figuri legendare ale celui de al III-lea Reich, ca mareșalul Rommel, simpatizant al conspiratorilor, și la generalul von Moltke. Sufletul și creierul complotului este însă colonelul Klaus Schenk von Stauffenberg, de numele căruia este asociat atentatul de la 20 iulie 1944.

În prelungirea conspirației, în eventualitatea reușitei și a dispariției Führerului, urma a se declanșa operația Walkiria, respectiv ocuparea principalelor instituții publice, arestarea Gauleiterilor, neutralizarea S.S.-ului și, evident, negocierile cu anglo-americanii. În schimbul evacuării teritoriilor ocupate de Germania în vest și a opririi ofensivei rachetelor V-1 asupra Londrei și nutririi ferma convingere că nici Roosevelt, nici Churchill nu sunt de acord cu expansiunea sovietică spre inima Europei, conspiratorii speră în obținerea unui armistițiu.

„Între cei mai nobili oameni din istoria politicii mondiale“

COMLOTURILE ÎMPOTRIVA LUI HITLER

● Von Klüge se pierde cu firea ● Într-o sticlă de coniac ● Atentat cu triplu obiectiv și cu 5 000 de reprimări ● Patru minute pentru a neutraliza instalația explozivă ● Himmler se afișează ca disident ● Ori cât ne-ar costa, mergem înainte ● Izbăvirea de gustul trădării

„Comisia specială 20 iulie” în acțiune

Planuri deșarte. Spre dimineață, vocea lui Hitler se aude la radio: „Camarazi germani! A nu știu câta oară a fost pregătit și comis un atentat împotriva persoanei mele. Dacă astăzi vă vorbesc, o fac din două motive: primul, ca să-mi auziți vocea și să știți că personal sunt nevătămat și am o sănătate bună¹. Al doilea, ca să fiți puși la curent cu detaliile unei crime ce nu-și găsește egal în Istoria Germaniei.

O mică clică de ofițeri idiști, ambițioși, fără scrupule și criminali a organizat un complot pentru a mă elimina pe mine și, odată cu mine, a extermina practic Statul Major al Înaltului Comandament. Bomba, depusă de colonelul cont von Stauffenberg, a explodat la doi metri de mine. Personal sunt nevătămat, cu excepția câtorva mici zgârieturi, echimoze și arsuri. Consider acest fapt o confirmare a misiunii pe care mi-a încredințat-o Providența și un ordin de a-mi urma scopul vieții.

Cercul pe care îl reprezintă acești uzurpatori este extrem de limitat. El n-are nimic de-a face cu Wehrmachtul. Este vorba doar de un mic focar de elemente criminale, ce vor fi distruse fără milă... de data aceasta, conturile vor fi re-glate așa cum noi, național-socialiștii obișnuim, să o facem”.

¹ Recent, revista moscovită *Sovershenno sekretno* a prezentat versiunea de senzație a unui inginer genist care demonstrează, operând cu armele profesiei sale, că Hitler a murit la 20 iulie 1944. Ar fi fost imposibil să rămână teafăr după explozia, la numai doi metri de el, a unei bombe ca cea folosită de conspiratori, afirmă autorul, care — evident — avansează prezența unei sosii a Führerului la toate evenimentele ulterioare datei de 20 iulie 1944, până în mai 1945.

Se creează o „Comisie specială 20 iulie”, compusă din 400 funcționari loiali lui Hitler, care lucrează asiduă vreme de câteva luni, până aproape de prăbușirea regimului nazist, pentru pedepsirea exemplară a oponentilor puterii, reali sau bănuți. Pe 21 iulie se sinucide Henning von Tresckow, pe 8 august este executat primul lot de 8 conjurați, în penitenciarul Plötzensee. Sunt areștiți și executați toți membrii familiei contelui von Stauffenberg și ale fraților lui, între 3 și 85 de ani (tatăl unuia dintre verii colonelului). Aceeasi soartă o au familiile Goerdeler, von Tresckow, von Seydlitz, von Lehnendorff, Schmenn von Schwanenfeld, Yorck von Wartenburg, von Moltke, Oster, Leber, von Kleist, von Haefen și multe altele.

Execuțiile se prelungesc până în aprilie 1945. Peste 2 000 de persoane. În total, represiunea atinge 5 000 de persoane. O cotitură tragică în viața feldmareșalului Erwin Rommel, care, pus în situația de a alege între proces și sinucidere, cu asigurarea — în cazul ultimei variante — că familia sa nu va avea de suferit, alege sinuciderea, la 14 octombrie 1944, fiind înmormântat cu funeralii grandioase, la catedrala din Ulm (*Magazin istoric*, nr. 5/1990).

Astăzi Manfred Rommel, fiul feldmareșalului, primar al Stuttgartului, într-un interviu dat în vara anului 1994, afirmă fără echivoc: „Epoca celui de-al III-lea Reich și a celui de-al doilea război mondial este o epocă neobișnuită. O incredibilă nenorocire a cuprins atunci umanitatea și mari crime — nemăvăzute până atunci — au fost comise. Este suficient să ne gândim la masacrul evreilor în Reichul lui Hitler. Numeroase victime încă în viață nu pot considera această epocă

istorie. Zguduirea lor personală este mult prea mare. Este greu să privești lucrurile cu obiectivitatea și detașarea necesare istoricului. Stăpânirea lui Hitler se sprijinea pe un amestec de propagandă, amenințare și control, incomprehensibil pentru noi cei de astăzi. Propaganda constituia, deopotrivă, un instrument de creat euforie și de provocat angoase, astăzi greu de imaginat. Ea a transformat virtuți adiacente, ca disciplina, curajul, docilitatea în virtuți capitale. În măsura posibilului, tot ce era dezagreabil nu era relevant în mod public, iar dacă totuși se difuza se intervenea pentru a fi uitat sau marginalizat.

De aceea, unui tânăr de 20 de ani, continuă Manfred Rommel să se adreseze cititorilor revistei *Historama/Historia* — după cum, cu ani în urmă, în august 1985, dialoga cu directorul redactor-șef al revistei noastre, dl. Cristian Popișteanu (*Magazin istoric*, nr. 5/1990), — i-aș spune așa: când un mare număr de oameni alegă într-o direcție, să nu crezi că este unul în frunte care cunoaște ținta. Nu te alătura lor din inerție. Dacă există un înaintemergător, întreabă-l încotro vrea să se ducă. Ai încredere în democrație, tocmai pentru că ea permite critica. Nu crede că acolo unde se critică mult, condițiile de viață sunt în mod deosebit grele. Este exact invers”.

Un frig de îngheață apa și explozibilul

Dar să revenim la tentativa de la 20 iulie 1944, de fapt un eșec însăngerat. Ea este de fapt punctul culminant al rezistenței germane împotriva nazismului, mișcare cu triplu

Câteva clipe după tentativa de asasinat, căreia i-a supraviețuit

În p. 57: contele von Stauffenberg dând mâna cu Hitler la Cartierul general al Führerului, cu numai cinci zile înaintea atentatului

obiectiv: eliminarea lui Hitler, răsturnarea regimului, instalarea unei puteri hotărâte să pună capăt războiului.

Lista atentatorilor este însă foarte lungă în cei 12 ani de domnie absolută a Führerului. Ea ar putea începe cu studentul în teologie Maurice Bavaud, la 9 noiembrie 1938, cu ocazia paradei care celebra anual la München puciul din 1923, sau cu ebenistul Elser, exact în aceeași zi a anului următor.

Cert este că — afirma în vara anului trecut baronul Phillip von Böseler, unul dintre puținii „puști din iulie” încă în viață, ce făcea parte atunci din statul major al feldmareșalului Kluge, aflat la comanda Grupului de armate „Centru”, iar astăzi își deapănă amintirile în castelul familiei sale, aflat la 30 km de Bonn — prima încercare reală de înlăturare fizică a Führerului poate fi considerată cea din 13 martie 1943, când von Tresckow a reușit să-l ademenească pe Hitler la Smolensk, unde se afla atunci statul major al lui von Kluge. „Am hotărât ca Führerul să fie ucis cu pistolul la cazinoul ofițerilor. Ne-am re-

partizat locurile și am căzut de acord să îl lovim în cap, pentru că ar fi putut purta vestă antiglonț. Lângă Hitler urma să stea feldmareșalul von Kluge. L-am înștiințat și ne-a acceptat planul. Apoi am aflat că Führerul va fi însoțit de Himmler. Am dublat imediat numărul trăgătorilor. Dar Hitler a venit singur, von Kluge s-a pierdut cu firea și a interzis atentatul. A încercat apoi să ne explice gestul său: «Dacă îl lăsăm în viață pe Himmler, începea războiul civil între Wehrmacht și S.S.». Personal am avut atunci o mare decepție».

Ceea ce nu i-a descurajat totuși pe conjurați, după cum dovedesc tot revelațiile recente ale baronului Böseler. El au reușit să pună o bombă în avionul Führerului. A făcut-o Oberleutnantul Fabian von Schlabrendorff, prieten cu Böseler și locțiitor al lui Tresckow. El a mascat dispozitivul exploziv într-o sticlă de coniac, pe care i-a remis-o unui ofițer ce îl însoțea pe Hitler, chipurile pentru un pariu al generalului maior Stieff din înaltul Comandament al Wehrmachtului. După o jumătate de oră de la decolare, avionul trebuia să se rupă în bucăți. Dar se pare că din cauza frigului explozibilul nu a acțio-

nat. Schlabrendorff a trebuit să ajungă din urmă avionul pentru a recupera sticla primejdioasă.

Opt zile mai târziu, în timpul vizitei de către Hitler a unei expoziții de trofee de război, colonelul Gersdorff, reprezentant al Abwehrului în statul major al lui Kluge, cel care trebuia să-i fie ghid înaltului oaspete, și-a exprimat disponibilitatea față de conspiratori de a sări în aer odată cu Führerul. El a amplasat în expoziție mecanismul unei bombe cu ceas, dar Hitler a zăbovit în încăpere doar șase minute în loc de zece, câte fuseseră prevăzute, așa încât numai patru minute i-au rămas lui Gersdorff pentru neutralizarea instalației, la toaletă.

Nici atentatul plănuț de căpitanul de infanterie Axel von der Bussche, care a încercat să contracareze neșansa lui Gersdorff, în timpul prezentării unor noi modele de uniforme, nu a reușit. Și von der Bussche era pregătit pentru sacrificiul suprem, dar cu trei zile înaintea termenului fixat pentru vizita Führerului, însoțit de Himmler și Goering, depozitul de uniforme a fost bombardat de Aliați și vizionarea s-a amânat.

Când von der Bussche l-a

Adolf Hitler și „curtea” sa la festivitatea Anului Nou 1939

invitat din nou pe Führer, la o nouă expoziție de modele de uniforme, în luna decembrie 1943, acesta din urmă a decis brusc să plece la Berchtesgaden, contramandându-și inspecția. La 26 decembrie, un colonel detașat în Ministerul armatei, pe nume Klaus von Stauffenberg, care apărea astfel pentru prima oară în scenă, a încercat — fără succes — să introducă la Cartierul general al Führerului o bombă cu explozie întârziată, în servieta sa cu documente. O operație analoagă a făcut — puțin mai târziu și tot eșuând — locotenentul Heinrich von Kleist. Părea că Führerul încheiase un pact cu Diavolul.

În timpul unei întrevederi pe care trebuia să o aibă cu Hitler, la Berghof, comandantul von Breitenbach a vrut să-l omoare pe Führer, dar santinelele S.S. i-a interzis vizitatorului accesul în holul mare, dintr-o neînțelegere a ordinului primit.

Și lista ar putea continua. Sunt cunoscute peste 12 asemenea planuri de eliminare fizică a Führerului, toate născute sub stea nefastă, afirmă Joachim Fest, cunoscut istoric și publicist german, autor al unei biografii în două volume consacrate lui Hitler și al unei cărți recent apărute despre rezistența germană¹.

După Casablanca, puține speranțe

Cum poate fi totuși explicată această suită de tentative ratate? Această impotență comică a atentatorilor? Răspunde o altă autoritate în materie, istoricul francez François Bédarida: „Pentru început pot fi reținute două cauze: pe de o parte, durata mare a regimului, 12 ani, ceea ce motivează parțial descurajările, renunțările, uzura energiilor; pe de altă, emigrarea, declanșată odată

cu venirea la putere a lui Hitler și continuată vreme de șase ani. Calitativ și cantitativ — Thomas Mann, Bertold Brecht, Erich Maria Remarque — ea a privat Germania de o parte dintre cetățenii ei de drept. Și poate cei mai buni. Desigur, aceștia nu sunt factori de neglijat, dar ei rămân secundari, raportat la cele trei handicapuri majore de care a suferit rezistența antihitleristă în Germania:

a) Loialitatea manifestată de populație față de regimul hitlerist, ceea ce a redus mișcarea la un fenomen minoritar. Pentru germani, care au în sânge respectul ordinii stabilite, puterea zilei era puterea legală și legitimă. În plus, regimul beneficia de recunoașterea comunității internaționale și, până în 1942, acumulase o serie de succese externe convingătoare. Chiar și în 1943-1944, înfrângerile nu păreau definitive, așa că popularitatea lui Hitler se menținuse aproape intactă.

b) Într-o țară dominată de naționalism, angajat total începând din 1939 într-un război pe viață și pe moarte, rebeliunea se identifica aproape automat cu trădarea. De aceea mulți ofițeri și generali nu au aderat la rezistență. Opoziția militară, de pildă, și-a înfrânt cu greu sentimentul că abandona valorile tradiționale ale țării, că își furniza patria adversarului, or acel adversar — este vorba despre U.R.S.S. — avea și el păcatele lui: „terorarea roșie” a lui Stalin, victimele de la Katyn etc. Așa încât istoria rezistenței germane este o istorie a scrupulelor de conștiință și a confuziilor hrănite cu precepte filosofice. A fost nevoie de ofițeri tineri, eliberați de aceste prejudecăți, pentru ca mișcarea, epuizată de atâtea motive și contramotive, să primească impulsul de la 20 iulie 1944.

De asemenea, țara trecea printr-o perioadă de cruntă teroare. 2,6 milioane de germani pieriseră până la 20 iulie 1944, alte 4,8 milioane aveau să moară între această

dată și sfârșitul războiului.

c) Spre deosebire de alte mișcări de rezistență europeană, rezistența germană nu a putut conta pe sprijin exterior, nici politic, nici psihologic. Toate tentativele conjurațiilor de a stabili contacte cu Aliații au eșuat. Parțial explicabil: aceștia se aflau foarte aproape de victorie și se temeau că U.R.S.S. va interpreta ca un afront la adresa ei un pact cu germanii, fie ei și din opoziție. Iar Heinrich Himmler nu făcuse decât să irite în plus puterile occidentale, când, în 1943, nimeni altul decât el pretinse-se o clipă a reprezenta rezistența, procurând un certificat medical al Führerului, dovădă al bolilor sale mintale.

De fapt, speranța conjurațiilor în realizarea unor tratative cu Occidentul se cam spulberase încă din toamna lui 1943, după Conferința de la Casablanca, unde Roosevelt și Churchill ceruseră o capitulare necondiționată a Germaniei. Iar după debarcarea Aliaților, din iunie 1944, von Stauffenberg, care pregătea activ atentatul și lovitura de stat, încă se îndoia dacă ele aveau sens: „Atentatul trebuie comis, orice s-ar întâmpla și oricât ne-ar costa — i-a răspuns atunci ferm von Tresckow contelui. Chiar dacă va fi sortit eșecului, tot suntem obligați să acționăm. Acest act a încetat a mai fi un fapt în sine. Înfăptuindu-l, rezistența germană trebuie să arate istoriei că ea, cu riscul vieții, a dat o lovitură hotărâtoare. Restul nu mai contează”.

Amenințări mascate

De curând, în cotidianul *Le Monde*, Joachim Fest releva și alte dificultăți ale rezistenței germane la începutul anului 1944. Căderea lui Mussolini, în iulie 1943, îl alarmase pe Hitler, predispunându-l la o suspiciune accentuată. El își schimba brusc programul zilei, îl contramanda în ultima secundă, atunci când nu-și păstra total secretul asupra

¹ Prima lucrare importantă a lui Joachim Fest, *Stăpânii celui de al III-lea Reich*, a apărut și în românește, în 1970, cu un studiu introductiv de dr. Cristian Popișteanu.

deplasărilor sale. Personalul său avea ordin să ascundă datele calendarului său de lucru, chiar și unor înalți demnitari ca Goering sau Himmler. În alocuțiunea sa din 10 septembrie 1943, consacrată evenimentelor din Italia, s-a putut sesiza o nuanță amenințătoare când, amintind loialitatea „mareșalilor, amiralilor și generalilor săi”, a ridiculizat speranța pe care ar fi nutrit-o unii adversari că „ar găsi azi în corpul ofițeresc germani trădători ca în Italia”.

O altă dificultate relevantă de istoricul J. Fest: în cadrul rezistenței germane, grupările componente nu aveau în comun decât ostilitatea contra regimului. Toți conspiratorii erau de acord că în țară trebuiau restabilite libertatea, statul de drept, demnitatea persoanei, respectul de sine. Dar atât. În rest, aceste grupări nu constituiau ceea ce se numește „un bloc”. Divergențele de opinii, manierele diferite de exprimare a nemulțumirii, inamicitățile personale nu făceau decât să uzeze mișcarea din interior. Este o particularitate esențială față de mișcările de rezistență din Franța sau Italia, unde au acționat cu adevărat organizații puternice. În aceste țări a existat un obiectiv bine definit: alungarea nemților. Acolo nu au intrat în joc noțiuni ca loialitatea, respectul față de jurământul depus sau teama de a fi invinuit de trădare. În Germania, pe lângă frica de aparatul represiv, mai acționa un resort paralizant: mulți gândeau că a atenta la unitatea națiunii în vreme de război era sinonim cu o crimă. Ei știau că distrugerea hiterismului însemna de fapt înfrângerea Germaniei în război.

Așa încât, în această țară rezistența nu a ajuns la propria ei finalitate. De aceea ea nu s-a transformat în legendă. A rămas numai un episod, cum remarcă unul dintre participanții la ea, citat de J. Fest în *Le Monde*.

Multă vreme după război, când Germania a fost divizată, istoriografia nu a fost

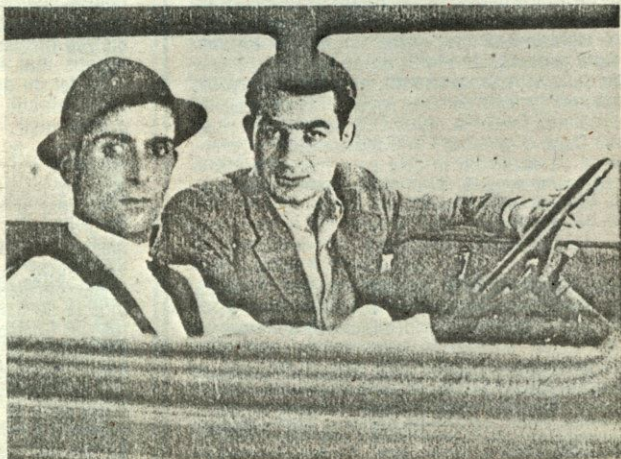
darnică deloc cu aceste subiecte. Nici cea din țările aliate, nici cea din Germania. Propaganda oficială nu făcea diferența între Hitler și poporul german, ceea ce a subliniat, la aniversarea a 50 de ani de la „puciul din iulie”, cancelarul Helmuth Kohl. Jurnalul pucistului Ulrich von Hassel, diplomat de meserie, care urma să devină, dacă operația Walkiria reușea, ministru de interne, a văzut lumina tiparului, după război, în Elveția, apoi în Suedia, și nu în Germania. Așadar, rezistența germană nu s-a putut izbăvi niciodată de gustul specific de trădare de țară. Mulți n-au putut înțelege că alături de adepții fideli ai regimului, în Germania au trăit și oponenții lui. Și dacă mișcarea de stânga, înecat în iluziile strategiei comuniste, biserica, funciarmente ostilă

totalitarismului, nu au fost eficiente, elitele, respectiv armata, aristocrația, sferile înalte ale administrației, ceea ce se poate numi dreapta național-conservatoare, mult timp pasivă, neputincioasă sau resemnată, au încercat să fie brațul înarmat al unei națiuni în derivă.

„În Germania a existat o opoziție față de Hitler, a afirmat W. Churchill în Parlamentul britanic în anul 1946. Tot mai slăbită însă din cauza jertfelor făcute. Dar participanții la ea sunt dintre cei mai nobili oameni din istoria politicii mondiale. Ei au luptat fără sprijin dinăuntru și dinafară, conduși numai de propria conștiință. Jertfele lor stau la baza construirii noii societăți”.

Florentina DOLGHIN

După apariția nr. 2/1995, ale cărui planșe au fost consacrate fenomenului Petriche Lupu, domnul Radu Ion Popescu, consilier onorific al revistei noastre, ne-a transmis fotografia alăturată. Ea a fost publicată în cartea ziaristului Horia Roman, Cenușa visărilor noastre, apărută în ediția a II-a, la Roma, în 1969, și îl prezintă pe autor alături de ȋăranul care „vorbișe cu Dumnezeu”, la Maglavit, în 1934.

Revista Magazin istoric a căutat să surprindă, cât mai exact posibil, situația prezentă a patrimoniului arhivistic românesc (Magazin istoric, nr. 3/1992; 11/1994). Și aceasta din două motive. Mai întâi pentru că reconstituirea istoriei celor peste 50 ani de dictatură din acest secol, la noi în țară, nu se poate face fără accesul cercetătorilor la fonduri arhivistice închise strict atâția ani. Evident, în limitele prevederilor legale și conform uzanțelor internaționale. În al doilea rând, pentru că valurile zbucumatei noastre istorii nu puteau ocoli fondurile arhivistice. Iată că în acest număr vă oferim posibilitatea de a cunoaște aspecte semnificative din istoria unei arhive mai aparte: cea a Serviciului Secret de Informații (din noiembrie 1940, Serviciul Special de Informații).

DE CE

NU MAI EXISTĂ O ARHIVĂ S.S.I.

CRISTIAN TRONCOTĂ

Ca și alte servicii similare ale timpului, S.S.I. a lăsat în urmă o bogată arhivă¹. Din păcate, această arhivă nu mai există ca atare la ora actuală și nici nu mai poate fi reconstituită. Cauzele care au produs această situație pot fi grupate în 3 categorii: 1) distrugerile și/sau sustragerile de documente și cataloage arhivistice în momente conjuncturale, când regimurile politice de esență totalitară s-au prăbușit; 2) inexistența - de-a lungul timpului - a unor legi organice care să le asigure protecția; 3) prelucrarea repetată a fondurilor rămase, după norme și reguli care nu întotdeauna au respectat principiile arhivistice fundamentale, ci prioritățile politico-ideologice.

Desigur, documente ale S.S.I.-ului există, numai că ele se află răspândite prin diverse dosare din depozitele Arhivei Ministerului Apărării Naționale, Arhivei Ministerului de Externe, Direcției Generale a Arhivelor Statului, Arhivei Serviciului Român de Informații și fondului arhivistic al fostului C.C. al P.C.R. Această situație îngreunează cercetarea istorică și impune multă prudență în eforturile de evaluare, întrucât te poți aștepta practic oricând la surprize documentare ce pot face inoperante concluziile cercetării. Cum s-a ajuns la o asemenea situație? După o cercetare mai îndelungată, vom încerca să explicăm în cele ce urmează printr-o trecere în revistă a unor momente esențiale.

Putrezite în pământ

La începutul lunii septembrie 1940 - odată cu prăbușirea regimului autoritar al regelui Carol II -, pe fondul unor puternice demonstra-

ții stradale inspirate și susținute de mișcarea legionară, dar și ca urmare a unor interese străine, o bună parte din documentele arhivei Serviciului Secret de Informații al armatei române - condus până atunci de Mihail Moruzov - au fost distruse, arse sau sustrate. S-au cerut și atunci listele cu sursele de informare și s-au oferit recompense pentru documentele furate. Constantin Maimuca, directorul adjunct al Siguranței, însărcinat la 10 septembrie 1940 să facă o percheziție la sediile Serviciului Secret pentru recuperarea documentelor, ne-a lăsat următoarea descriere: „În strada Romei [unde se afla sediul în care Moruzov își păstra arhiva personală - n.n.] nu am găsit nimic. Casa era goală, chiar și mobilierul fusese ridicat. S-au găsit coperti de dosare [...] Vecinii ne-au declarat că o noapte întreaga coșul de la calorifer a ars continuu, azvârlind afară scrum de hârtie și hârtii în flăcări. Acel care făcuse operația de curățire a fost Nicki Ștefănescu, care, conform indicațiilor ce primise, a distrus arhiva personală și actele pe care le-a socotit mai importante”.

Ce fel de documente au fost distruse nu s-a putut stabili, având în vedere că principalii protagoniști - Mihail Moruzov și Nicki Ștefănescu - și-au găsit tragicul sfârșit în noaptea de 26/27 noiembrie 1940, în asasinatelor săvârșite de legionari la închisoarea Jilava.

Au fost și încercări de sustragere, care până la urmă s-au soldat tot cu distrugerea documentelor. Așa de exemplu, Gheorghe Șerbu - dactilograf în Serviciul Secret și un fel de secretar particular al lui Moruzov - menționa că în ziua de 6 septembrie, la aflarea vestii că seful său fusese arestat, a deschis casa de fier a serviciului și a pus într-o valiză mică, printre altele, și „dosarele mai importante” cu conținut compromițător ce priveau pe generalul Ion Antonescu și mișcarea legionară. Valiza a îngropat-o în grădina casei unui prieten al său - un anume Vasile Roșca - din cartierul Vatra Luminoasă. „De teamă de a nu fi descoperit de Eugen Cristescu - mărturisese Gheorghe Șerbu - am tot amânat scoaterea valizei din pământ, până în anul 1943. Când am scos-o, cea mai

¹ Într-o formă mai amplă, acest material a fost prezentat la simpozionul național organizat în zilele de 9-10 decembrie 1994 de Institutul național pentru studii totalitarismului. Structurate pe cinci teme - Studiul totalitarismului, abordări și surse; Orașul sub regim totalitar; Totalitarismul și teritoriile răpite; Tendințe totalitare în România interbelică și Regimul totalitar în România sub ocupația sovietică - dezbaterile au prilejuit abordarea manifestărilor totalitare - de stânga sau de dreapta - din acest secol în România. Manifestarea științifică, de un real succes, se cere continuată.

mare parte din dosare [...] erau putrezite".

Din alte surse documentare - e vorba de dosarul de anchetă a lui Moruzov - aflăm că multe documente din Arhiva Serviciului Secret au fost puse la dispoziția comisiei numită și imputernicită de generalul Ion Antonescu a cerceta abuzurile și ilegalitățile făcute de fostul șef al Serviciului Secret. Unele din aceste documente au fost publicate ulterior în presa vremii - ca de exemplu lista cu cei 12 membri de frunte ai mișcării legionare, care fuseseră recrutați în Serviciul Secret. Despre consecințele unor astfel de gesturi vorbea Eugen Cristescu (*Magazin istoric*, nr. 6-9/1992), succesorul lui Moruzov la conducerea S.S.I.: „Serviciile de informații serioase au tradiția lor informativă și legile lor sfinte pe care le respectă cu orice sacrificii. Cercetările care prin natura lor au drept consecință decamufletarea mijloacelor de acțiune a unui serviciu secret, răspândesc groaza și discreditul și ani de zile nimeni nu se mai oferă, sau nu mai primește oferta vreunui serviciu de informații al statului și astfel drumul surprizelor nefaste este deschis, iar acțiunea de prevenire anihilată. Așa s-a întâmplat și după afacerea Moruzov, de a trebuit ani de zile ca să o luăm de la început și să refacem ceea ce s-a distrus, și prevăd că tot așa se va întâmpla și de astă dată".

Este adevărat că Eugen Cristescu luase măsuri, încă din primele zile ale lunii mai 1944, de a pune arhiva S.S.I. în siguranță. Astfel, arhiva Secției a IV-a contrasabotaj a fost evacuată la 6 mai 1944 în comuna Afumați-Ilfov, iar restul lucrărilor curente și alte servicii în comuna Joița. Atât unele cât și celelalte s-au păstrat intacte, fiind readuse în București la 20 septembrie 1944 și puse sub paza unor unități militare românești. În schimb, arhiva Secției III „G” (care se ocupa cu schimbul de informații cu serviciile similare germane), ce fusese dislocată în apropiere de orașul Turnu-Severin, nu a mai putut fi salvată, fiind capturată de unități ale armatei sovietice.

Să se execute ordinul dat

Cea mai mare pierdere a fost distrugerea arhivei Frontului de Est (una din structurile informative externe ale S.S.I.). Amănunte în legătură cu împrejurările în care s-a produs acest eveniment se află într-o declarație dată la 16 februarie 1955 de colonelul Ion Lissievici - fostul șef al Secției I informații externe din S.S.I.: „Cam în a doua jumătate a lunii octombrie 1944, locotenent-colonelul Ernescu Grigore, fostul șef al Frontului de Est, mi-a cerut să-i dau dispoziții referitoare la măsurile ce trebuia să ia cu privire la arhiva acestui front, informându-mă totodată că potrivit unui ordin al ministrului de război, dat în urma evenimentelor de la 23 august 1944, întreaga arhivă păstrată la comandamentul trupe și serviciu urmează să fie distrusă prin ardere. În urma discuțiilor avute cu Ernescu Grigore, Secția I informații externe a întocmit un referat prin

BUGHOUSE Documente românești luate de misiunea O.S.S.

Revista *Magazin istoric* a publicat câteva articole despre preluarea documentelor românești militare și civile de către forțele sovietice. Acum precizăm care au fost „capturile” luate de americani. Bughouse (Casa de nebuni) a sosit la București în 29 august și 1 septembrie 1944, sub comanda locotenent-colonelului F. Wisner.

Misiunea avea ca obiect, printre altele, „să asigure informații pentru forțele aeriene privind rezultatul bombardamentelor asupra rafinăriilor de la Ploiești și asupra viitoarelor ținte din teritoriul inamic: să procure informații generale politice, militare și economice din surse secrete”.

Din documentele cercetate la Arhivele Statului din București, precum și din istoriografia americană, rezultă că din septembrie 1944 până în martie 1945, misiunea Wisner a transmis un mare număr de documente germane și românești la O.S.S. din Caserta și de acolo la Washington. Reiese, de asemenea, că încă de la 10 octombrie 1944, generalul Donovan, șeful O.S.S., a comunicat la Moscova generalului Fitin (șeful Serviciului Informații Externe al NKVD) că-i trimite o serie de documente obținute de misiunea O.S.S. la București. La 30 octombrie 1944, îi scria lui Fitin: „Sunt foarte fericit să vă pun la dispoziție primele șase role de microfilme, echivalând cu aproximativ 1500 de pagini de material care a fost obținut la București și adus la Caserta și, ulterior, în Statele Unite”.

Rezultă, de asemenea, că una din sursele importante de culegere a informațiilor pe care le trimitea rețeaua Wisner au fost contactele stabilite cu Serviciul Special de Informații din România și, mai ales, informațiile puse la dispoziție de „Secția Specială”, care a acționat în Partidul Comunist din România.

O altă sursă importantă a grupului Wisner privind relația cu Statul Major Român și care i-ar fi furnizat și alte informații de la Comandamentul Frontului 2 Ucrainean, a fost Teodor Mannicid.

Există totuși opinia, formulată tot de către cercetători americani, întemeiată pe studiul arhivei O.S.S. în sensul că „orice informație semnificativă dobândită de O.S.S. în regiune a fost obținută prin cooperarea directă a autorităților sovietice și afirmațiile O.S.S. despre «activitatea secretă» sau «clandestină» erau absurde”.

Dr. Eugen PREDA

¹ Pentru a vă forma o idee asupra misiunii Wisner: 23 august 1944. În slujba țelului suprem: lichidarea fascismului (*Magazin istoric*, nr. 8/1982); cariera locotenent-comandorului „Febra tifoidă”, în revista *Lumea*, nr. 23, 24, 25, 26/1986.

care se propunea ca întreaga arhivă să fie vârsată la Marele Stat Major - Serviciul istoric. Acest referat a fost prezentat de mine subsecretarului de stat pentru Armata de uscat - generalul Ilie Crețulescu, care înlocuia la comanda Ministerului de război pe generalul Sănătescu, pentru a hotări. Generalul Crețulescu, pe acest referat, a pus următoarea rezoluție: „Să se execute ordinul dat”. În urma acestui referat, pe care l-am predat locotenent-colonelului Constantin-Rădulescu, fostul șef al Secției I în acel timp, s-a procedat la distrugerea arhivei Frontului de Est, potrivit dispozițiilor, cu ordinul rezolutiv menționat, operație care s-a executat către jumătatea lunii noiembrie 1944¹.

Declarația lui Lissievici era însoțită și de documente probatorii. Această distrugere lipsește astăzi cercetarea științifică, în special istoriografia militară, precum și aceea asupra totalitarismului, de un fond arhivistic deosebit de important. Sigur, concluzia aceasta o putem formula azi. Atunci însă, distrugerea arhivei Frontului de Est se justifica prin pericolul (inclusiv umanitar) pe care l-ar fi reprezentat capturarea ei de către sovietici. Poate că în timp vor mai ieși la iveală documente personale ale participanților la eveniment; documentele de bază însă au dispărut¹.

În ce privește documentele ce formau arhiva păstrată personal de Eugen Cristescu, au fost și ele în parte distruse. Mai întâi au fost încărcate în valize cu care Cristescu a plecat în după-amiaza zilei de 23 august 1944 - imediat ce s-a raportat că mareșalul Ion Antonescu fusese reținut la Palat. Ulterior, după cum singur a mărturisit, a triat întregul material documentar, redând serviciului doar acele documente de strictă specialitate profesională. Rapoartele și notele de informații despre activitatea unor oameni politici, cu alte vederi decât cele ale mareșalului Antonescu, precum și o serie de aspecte ale derulării contactelor cu Aliații pentru obținerea unor condiții de armistițiu favorabile României, se pare că au fost distruse (*Magazin istoric*, nr. 9/1992).

Informații despre distrugerea unor documente ale S.S.I.-ului au pătruns și în presa vremii. Sub titlul *La Serviciul Secret au fost arse dosarele criminalilor de război*, ziarul *România viitoare*, de orientare comunistă, din 28 martie 1945, își informa cititorii că: „În jurul orei 13, când acuzații publici, domnișoara Alexandra Sidorovici și domnul Emil Anghelescu, s-au prezentat la Serviciul Secret pentru consultarea dosarelor, distrugerea documentelor era în toi. Oprți în stradă, au reușit, numai în urma insistențelor repetate, să pătrundă înăuntru. Domnul general Săvoiu - șeful Serviciului Secret - a refuzat să dea orice lămurire,

pretextând că au fost arse doar acte care nu mai aveau nici o importanță”.

O nouă perioadă la fel de dramatică din istoria arhivei S.S.I. s-a consumat în intervalul cuprins între 6 martie 1945 - instaurarea guvernului condus de dr. Petru Groza - și 2 aprilie 1951 data desființării S.S.I.-ului și trecerea lui în structurile informative ale Securității (înființată la 30 august 1948). În această perioadă, de activitatea S.S.I. a răspuns din partea C.C. al P.C.R. Emil Bodnăraș, care l-a instalat în funcția de director general pe N.D. Stănescu (*Magazin istoric*, nr. 1-6/1991). În treacăut fie spus, N.D. Stănescu lucrase în secția de contrainformații a Serviciului Secret încă de pe vremea lui Moruzov și poate că știa multe lucruri despre demnitarul comunist, inclusiv împrejurările reale în care se produsese dezertarea acestuia la sovietici.

Istoria se repetă

Din alte surse documentare aflăm că încă de la începutul anului 1945 își făcuseră apariția în România câțiva ofițeri sovietici, „specialiști” în arhivistă, cu misiunea de a cerceta documentele din arhivele secrete. Rezultatul nu a întârziat să apară. În luna aprilie 1945 - cum atestă un document din Arhiva Marelui Stat Major al armatei române - un număr de 87 640 file de documente din arhivele S.S.I., Siguranței, Jandarmeriei și Ministerului de război, cu referire directă la activitatea acestor instituții în Basarabia și Bucovina de Nord, au fost împachetate în 129 lăzi și transportate în U.R.S.S. de armata sovietică.

Documentele ce s-au păstrat și pe care le-am putut identifica în diferite depozite de arhivă din țară demonstrează însă că specialiștii sovietici nu au reușit la vremea respectivă să identifice chiar toate dosarele ce i-ar fi interesat. Singura explicație ce se poate da este că unii funcționari ai S.S.I. și Marelui Stat Major izbutiseră să rătăcească din timp o parte din aceste documente, prin fonduri și depozite numai de ei știute, aducându-le la lumină abia după plecarea consilierilor sovietici, deci după anul 1958. În actuala fază a cercetării este greu a ne pronunța asupra substratului unei astfel de acțiuni. A fost una pornită din inițiativa personală a funcționarilor respectivi - deși se expuneau la riscuri foarte mari -, sau a fost vorba de un ordin dat de un demnitar care cunoștea problemele în amănunt și se temea de o eventuală desconspirare? Poate că cercetările viitoare vor face lumină și în această problemă.

Cert rămâne faptul că începând cu anul 1964, fosta arhivă a S.S.I. a fost triată din nou, de data aceasta de lucrătorii fostei securități. Prelucrarea s-a efectuat după o metodologie care încălca unul din principiile fundamentale

¹ Judecând după afirmațiile maiorului Robert Bishop, locuitorul șefului misiunii O.S.S.-ului american, trimisă în România imediat după 23 august 1944, s-ar părea că documente din arhiva Frontului de Est au luat calea Washington-ului.

Din jurnalul unui antisemit

ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAȚĂ...

A.C. CUZA

Se zice că într-una din zile, junimiștii N.A. Bogdan și A.C. Cuza l-au rugat pe Creangă să se fotografieze „la minut” împreună cu el. Creangă a acceptat și cei doi tineri l-au încadrat, așezându-se de o parte și de alta a marelui povestitor.

— Voi păstra această fotografie, a spus emoționat N.A. Bogdan, ca pe o adevărată icoană!

— Da, bine faci, dragul meu; s-o păstrezi ca pe icoana răstignirii lui Hristos!

Întâmplarea, una dintre multele amintind spontaneitatea și irezistibilul humor ale genialului humuleștean, o relatează G.T. Kirileanu într-un articol publicat în revista Șezătoare din 1899. Ea ni se pare deosebit de semnificativă pentru multe din stările comportamentale ale lui A.C. Cuza. De-a lungul întregii sale vieți s-a străduit să se impună atenției publice prin gesturi și atitudini care să-i modeleze o imagine favorabilă, nu întotdeauna însă în concordanță cu propriile fapte. Lectura jurnalului său trădează, între altele, preocuparea de a-și atașa numele unor personalități marcante ale epocii, a căror companie a căutat-o cu insistență, deși din punctul de vedere al ideilor se situau uneori pe poziții divergente. Soarta a fost dură cu el la acest capitol și nu-i putem reproșa faptul că a fost contemporan și i-a cunoscut pe Eminescu și Creangă, pe Maiorescu și Petre Carp, pe A.D. Xenopol și Al.

Vlahuță, pe Nicolae Iorga sau Lascăr Catargiu. Pe toți i-a cunoscut, dar relațiile cu aceștia n-au avut nici dimensiunea, nici calitatea pe care le-o atribuie autorul jurnalului. Important este însă faptul că, fiind în preajma acestor mari personalități, memorialistul a înregistrat evenimente, stări de spirit și atitudini pe care cercetătorul le poate utiliza în reconstituirea cât mai completă a profilului unei întregi epoci istorice.

Acesta este motivul pentru care, utilizând jurnalul lui A.C. Cuza, de-a lungul mai multor episoade, ne vom afla în preajma unor mari personalități ale trecutului nostru. Înainte de a reproduce pasajele respective, facem precizarea că am efectuat o anume comasare a lor, adunând la un loc tot ce ni s-a părut mai semnificativ pentru personajul pe care l-am avut în atenție. În acest fel, am putut evita unele repetiții care în condițiile condensării de text deveneau stânjenitoare și am dat o anumită cursivitate lecturii. Precizăm că orice suprimare de text am marcat-o prin trei puncte, iar completările noastre le-am introdus în paranteze drepte. Pasajele în limba franceză au fost traduse în subsolul paginii și tot acolo am dat și unele note explicative menite să ușureze lectura și înțelegerea textului. Supratitlul și titlul de episod ne aparțin.

Marian ȘTEFAN

P.P. Carp și „Epoca de piatră”

1888

24 decembrie. Astăzi am fost chemat la P.P. Carp, actualul ministru de externe [12 martie 1888-30 martie 1889], la care m-am dus pe la 1 ceas după-amiază. Erau de față: Carp, Toderiță Rosetti — primul ministru, Leon Negruzzi — prefectul județului, Neculai Culișanu — rectorul Universității, Grigore Bui-

cliu¹, Petre Missir — profesor la Universitate, Ștefan Vărgolici — profesor, Mitică Rosetti², Anton Naum³, Nicu

¹ Grigore Mithridate Buiuciu (1840-1914), licențiat în drept cu studii în Franța și la Iași, publicist, membru al Junimii, deputat și senator, colaborator al *Convorbirilor literare*; frate cu inginerii Ioan și Artaxerxes și pictorul Teodor Buiuciu.

² Dumitru Rosetti (1830-1903), fratele lui Teodor Rosetti și al Elenei Cuza; studii la Lemberg și Viena, li-

cențiat în drept; președinte al organizației de lași a junimiștilor; deputat și senator în mai multe rânduri; ministru al cultelor și instrucțiunii publice în 1861.

³ Anton Naum (1829-1917), poet, comerciant mărunț, apoi arendaș de moșii. A urmat cursurile Facultății de litere din Paris și pe acelea de la Collège de France; a ocupat pe rând posturi la diferite școli ieșene, a suplini o vreme catedra de istoria literaturilor moderne a Facultății de litere, unde a și fost titularizat în 1897; în 1903 a fost ales membru al Academiei Române. Membru al Junimii, a fost unul din colaboratorii *Convorbirilor literare*.

Volenti¹, Melic², Pogor — primarul oraşului, Blâncfort³.

Toderiţă Rosetti a intrat în materie, întrebând pe Leon Negruzzi că ce crede el că ar fi de făcut pentru a împiedica lătrirea propagandei pe care o face Nădejde, socialistul, printre ţărani, căci e o ruşine ca nişte copii să mişte o ţară întreagă şi ca bărbaţi în toată firea să nu le poată ţinea piept, având administraţia la îndemână; că mai la urmă, a adăugat Carp, statul român nu poate să piară, că el trebuie să fie menţinut şi că dacă nu se menţine singur, apoi străinii vor veni să facă ordine, precum s-a întâmplat aceasta în Baden, Dresda etc. la '48, când au venit prusienii pentru ca să potolească răscoala. Amândoi miniştrii erau foarte agitaţi, zicându-i lui Negruzzi că administraţia sa este slabă din cale afară şi că trebuie luate măsuri severe pentru ca această stare de lucruri să înceteze cât mai curând şi aceasta cu mijloacele pe care astăzi le dau legile în vigoare, fără ca să fie nevoie să se voteze legi speciale în contra socialistilor.

Leon Negruzzi a început a istorisi întâmplările din cutare sat şi din cutare cătună unde s-au întâmplat turburări cu ocazia alegerilor. A recunoscut că trebuie făcute schimbări şi [că trebuie] lucrat mai energic, dar că trebuie să se ţie socoteală şi de unii oameni pe care nu-i poţi scoate din funcţie, căci altminterlea pier de foame. Că este bine să se poată tineri în funcţie, dar şi tinerii lipsesc [duc lipsă] de experienţă.

Toderiţă Rosetti i-a răs-

puns că toate cele înşirate de dânsul nu dovedesc nimic, că el ştia cum se întâmplă lucrurile şi [nu] de-aceia l-a chemat, ci pentru ca să-l întrebe despre „mijloacele” ce le crede de trebuinţă. Iar Carp i-a zis că până acumă tocmai tinerii au fost perfecţii cei mai buni, ca Stroiici la Dorohoi, Filitis şi alţii, „*tandis que les vieux out été des nullités*”⁴.

Apoi a vorbit Pogor despre comună, cerând un credit pentru ca să se zidească şcolile trebuincioase, pentru cari astăzi plăteşte 30 000 de lei chirie, fiind localurile învechite, în cea mai mizerabilă stare.

Apoi Toderiţă Rosetti a mai istorisit una şi alta, zicând că trebuie ca junimiştii să aibe „coale” (textual) şi că trebuie urmărită o politică adevărată junimistă, adică să nu se poie în frunte decât numai oameni cinstiţi, fără alte consideraţii personale sau electorale. A spus apoi că la Galaţi erau patruşprezece măturotori şi peste aceştia erau puşi nouă revizori şi aceasta, se înţelege, cu scopuri electorale şi de căpătuială, iar stradele oraşului rămăneau nemăturate.

De la o vreme, Leon Negruzzi s-a dus şi rămânând noi singuri, Carp şi Rosetti au apostrofat pe profesorii de faţă tot în privirea lui Nădejde, zicând că profesorii nu-şi fac datoria faţă cu studenţii şi că nu ştiu să le însuŃelească un ideal. Că un profesor, adaugă Rosetti, nu este pus acolo numai pentru ca să înveţe pe studenţi carte, ci pentru ca să le facă educaţie morală, că din această privire profesorii nu fac nimica. Şi că, în genere, în ţara noastră nimene nu-şi face datoria cu seriozitate, pentru că toată lumea fuge de bucluc, dar cu sistemul acesta, să rămână toate din toate părţile, statul nu poate să trăiască aşa, că trebuie energie, chiar cu jertfirea propriului interes.

Petru Missir a încercat să răspundă lui Carp, zicându-i că este greu de a însuŃia elevilor un ideal, deoarece acesta nu trebuie să fie decât un ideal ştiinţific, pe care însă nu ei, profesorii din laşi, îl pot arăta studenţilor, căci ei nu sunt oameni de ştiinţă capabili să intereseze studenţimea la scrierile lor, ci abia-şi fac cursurile lor.

Carp i-a dat de exemplu pe Bărnău şi pe Maiorescu, zicând că trebuie perseverat pe această cale...

Spunându-i-se lui Carp că laşul a ajuns într-o stare vrednică de jălit şi că ar trebui să se facă ceva pentru ridicarea lui, el ne-a spus că laşul este un centru prea mare pentru poziţia ce o ocupă şi că prin urmare nu se va putea ridica decât atunci când va avea împrejurul său o întindere mai mare de pământ românesc şi că trebuie dar numai decât să luăm Basarabia de la ruşi. Rosetti i-a răspuns iarăşi în glumă că, din nenorocire, ştirile ce se primesc sunt toate pe pace, iar Carp i-a ripostat că aceasta nu face nimic deoarece el fiind „pacificatorul Europei” (aceasta cu aluzie la porecla ce i-o dau ziarele de la o depeşă ce a dat de la Viena, pe când era acolo ambasador [ministru] şi unde spune că pacea este asigurată, pe când nu mult după aceea izbucni războiul), va Ńi să provoace vreun conflict din care noi ne vom alege fără doar şi poate cu Basarabia.

1889

22 martie. În ziua de 22 martie anul trecut au venit la putere Carp, Teodor Rosetti şi Maiorescu şi tot în aceeaşi zi, un an după aceea, şi-au dat demisia.

11 aprilie. Astăzi fusesem însărcinat de către conservatorii Grigore Kogălniceanu, Alexandru Cantacuzino-Paşcanu şi căpitan Mavrody să mă duc la Buiuciu să-i propun instituirea unui cuib al nuanţelor conservatoare aice în localitate [laşi]. Ducân-

¹ Nicolae Volenti (1857-1910), poet, autor dramatic, licenţiat în drept la Paris, membru al Junimii literare, colaborator constant al *Convorbirilor literare*. A intrat în politică la îndemnul lui P.P. Carp, dar n-a avut atracţie pentru această activitate, din care s-a şi retras curând.

² Ioan Melic (1840-1889), matematician şi inginer, profesor la Universitatea din Iaşi.

³ Alexandru Blâncfort, autodidact, intrat în 1866 în magistratură; o vreme a practicat avocatura la Piatra Neamţ; senator junimist de Piatra Neamţ, în 1888 şi 1892.

⁴ În timp ce bătrânii erau nişte nulţi.

du-mă la Buiucliu, sosi acolo și Missir, care ne anunță că a sosit Carp, după care ne-am dus cu toții la dânsul. Nu mult după aceea, sosi și Volenti, deputat, iar Carp, auzind glasul acestuia, a început a spune către noi: „Ce burghez, ce papă lapte!”, iar după ce intra în apostrofă: „Ce faci, papă-lapte?”, mușcându-l apoi de câte ori i se dădu prilejul. Cauza acestei purtări a lui Carp față de Volenti, care de mulți ani e partizanul său, vine de la faptul că cu ocazia alegerii la Buiucliu la Huși, atacându-se în Cameră validitatea acestei alegeri, Carp l-a rugat pe Volenti să ieie cuvântul, iar acesta, care încă nu vorbise (niciodată în Cameră), i-a răspuns că „nu vîiește să deuteze în chestiune de persoane”. În urmă, Carp i-a zis, fiind de față mai mulți deputați, că nu înțelege pentru ce s-a mai ales în Cameră, și că mai bine-i cu un voinic la pagubă decât cu un mișel la câștig. Această purtare bruscă a lui Carp se înțelege că a cam jignit pe Volenti, care intrase cu atât entuziasm în politică, părăsind chiar cariera sa de magistrat — era prim-președinte la Iași —, pentru a urma pe „Excelența”¹.

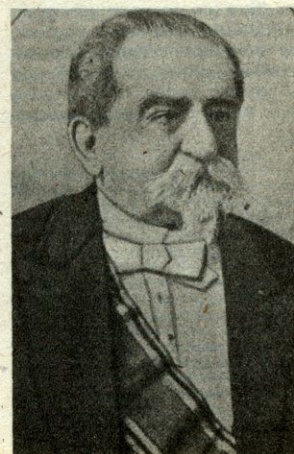
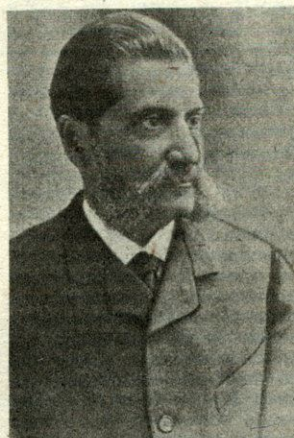
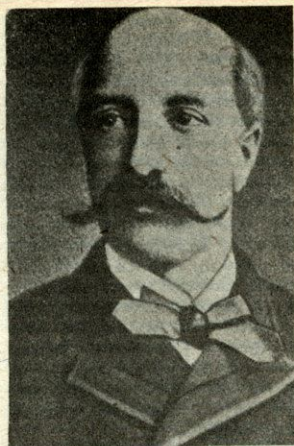
Pe când vorbeam noi de unele și de altele, iată că sosește și Grigorie Kogălniceanu, propunând și lui Carp instituirea unui club al nuanțelor conservatoare aici în Iași și zicând că ei, conservatorii, doresc din toată inima unirea tuturor conservatorilor, dar că și Carp trebuie să se arate mai conciliant față de celelalte personalități ale Partidului Conservator. Și să nu-și închipuie că el, Carp, este șeful acestui partid, ci să intre în stat-majorul partidului, așteptând ca după moartea lui Lascăr Catargiu, actualul șef, partidul să-și aleagă de conducător pe cine va crede de cuviință, fie pe dânsul, Carp, fie pe altul.

Carp i-a răspuns că, vor-

bind în serios, el nu știe dacă este cumva din lemnul din care se fac șefii, dar aceea ce știe pozitiv este că nu-i din lemnul din care se fac stat-majoarele și că să nu îi mai vie cineva cu asemenea lucruri. În ceea ce se atinge de unirea tuturor nuanțelor conservatoare, aceasta nu se va putea face decât la București, după deschiderea Camerelor și ar fi ridicul de a face de pe acum o alianță la Iași, când se poate ca la București „să fie bătaie până la cuțit”. Așadar, acum: nici nu se poate face nimic, nici chiar nu se poate spune nimic. Totul depinde de împrejurări și astfel nu s-ar putea pronunța dacă se va putea face o apropiere de persoane și pe care baze anume, aceea ce poate însă să afirme de pe acum este că nici o apropiere nu se va putea face decât pe baza programului junimist, din care el nu poate șterge [nici] o iotă măcar. Așadar, chestia se prezintă în mod foarte clar: conservatorii votează programul, tot programul, fără nici o schimbare, junimiștii nu-i vor combate, indiferent dacă sunt în ministere sau ba; conservatorii nu votează programul așa cum a fost făcut, atunci junimiștii îi vor combate din toate puterile.

Kogălniceanu răspunde atunci că programul desigur că se va vota, deși poate cu oarecare amendamente, precum s-a votat și legea buurilor statului, în care proiectul lui Carp prevăzuse un avans în bani făcut țăranilor de către stat direct, pe când conservatorii l-au amendat că acest avans să fie făcut de creditele rurale.

— Asemenea amendamente — i-a zis Carp — primesc și eu, căci ele nu schimbă nimica. Lucrul de căpetenie era avansul și-mi este indiferent dacă el se face direct de stat sau prin mijlocirea creditelor rurale; totul e să se facă!

Trei nume des întâlnite în paginile jurnalului lui A.C. Cuza (de sus în jos): Petre P. Carp, Grigore Buiucliu și generalul G. Manu

¹ Așa i se adresau, în intimitate, lui Carp adepții săi.

Grigore Buiuciu a spus apoi lui Kogălniceanu că ideea unui club al nuanțelor conservatoare aice în lași trebuie părăsită. Dacă sunt unii conservatori care cred că direcția Carp este bună, n-au decât să adhereze la Clubul Constituțional care există deja în București și al cărui șef este deja Carp. Pe altă cale, o înțelegere temeinică nu este cu putință, pentru că, dacă conservatorii intră ca grup deosebit într-o alianță cu junimiștii, la cea întâi ocazie grupul conservator va putea să se deosebească și, deci, mai curând sau mai târziu vom ajunge la aceleași neînțelegeri.

Carp tăcea. Conversația asupra acestei teme s-a oprit aci. Vorbind despre ultima criză ministerială¹ în care au căzut junimiștii față cu conservatorii din cauza lui Vernescu² și unde Lahovary³ și gen[eralul] Manu⁴ au jucat un rol foarte dubios, părăsind pe Carp în ultimul moment, după ce declaraseră solemn că niciodată nu vor consimți să intre alături de Vernescu în minister, Carp zice că el nu a avut în toată cariera sa politică nici o altercațiune cu nimeni și că întotdeauna a căutat să fie parlamentar și literar în expresie. „Chiar nici cu Vernescu nu am avut nimic. Spunându-mi în Consiliu de Miniștri că el a crezut că fiecare ministru era stăpân să facă oricând schimbare în ministerul său, i-am răspuns că și eu împărtășeam această opinie, pentru că numai așa se poate vedea dacă cineva este vrednic în treabă sau ba.

Și tocmai de-aceea te-am lăsat să faci în ministeriul d-tale ce-ai voit și-mi pare rău numai că ai dovedit că nu știi să administrezi justiția...”

Luându-ne de vorbă despre misiunile lui Carp la curtea din Berlin, acesta ne-a declarat că este adevărat că împăratul l-a primit ca pe un camarad, iar prințul Bismarck, cu care a avut o lungă întrevvedere, l-a întrebat să-i spuie ce se gândește să facă în România. Carp, expunându-i programul său, Bismarck i-a spus la plecare: „Adieu, mon-sieur Carp, tous mes vœux vous accompagnent et non seulement les miens mais ceux de toute l'Europe civilisée!”⁵

— De-altmintealea, zice Carp, aceasta nu era întâiași dată că mă presimta: lui Bismarck, căci în urma întrunirii de la sala Slătineanu în anul 1870 și unde se aruncase o piatră ministrului prusian Radowitz⁶, eu am fost însărcinat să prezint scuzele guvernului român. „Alors je ne suis tiré de cette position difficile par un mot d'esprit. «Chez nous, Prince, lui ai-je dit, nous sommes encore très amers et nous nous trouvons à l'âge de pierre pour-rail-on dire; c'est ce que excuse l'accident fâcheux d'une pierre a pu atteindre Son Excellence, l'envoyé de Sa Majesté, le roi de Prusse.”⁷ Bismarck a râs și lucrurile au rămas așa.

Întrebându-l apoi pe Carp ce gândește despre scrierea mea *Generația de la 48 și Era nouă*⁸, mi-a spus că am cam

înțeles ideile sale, dar că par-tea unde vorbesc de socialism: i se pare greșită, adău-gând că noi habar nu avem: ce vrea să zică socialism, ceea ce are să-l facă să tra-teze în Cameră și această chestie.

Înainte de a ne despărți, conversația a venit iarăși asu-pra situației și Carp a spus că zadarnic se trudes conservatorii, ei nu vor parveni să nimicească munca serioasă a unui om. „Pe când voi, gogomanilor, îi zise lui Kogălniceanu, vă pierdeți timpul strigând în contra apanagelor și în contra regelui, eu meditam asupra nevoi-lor acestei țări și-mi făceam legile mele. Astăzi unii cred că ele se vor putea înlătura și se greșesc, căci nevoile unei țări nu se pot înlătura igno-rându-le, ele se impun. Deci programul nostru se va aplica și, or vrea n-or vrea conservatorii, toate legile mele or să se voteze pe rând!” „Dar bine, Excelență, îi obiectă Kogălniceanu, ce-ai să faci când nu-i mai avea program?” „Atuncea, răspunse Carp, am să mă retrag din nou și să vin cu alt program, după ce voi medita cinci ani asupra altor trebuin-te ce ar putea să aibe țara”.

Pe la 4 ore ne-am despărțit de Carp, luând randes-vous la Grigori Buiuciu, pentru seară.

Pe la opt ceasuri ne gă-seam următorii: Carp, Nanu, Blancfort, Missir, Eugen Ionescu, Volenti, Teodor și Alyen Buiuciu. S-a râs mai întâi asupra unui incident cu-rios pe care ni l-a istorisit Carp, din viața lui Lascăr Catargiu. Se zice, și toți bătrânii o povestesc, că a doua zi după cununie, Catargiu a trimis răspuns socru-său că fiică-sa nu fusese fată și că el i-o leapădă dacă nu-i în-doiește zestrea. În urmă,

¹ Se referă la căderea guvernului junimist-conservator-liberal prezidat de Th. Rosetti (20 martie 1889).

² George Vernescu (1830-1900), publicist, om politic liberal, studii în drept la Paris; a fost deputat, senator, ministru în mai multe rânduri; în 1878 s-a desprins din Partidul Național Liberal pentru a crea mai apoi Partidul Conservator-Liberal. Noua formațiune n-a avut o viață prea lungă și în 1891 Vernescu a revenit în rândurile P.N.L.

³ Al. Lahovary (1841-1897), jurist, unul dintre liderii conservatorilor „puri”, în mai multe rânduri ministru.

⁴ Generalul George Manu (1833-1911), om politic conservator, ministru în mai multe rânduri și prim-ministru (1889-1891).

⁵ „La revedere, domnule Carp, toate urările mele de bine să vă însoțească, și nu numai ale mele, ci ale întregii Europe civilizate!”

⁶ Despre misiunea acestui diplomat la București, vezi *Magazin istoric*, nr. 2-5/1992.

⁷ Atunci am ieșit din această situație dificilă printr-o vorbă de duh. „La noi, prințe, este încă multă amărăciune; am: putea spune că ne aflăm încă în epoca de piatră; tocmai aceasta și scuza incidentului supărat când o piatră a putut s-o atingă pe Excelența Sa, trimisul Maiestății Sale, regele Prusiei”.

⁸ *Era nouă*, publicație periodică politică și literară, apărută cu întreruperi în perioada 1889-1900, ca organ al

grupării junimiste. Săptămânalul a fost interzis și condus de P. Missir, A.C. Cuza, N. Volenti și E. Ionescu. Titlul revistei a fost inspirat dintr-un discurs politic rostit de P.P. Carp în 1888; la data respectivă, se pregătea apariția primului număr al revistei, care a văzut lumina tiparului la 7 octombrie 1889.

acest grav incident s-a aplănat.

Vorbindu-se apoi de dizolvarea Camerelor, Carp a zis că dacă n-ar fi dinastic, ar spune că regele a făcut mare prostie că nu a acordat dizolvarea junimiștilor și aceasta pentru că nu vrea să aibe aerul că are un minister al său personal. Cu asemenea formule nu se cârmuiește o țară și nu s-ar fi făcut nici Italia, nici Germania. Regele voiește să fie Léopold al Belgiei, dar acesta avea partide în țară la dânsul și la noi partide nu sunt. Regele nostru ar trebui mai degrabă să-și iee de exemplu pe Victor Emmanuel, care a dizolvat cinci parlamente în șir și a făcut Italia. Așa trebuie să facă și regele nostru dacă voiește să stăpânească această țară nu numai în limitele ei actuale, dar și în limitele ei viitoare. Căci din moment ce nu sunt partide anumite, țara nu se poate guverna, ea are nevoie să fie guvernată și regele nu o va putea guverna decât arătând țarei că e mai tare decât partidele, nu mai slab decât ele, căci în ziua când partidele vor dovedi că sunt mai tari, atunci nu regele Carol va fi stăpân în țară, ci Hitrovo (actualul ministru al Rusiei la București) și atunci ea el nu va avea decât să plece. Temerea de a dizolva Camerele a fost o greșală neiertată și [regele] nu are o politică de bărbat, ci o politică fricoasă, o politică de femeie, politica reginei. Cu atât mai mare i-a fost greșala cu cât, dacă voiește să rămăie, va trebui în mod fatal să ajungă să dea dizolvarea, și dar să fie acuzat că voiește un minister personal. Atuncea însă va fi mai greu, pe când acumă teama că se vor revolta partidele toate în contra lui era numai o fantomă, apropiindu-te de dânsa ea se prefăce în nimic. Acordându-i lui (Carp) dizolvarea, toată lumea ar fi zis că Carp este un om mare și nu s-ar fi întâmplat absolut nimic, iar majoritatea era asigurată. *Jucând însă pe rând toate partidele, primejdia e cu mult*

A.C. Cuza, împreună cu unul dintre copiii săi

mai mare, căci ele se pot coaliza în coasta lui (a regelui) și atunci nu se mai poate ținea. A adăugat însă că se înțelege că nu el, Carp, ar intra într-o asemenea coalitiție.

Din toate acele zise de Carp însă și mai ales din faptul că vorbind de regină a spus că dacă n-ar fi regină, de mult ar fi fost legată, că nu-i vina regelui dacă nu are copii, pentru că o femeie care ia excitante pentru a găsi rimele versurilor sale și care se scoală noaptea pe la patru ca să scrie poezii, nu poate să devină mamă, am înțeles că în privința regelui și mai ales a reginei, Carp a avut o amară decepțiune, așteptându-se că regele-i va da dizolvarea în cele din urmă și văzând că acesta mai degrabă preferă să-l aducă pe Catargiu la minister, decât să dea dizolvarea junimiștilor.

Vorbind apoi de alegeri, a zis că lui Catargiu nu-i dă mâna să facă alegerile singur, pentru că în cazul acesta Carp, s-ar alia cu liberalii lui Brătianu, iar conservatorii ar fi bătuți. Facându-i-se oarecari obiecțiuni în privința unei alianțe cu partidul căzut de la putere sub greutatea păcatelor sale¹, Carp răspunse că atunci când tu ești totul și ceilalți nimică, poți să te aliezi cu cine vrei, căci ei tot nimică vor rămă-

nea și că o alianță cu „colectiviștii”² ar fi o pură alianță electorală și nimic mai mult.

Glumind apoi a zis că oamenii se pot împărți în două categorii: junimiști, care sunt proști, dar ascultători, și nejunimiști, care sunt gogomani, pentru că fiind proști, nu voiesc să asculte. Astfel, un junimist nu poate să fie decât prost, dar gogoman niciodată.

¹ 12 aprilie. Seara la 9 întrunire la Grigori Buiuciu, la care au luat parte Carp, A.D. Holban³, Naum, Missir, Blancfort, dr. Buiuciu, Grigori, Teodor, Artaxerxe, Jean și Alen Buiuciu. S-a vorbit mai ales de apropierea cu conservatorii, Holban fiind de părere că pentru a astupa gura acelor naivi, care cred că o asemenea apropiere este cu puțință, trebuie să se facă tot posibilul pentru a pune vina în spatele lui Catargiu și aceasta nu se poate decât făcând încă odată tot ce este cu puțință pentru a împăca lucrurile și, neimpăcându-se, va rezulta pentru toți că vina e a lui Catargiu.

Carp a răspuns că în chestii de acestea nu ai interes de a arunca vina în spatele adversarului decât numai atunci când ești hotărât să te bați, astfel se încercau și nemții și franțuții înaintea războiului [din 1870-1871] să dovedească fiecare că el are dreptate. În ceea ce atinge de împăcare însă, a zis Carp, să vorbim serios și mai întâi să ne întrebăm: împăcare cu cine? Împăcare cu Lascăr

² „Colectiviști” sau „roșii”, două din apelativele prin care adversarii îi desemnau în epocă pe liberali, învinuți de intenții „revoluționare”.

³ A.D. Holban (1836-1917), inginer agricol, cu studii la Institutul imperial de agricultură din Franta. Ca om politic, a avut o activitate tumultuoasă și inconsecventă: s-a afirmat ca membru al Frațiunii libere și independente, adversar a junimiștilor, după care a intrat în Partidul Național Liberal, iar în 1883 a trecut în Partidul Conservator; nu mult după aceea, a devenit junimist. Publicist activ și talentat, cultivând stilul pamfletar; este primul traducător în limba română al scriitorului rus N. Gogol (celelalte nume amintite de A.C. Cuza sunt membri ai familiei Buiuciu sau alți junimiști din Iași).

¹ Aluzie la Partidul Național Liberal, intrat în opoziție după lunga sa guvernare dintre anii 1877-1888.

• **CRESTOMATIA LIMBII ROMANE VECHE. VOL I (1521-1939)** (alcătuită de: Emanuela Buză, Magdalena Georgescu, Alexandru Mareș — coordonator — și Florentina Zgraon).

Editura Academiei Române, București, 1994, 246 pp., 3 000 lei: culegere selectivă de vechi texte românești, reprezentative pentru literatura română, dar și texte literare, specifice limbii vorbite.

• **THE LEGISLATIVE AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR THE NATIONAL MINORITIES OF ROMANIA.**

Institutul român pentru drepturile omului, București, 1994, 174 pp.: lucrarea, apărută în limba română și engleză, sub egida Consiliului pentru minoritățile naționale al guvernului României, prezintă cadrul legislativ și instituțional în care își desfășoară activitatea minoritățile naționale din România.

• **Andrei Pandrea — UNDE S-A DAT BĂTĂLIA DE LA POSADA** (cu un Cuvânt înainte de Eugen Lozovan).

Editura revistei **Dorul**, Danemarca, 61 pp.: autorul este adeptul situării bătăliei din 1330, dintre Carol Robert de Anjou și Basarab I, în Țara Loviștei, amplasare pentru care a pledat și în paginile **Magazinului istoric**.

• **Petru Caraman — DE LA INSTINCTUL DE AUTO-ORIENTARE LA SPIRITUL CRITIC AXAT PE TRADIȚIA AUTOHTONĂ** (ediție îngrijită și prefațată de Ovidiu Bărlău).

Editura Academiei Române, București, 1994, 196 pp., 1 200 lei: reface drumul parcurs de ființa umană de la faza de autoorientare — în care nu se diferențiază de celelalte viețuitoare — până la spiritul critic primar.

• **Eduard Schuré — MARIII INITIAȚII. RAMA KRISHNA, HERMES, MOISE, ORFEU, PITAGORA, PLATON, IISUS** (traducere de Iolanda Guțu și Alexandru E. Russu).

Editura Lotus, București, 1994, 367 pp., 3 300 lei: o carte care își propune să demonstreze că știința și religia nu sunt două forțe vrămașe.

• **QUO VADIS? LITERE. ARTE. CULTURĂ.**

Publicație a Fundației Culturale Basarabia, nr. 1/1994, 26 pp.: texte semnate de Robert B. Carson, Alvin Toffler, Nicolae Vieru, Jose Ortega y Gasset, Herbert Marcuse, Paul Goma, Dumitru Solomon.

Catargiu personal? Și eu sunt de părere că ar fi bine să-l avem: pe bătrânul cu noi și din partea mea am făcut tot ce puteam: face, oferindu-i președinția Consiliului fără portofoliu. Dar se poate obține de la Catargiu să-i părăsească pe acei care-l înconjoară ca d-alde Coco [Grigore] Kogălniceanu, Nicu Aslan¹, Vlăduțanu, Popovici-Răcăciuni, Mărzescu², Costică Boerescu³ etc.? Aceasta cred că nu se poate, fiindcă aceștia nu sunt oameni cu care poți face treabă, apoi va să zică că nu ai cu cine să te împaci. Căci eu nu pot să dau țara pe mâna lui Coco Kogălniceanu, care trebuie să treacă în poliție corecțională (în urma datoriilor necinstite contractate în Petersburg, pe când era secretar la Legația română și pe care [datori] Ministerul de externe și până acum: urmează a le plăti), pe mâna lui Nicu Aslan, care i-a făcut chiar lui Catargiu incurcări în afacerea *Crawley*⁴, în mâna lui Popovici-Răcăciuni, care a fost dat în judecată pentru delapidare de bani pe când era telegrafist. Cu aceștia dar, nu poți sta de vorbă.

În fața acestei situațiuni ce este dar de făcut? Trebuie să așteptăm ca să se pronunțe Catargiu, care trebuie să meargă într-o parte și eu cred că el se va duce la liberalii dizidenți cu Mărzescu, Tzoni și ceilalți; în ziua aceea însă îl vor părăsi conservatorii tineri, în frunte cu Lahovary, care a declarat în repetite rânduri că el a intrat în

minister numai pentru a face împăcarea tuturor elementelor conservatoare și că se va retrage în ziua când va vedea că n-a izbutit. „Je reste, a zis el, le chapeau à la main et je me retirais au premier moment”⁵. Catargiu însă, părăsit de elementele conservatoare cele mai bune, trebuie să cadă, sau regele îi va acorda dizolvarea pentru ca să facă o ultimă încercare. Eu, a zis Carp, voi căuta să împiedic prin toate mijloacele ca dizolvarea să-i fie acordată lui Catargiu; admițând însă că regele i-o acordă, ce se întâmplă?

În cazul acela, fără ca eu să o pot împiedica, partizanii mei se vor alia mai degrabă cu elementele liberale (nuanța Brătianu) decât cu elementele conservatoare. Aceasta nu o poate împiedica nimene. Asemenea alegeri nu vor putea da desigur o majoritate de guvernământ. Regele va trebui dar să acorde o treia dizolvare. Deci nu va putea scăpa de bănuiala de care a fugit, că voinște minister personal. Și aici este tocmai greșala regelui că nu mi-a acordat mie (Carp) dizolvarea. Căci această a doua dizolvare era prevăzută în program și regele o știa. Eu nu puteam deodată să aleg o cameră de guvernământ, ci camera întâia avea de scop numai să sfarme opoziția unită. Aceasta a fost făcută în mod strălucit. La o a doua alegere noi obținem majoritatea. Regele însă s-a temut de răscoala țărănilor și sub presiunea reginei, care voinște să-l vadă jucând rolul lui Leopold al belgilor, ne-a refuzat dizolvarea. Noi voiam o comedie în două acte, el a voit tragedie în cinci acte, cu victime și cu tot aparatul tragic. Ei bine, va avea tragedie, cu deosebirea că actorii care vor cădea nu se vor mai scula, precum o fac ceilalți actori, cei de la teatru, care după ce au fost uciși se duc să supeze „et puis vont se tirer des coups”⁶. ■

(Va urma)

¹ Nicolae Ceaușescu Aslan (1839-?), studii în drept în Germania și Franța, membru al Partidului Conservator.

² George Mărzescu (1834-1911), profesor universitar, publicist, om politic liberal, ministru în mai multe rânduri.

³ Constantin Boerescu (1836-1908), avocat, fratele lui Vasile Boerescu; profesor de drept civil la București, ministru al Instrucțiunii publice (martie 1889-noiembrie 1890).

⁴ G.B. Crawley, antreprenor englez care a primit din partea guvernului român concesiunea construcției căii ferate Ploiești-Predeal și Adjud-Târgu Ocna (1875); datorită unor incorectitudini și a nerespectării contractului, în decembrie 1876 guvernul român a anulat convenția de concesiune.

⁵ Stau cu pălăria în mână și la prima ocazie mă retrag.

⁶ Și-apoi nu le mai pasă de nimic.

Și în acest nou fragment din însemnările inedite ale lui Al. Busuioceanu (1895-1961) — de data aceasta pagini scrise în 1955 — (păstrate la Arhivele Statului din București, unde au fost donate de fiica sa, Oana Busuioceanu) ne întâlnim cu zbuciumul sufletească al cărturarului aflat departe de țara sa natală.

Parcurgând și transcriind unele dintre aceste notații, constat că tonul lor fundamental îl dau sentimentul înstrăinării și dorul de cei rămași acasă, departe. Un dor obsedant, o povară a amintirii, așa cum notează Al. Busuioceanu la 17 ianuarie 1947: „Concertul lui Toldrá. O audiție bună a Simfoniei a IV-a a lui Beethoven și La Mer a lui Debussy. Impresie încă superficială. Mă surprind alterând tot ce ascult prin imagini intruse și printr-un întreg discurs al memoriei, inversunat să șteargă orice impresie nouă. Modul impus de a asculta. Aș fi avut nevoie de sunete curate și de o prospețime care să-mi îngăduie vreo tresărire. Aș fi vrut să uit, ascultând. Trebuie suprimată memoria. Țara grea a spiritului. Fără ea n-am cunoaște păcatul original.

Acasă mă așteaptă o surpriză. Scrisoarea unui prieten din Paris (trimisă ocolit prin Londra) și o telegramă a altui compatriot, din Lisabona, coincid să-mi aducă, în sfârșit, o veste provizorie liniștitoare de la familie. Cel dintâi contact, și indirect, după un an și jumătate de tăcere. Abia acum începe să răsună în mine, cu putere, simfonia pe care am ascultat-o azi”.

În acest „discurs al memoriei” revin tulburătoare, neașteptate, alte și alte amintiri de acasă. Iată, la doar două zile de la notația mai sus citată, Al. Busuioceanu consemnează, la 19 ianuarie 1947, o altă secvență dintr-o vacanță la mare petrecută pe litoral, în fostul județ Cetatea Albă: „Luiz Landinez, care a tradus Pădurea spânzuraților în spaniolă, îmi cere să-l autorizez să traducă și Ciuleandra, pentru Janés, la Barcelona, și dacă se poate, și Baltagul lui

CAIETELE DE MIEZUL NOPTII

AL. BUSUIOCEANU

● Al treisprezecelea an al exilului ● Inițieri în secretele Istoriei ● Prințul Nicolae intră în acțiune ● „Programul meu este net socialist” ● Lecturi din Dosoftei și Pliniu ● După 35 ani de prietenie ● Solidar cu toți sclavii din lume ● În umbră, mâna lui Horia Sima... ● Puțină curte unei odalisce

Sadoveanu.

Îi spun că Ciuleandra e tradusă și va apărea la Ayrnă. Cât îl privește pe Sadoveanu, am o imputernicire a autorului, mai demult, pentru toată opera. Nu știu dacă mai e valabilă, dar îl autoriz. În raporturile juridice în care ne aflăm cu acea lume, nu văd vreo dificultate să-l autoriz să traducă, dacă vrea, și pe Tolstoi și pe Dostoievski.

Prietenul Landinez crede că fac o glumă. Cum să-l lămuresc cât de departe e tărâmul dintre Bungaz și Budachi, unde nu așa de mult, într-o vară, m-am găsit, aproape de naufragiu, în aceeași barcă cu Sadoveanu și cu o puzderie de copii ai lui?

A fost ultima oară când ne-am văzut. Acea barcă a rămas de cealaltă parte a Styxului".

Și mai există în însemnările din exil ale cărturarului o notă constantă, dominantă: dificultățile traiului de zi cu zi, datorate lipsei banilor. Încă din 1946, a trebuit să-și schimbe locuința, mutându-se într-o odăită dintr-un

bloc popular, după cum notează la 2 februarie 1946: „Azi am intrat în noua mea locuință. O stradă paralelă cu aceea unde am locuit până acum, o casă exact în spatele celei pe care o părăsesc. Același număr de casă (aceiași ca și în București) și un nume nou de general, Pardină, succedând altuia, Mola, după numele tot de general din București (Angelescu). Mulți generali! Am senzația unui fel de retragere de pe front, pe care nici n-o mai pot numi strategie.

În acest cartier elegant al Madridului, retrocedez cu câțiva pași de la artera principală la strada populară din dos și la o casă care e ca un fel de falanster, în stăpânirea gospodinelor toată ziua în mișcare și a unei puzderii de copii, care intră și ies ca într-un ștup, în goană prin portalul totdeauna deschis.

Nu e, din parte-mi, un sacrificiu. Totul era prevăzut. Renunț de bună voie la un confort pe care nu mi-l mai justifică nimic, pentru a-mi crea o condiție morală de

existență. N-am ajuns încă la limita extremă.

Cine pare impresionat (deși discret de bruscetea trecerii mele la restricții) e Antonio, șoferul meu, pe care îl concediez azi. Antonio e andaluz și e de vârsta mea. În drumurile pe care le-am făcut împreună ne-am împrietenit până la un punct, până la acel punct pe care i-l îngăduie conștiința lui de clasă.

Antonio m-a ajutat să vând automobilul (voi avea cu ce trăi modest aproape doi ani). Îl gratific cu leafa pe câteva luni.

Ne despărțim în bune relații. În acele bune relații fragile, cu care sperăm încă să restabilim în lume o armonie socială compromisă".

Ne despărțim și noi de Al. Busuioceanu, cu sentimentul că ne-a transmis, de peste timp, un tulburător mesaj de demnitate și probitate morală, de patriotism.

Ioan LĂCUSTĂ

ȘI TU AI MULȚI PRIETENI...

În același fond documentar Al. Busuioceanu de la Arhivele Statului, se păstrează și două scrisori primite de acesta de la vechiul său prieten, Grigore Nandriș (1895-1968).

Născut în Cerănuți, după studii superioare la București, Viena, Cracovia (unde a fost și lector la Universitatea Jagelonă) și Paris, Grigore Nandriș a fost profesor de slavistică la Cernăuți și București. În 1947 s-a stabilit în Anglia, fiind profesor la School of Slavonic and East-European Studies (Facultatea de studii slavonice și est-europene) a Universității din Londra (Magazin istoric, nr. 9/1982).

Sunt și acestea mărturii relevante ale frământărilor sufletești trăite de cei aflați pe drumurile exilului.

A doua scrisoare a lui Gr. Nandriș, cea din 11 martie 1961, este scrisă cu doar zece zile înaintea morții lui Al. Busuioceanu, survenită la 21 martie 1961. Este, probabil, unul dintre ultimele semne de afecțiune venite spre cărturarul care se stingea departe de țară...

27 Whetherby Mansions, Earls Court Square,
London, S.W. 5

29.12.1954

Dragă Alecule, m-am bucurat cu rândurile tale de Crăciun, mai ales că eu mizerabilul nu ți-am răspuns nici la scrisoarea din Madrid.

Mai întâi o rectificare: te înșeli, Alecule (ca de obicei) când exclami: „Eu n-am pașaport ca voi!” N-am nici eu pașaport până acum, deși nu cred că pașaportul ar schimba ceva. Dar așa, ca chestie, am vrut să demonstrez că într-o lume liberă poți fi liber și fără pașaport. Demonstrația s-a făcut.

Într-un post-script mă întrebi dacă nu avem Psaltirea în versuri a lui Dosoftei. Ba chiar cu două exemplare, una la British Museum, alta de

curând achiziționată la Școala, unde am aglomerat o comoară de cărți vechi și noi românești (doar Biblia de la 1688! - una necompletă). Găsisem la această Școală cultura română reprezentată de vreo zece cărți românești. Astăzi nu știu dacă lipsește prea mult. Și-am făcut cu multă osândire și cu banii Universității britanice, nu ai statului român.

Iartă-mi aceste indiscreții, dar așa vrea să știți că în cetățile Albionului sunt și raze de lumină, ca în tablourile lui Turner.

Îți doresc sănătate și se poate să ne vedem în aprilie în Madrid, dacă mi se va îndeplini dorința de a merge la Congresul de toponimie din Salamanca, unde așa vrea să spun câteva cuvinte.

Al tău vechi,
Gr. Nandriș

1955

20 februarie. Încerc să transcriu fragmente din acest jurnal (1947) pentru [revista] *Cafete de dor*. Îndemnul lui [Virgil] Ierunca. Nu știu însă dacă din niște note atât de întinse trebuie să încerc acum a scoate ceva de interes literar.

Măine îmi deschid cursul la Facultate. Sunt incapabil să prepar ceva. Al treisprezecelea an de curs la Madrid.

21 februarie, (după 1 și jumătate noaptea). După-amiază și seară de lectură.

Notez această concluzie asupra căreia trebuie să revin. Miturile sunt formă de cunoaștere, simboluri și realități în același timp. Nici absolut adevărate, nici absolut false.

25 februarie. Pentru o simbolică a mitului: *Pașarea fenix* — nemuritoare, născându-se din propria cenușă, pentru a se întoarce în cenușă, încarnare și dezincarnare, migrație perpetuă între ficțiune și realitate, între moarte și nemurire, „nici cu

desăvârșire adevărată, nici cu desăvârșire neadevărată”.

E grecesc acest mit? E egiptean? E fenician? (*fenix-ian?*).

4 martie (câre 1 noaptea). Dimineața, curs la Universitate.

Seara, la telefon cu Ory. Ne comunicăm reciproc lecturi recente.

Carlos freamătă de perspectivele pe care i le-au deschis conversațiile cu mine. Citește cu înfrigurare cărți de istorie a religiilor și de mituri. Pronunță cu evlavie numele lui Mircea Eliade și vrea să se inițieze în secretele istoriei, cu I. majuscul.

N-am scris încă studiul despre el și acest lucru îi însoțită un fel de tristețe metafizică.

Lectură: o carte fără valoare despre poezia braziliană și multe pagini din *Psaltirea în versuri* a lui Dossoitei.

9 martie. Am scris pentru prințul Nicolae o „declarație de principii” pe care urmează să și-o însușească în cazul când ține să aibă colaborarea mea politică, pe care în multe

rânduri mi-a cerut-o.

10 martie. Conversație de două ore și un sfert cu prințul Nicolae. I-am citit documentul pregătit de mai înainte. L-a acceptat în întregime, cu o singură modificare, consimțită de mine. M-a întrebat dacă, în acest caz, mă angajez la o acțiune împreună cu el. [Amănunte vezi în *Magazin istoric*, nr. 1/1995]. I-am spus că mă angajez dacă își însușește declarația mea publicând-o sub semnătura lui și dacă în aceeași publicație Enescu face să apară un articol al său intitulat *Pentru ce nu mai sunt legionar*.

Am explicat prințului că nu mă pot asocia decât dacă se îndată orice fel de echivoc posibil. Nu pot consimți la nici o tovarășie din care ar putea ieși bănuiala că aş avea ceva comun cu ideea legionară. A rămas să aibă o constatare serioasă cu Enescu.

11 martie. Azi, Enescu la mine. Conversație de patru ore. I-am expus toate considerațiile mele și i-am citit „declarația”. A fost de acord

13 Chelwood Gardens, Kew, Surrey

11.3.1961

Dragă Alecule, înțeleg că ești bolnav într-o clinică. Păcat că e atât de departe și nu pot merge să stăm de vorbă puțin, să evocăm trecutul cu prietenii comuni, să creăm viitorul așa cum l-am visat în primul război. Am dat din întâmplare, la British Museum, peste o fotografie a mea în uniformă, reproducă cu niște articole într-un volum publicat de I. Nistor. Nu-mi venia a crede că-s eu și am, răs singur de mine. Te-am văzut și pe tine în amintiri pe la Botoșani, pe la Iași, cu niște pantaloni largi și o tunică de căpătat.

Eheu fugaces, Postume, Postume, Labuntur anni...

Alecule sunt sigur că te vei reface. Dar trebuie să te simți singur în giungla acestei vieți. Gândește-te că cineva departe nu te uită și îți trimite urări de sănătate. Știu ce înseamnă să stai în spital. Am stat nemîșcat din pat trei luni și soția venia zilnic să mă vadă și vizitele cunoșcărilor și studenților se adăugau prea multe. Ei, să știi că și tu ai mulți prieteni și gândurile lor te vor ajuta să te ridici repede și să fii cum ai fost și mai bine decât atât!

Am fost alaltăieri la Cambridge la un concert simfonice al studenților, pentru că era și odrasla mea printre ei. Au cântat și Simfonia a IX-a [de Beethoven] și m-am dus departe în Viena de atunci și pe Ceahlău, de la Rarău până la Bicaz. Dar am avut și un gând trist, personal (de-ar fi numai unul): as fi preferat să-mi văd fiul, care studiază arheologia preistorică, înzestrat cu in-

stincte mai practice pentru vremurile în care trăim. M-ai ademenit tu în război cu vioara la fugim din Viena în țara lui Don Quixote. E mai bine de Sancho Panza în lumea asta! Dar ești nedrept să-mi atribui virtuțile lui. Aș fi vrut să le am!

Am aflat în Cambridge o știre tristă și rușinoasă pentru români. Este acolo un colecător de obiecte de artă care stiam că avea ceva de Brâncuși. L-am trimis pe fiul meu să vadă opera lui Brâncuși pe care-l vizitaserăm împreună în Paris. Englezul avusese un „Peste”, dar nu-l mai avea. Rămăsese numai cu o schiță de Brâncuși. Dar i-a spus fiului meu că după moartea lui Brâncuși, înainte ca statul francez să fi intrat în posesiunea atelierului și sculpturilor testate de B., doi români vecini au pătruns în atelier și au luat mulele cu care au plecat în America. Faptă românească.

Am văzut ieri o expoziție de pictură de la Eyck până la Tiepolo, din colecția ungurului Baron Thiesen Bornemisza; muzeul a fost mutat din Ungaria la Lugano și e de o bogăție rară, judecând după obiectele expuse aici.

Îți trimit aceste vești neînsemnate, pentru că știu cât de mult îți plac iconele și cum vorbeai despre ele în Viena.

Plimbându-mă prin sălile expoziției, mă gândeam câtă bucurie ți-ar face să le vezi, dar lasă că în curând Prado și alte colecții îți vor da mai multă bucurie.

Ei Alecule, iartă-mi trancăneala. Îți doresc să te faci repede bine și atunci să-mi scrii.

Te îmbrățișez cu toată căldura și-ți urez sănătate și noroc.

Al tău, Gr. Nandriș.

și el cu toate punctele.

A încercat să introducă unul nou, să se accentueze că „cultura românească e creștină”.

Am refuzat acest adaos, declarându-l inutil. Programul meu, net socialist (Enescu a remarcat „proud-honian”) are în vedere „ridicarea țăranilor și muncitorilor la luminile sfintiei și ale rațiunii”. Încercarea de a introduce într-un program politic punctul de vedere „creștin” n-ar duce decât tot la vechea tendință către „mistică” a doctrinei legionare.

I-am spus: „Nu noi, burghezii sau ciocoi, avem să bagăm: ideea de Dumnezeu în capul țăranului. De două mii de ani țăranii noștri nu fac decât post și rugăciuni, în profitul boierului sau domnului, care i-a clădit biserici ca să-l poată ține rob, iar el [domnul], când i-a venit bine s-a turcit. Ideea creștină nu e program de reformă socială, ci de îndobitocire a oamenilor săraci”.

Enescu e nemulțumit, socotește programul meu ca „prea iacobin”.

Pe urmă se pune să-mi demonstreze că toate principiile enunțate de mine au fost obiectul însuși al mișcării legionare.

Înțeleg că nu-l voi putea urni din acest loc. Ideea unui articol în care să dezavueze el însuși trecutul legionar îi repugnă vizibil. Îi explic însă că acest lucru e indispensabil, să putem avea noi libertate de acțiune și pentru a da libertate și prințului, bănuind azi de toată lumea că e legionar. „Cu ce drept arunci d-ta asupra lui această umbră?”

Ne despărțim: asupra acestui schimb de cuvinte, cam dur. Îl asigur însă pe Enescu că n-am nici o intenție de a încerca să mă substituiesc lui în favoarea [grațiilor] prințului. Dar nu pot spera vreo asociere cu mine, dacă se mențin în echivoc.

Citesc în ochii lui Enescu o îngrijorare. Nu știe în ce mod l-am câștigat pe prinț, nici cum: să se desfășoare încă lucrurile.

Eu îmi dau seama însă că cu acești oameni nu am nimic de făcut. Prințul e un om șovăielnic, asupra căruia ideile n-au vreun efect durabil și-l atrag foarte mult superficial. Nici nu cred că el înțelege bine.

Enescu mă înțelege, cred, mai bine. Dar e paralizat de orgoliul său și se teme că acceptând ce cer eu, va cădea el imediat pe un plan secundar. Rămânem pe aceste poziții. Concluzia lui e obișnuită formulă de politețe: „Trebuie să mă consult cu prietenii”.

18 martie. De dimineață, curs la Facultate. Întâlnire la prânz, la restaurant, cu Vintilă Horia. Îmi cere să vorbesc cu rectorul [Universității din Madrid] Lain Entralgo ca să-l invite pe Petrescu-Comnen pentru o conferință la Universitate. Îmi dă și o scrisoare a deputatului din Florența, Giuseppe Vedovato, către Lain. Făgăduiesc.

21 martie. Azi nu mi-a fost bine. (Un mod de a vorbi. Mi-a fost mai rău ca de obicei.)

Nu m-am dus la Facultate să-mi fac cursul.

26 martie. Azi nu mi-a venit servitoarea, nici n-a anunțat nimic. Am telefonat zadarnic la Matilde [Matilda Perez del Pulgar, o prietenă din aristocrația madrilenă]. Abandonat complet, mă simt ca un orfan. La drept vorbind, și mai rău decât atât.

Lectură: *Scrisorile* lui Plinius¹.

29 martie. La doctor, aflu că mi s-a mai urcat tensiunea arterială. Îmi dă injecții și antireumatice și stăruiește din nou să-mi opereze amigdalele. Injecțiile — scumpe.

¹ „Plinius C. Caecilius Secundus, junior, nepot de soră și fiu adoptiv al lui Plinius senior [cel Bătrân], n. 62. d. Christos la Comum, fu introdus în studiul literaturii și filosofiei de unchiul său. A fost tribun militar în Syria, apoi questor, tribun, pretor în Roma; sau Traian consul și guvernator al Bithyriei și Pontului, de la 111-113. Mort probabil 114. Scrieri: *Panegiricul lui Traian*, la început o simplă vorbire de mulțumită în Senat, când fu numit consul, pe urmă adaos și înfrumusețat; *Epistole*, 10 cărți, instructive pentru cunoașterea moravurilor, obiceiurilor și vieții particulare a timpului” (cf. *Enciclopedia română*, tom III, Sibiu, 1904).

30 martie. Scrisoare de la rectorul Lain. A intervenit pentru conferința lui Petrescu-Comnen. Așteaptă răspunsul decanului Facultății de drept. Comunic acest rezultat lui Vintilă Horia.

Lecturi: Pliniu, în continuare. (Interesantă scrisoare a IV-a din cartea a VIII-a, despre războiul din Dacia. Nu se citează niciodată cuvinte remarcabile din această scrisoare: „dacii națiune până acum invincibilă” etc., nici poemul pierdut a lui Caninius; către acest Caninius e adresată scrisoarea.)

6 aprilie (1 fără un sfert noaptea). Cu Grigore Nandriș pe Castellano, apoi la masă. Teorii istorice și filosofice; risipa mea de erudiție și de idei (pentru el totdeauna suspecte de „literatură”). Totul în zadar: imposibil să scoți un slavist din micile lui socoteli lingvistice, circumscrise la orizontul manualelor didactice și, în cazul lui Nandriș, la limitele bucovinene ale „patriei mică”.

Suntem, ca și acum, treizeci și cinci de ani, la Viena, un fel de Don Quijote cu Sancho Panza; el, lăsându-se stăpânit, cu prudență și oarecare teamă, de mine; dar înăuntrul său, tăcut și tenace, dezaprobându-mă profund.

Rămânem totuși prieteni. Nu mai pot și nici nu trebuie să șterg, la această vârstă, treizeci și cinci de ani de amintiri comune.

Pe acest „mister Grigore” îl convinsesem: eu la Viena, când eram student; să fugim în Spania și să ne pierdem urma. Și-a venit atunci în fire după vreo trei zile de nebunie; și, de frica unei recidive, a plecat precipitat la Craiova, unde s-a făcut slavist.

Acum ne regăsim în Spania, dar „mister Grigore” e prea bătrân ca să mai simtă tresăriri romantice. Iar eu, obosit de atâta Spanie, nu mai vorbesc prietenului meu decât de Galicia, de țara dailor și de utopia getică (în care Grigore n-are încredere).

La telefon Matilde. Mă invită să asist cu ea, vineri noaptea, într-un balcon de pe

Gran Via, la procesiunea de Viernes Santo [Vinerea Sfântă, Vinerea Paștelui]. Îi spun că îl am în Madrid pe Grigore Nandriș, venit de la Londra. Ne invită împreună.

Lectură: Pliniu, *Panegiricul lui Traian*. Sforăitor și batând toate recordurile îngâmării romane, ridicând aroganța până în cer față de supușii Romei și frângându-se până în pământ în fața împăratului.

Acest stil îmi e profund antipatic. Sunt în dispoziția de a mă simți solidar cu toți sclavii din lume, antici și moderni.

10 aprilie. Duminică Paștelui (către miezul nopții). Bolnav încă [de patru zile nu ieșise din casă, gripat]. Îmi trec vremea terminând lectura lui Pliniu și încercând din nou (zadarnic) să termin poemul la care m-am căznit în zilele din urmă. Îl abandonez.

„Mă împart aici între studiu și lene, cei doi copii ai neocupației”. (Pliniu către Paulinus, cartea II, scris. 2) Mi-a putea însuși fraza, înlocuind „neocupația” cu „exilul” și „somajul”.

11 aprilie. Îi scriu lui Mircea Eliade, la Paris, care s-o fi mirând de tăcerea mea de când am plecat de acolo.

Seara, pun pe fișe însemnările făcute în cursul lecturii lui Pliniu.

Citesc astă-seară din Dionisie Areopagitul.

13 aprilie. Scrisoare către *The Burlington Magazine*, la Londra (pentru a o da lui Grigore Nandriș, când se va întoarce la Londra). Le restitui un cec pe care mi l-au trimis acum 15 ani la București și nu l-am putut încasa din cauza războiului (îmi plăteau articolul despre Murillo). Îi rog să anuleze cecul și să-mi trimită altul „mai modern”.

Evenimentul cel mai important al zilei e lectura din Pseudo-Dionisie. În sfârșit, dau de un mistic pe care de atâtea vreme îl caut. Tufiș arzător.

15 aprilie. O carte poștală

Scene spaniole din anii când Al. Busuioceanu a trăit pe pământul iberic: intelectuali și artiști într-o tavernă (p. 71) și o procesiune religioasă din săptămâna sfântă

de la Enver Escukava, din Istanbul. Acest turc, care nu știu de unde s-a ivit, mă felicită de vreo două-trei ori pe an, când cu „La mulți ani!”, când cu „Christos a înviat”. Îi

răspund și eu „Adevărat a înviat”, pe o carte poștală cu o vedere din Ada Kaleh. Sunt relații cu Turcia!

16 aprilie (după miezul nopții). Noaptea Paștelui

Generalul Ion Gheorghe, primul din stânga, prințul Nicolae (în mijloc) și Mihail Fărcașanu (ultimul din dreapta)

Oriental. Azi dimineată, telefon neașteptat de la Sever Pop, în trecere de la Salamanca. Mă întreabă dacă nu vreau să luăm masa împreună (cu el și un Cotruș). Îi spun că sunt bolnav. Înțeleg că propunându-mi pe Cotruș știu dinainte răspunsul. Vrea numai să facă un act de polițete. Ne punem totuși de acord prin telefon mai bine decât dacă am sta la masă.

18 aprilie. După-masă, Vințilă Horia la telefon. E bolnav și el. Se interesează dacă am făcut aranjamente mai precise pentru conferința lui Comnen la Universitate.

Îi repet ce mi-a spus Iain mai de mult și-l îndemn să se pună în contact direct cu rectoratul.

Mă mai informează că Pamfil Șeicaru cu toată banda [cuvânt indescifrabil] sunt ostili lui Comnen, pentru că ar fi fost dușman al legionarilor și colaborator al

regelui Carol (exact le-a fost, la timpul său, și Pamfil). Ca de obicei, în umbră, mâna lui Horia Sima.

26 aprilie. Când mă întorc acasă, întâlnesc pe coridor pe vecinica mea, care mă torturează cu aparatul de radio și cu expansiunile materne, de când are copil mic. Mă opresc să-i văd fetița și observ că vecinica nu-i urâtă. E scundică, rotunjoară și cu frumusețea dulce și molatecă a femeilor de harem. E fericită de atenția mea și încearcă să se scuze „că mă supără prea mult”. „Vai de mine”, îi spun, „se poate, nici de cum!”

Astă-seară văd că e foarte discretă. Nu i-am auzit glasul. Și nici fetița (de trei luni) n-a zis nici păs. Am să încep să fac puțină curte acestei odalisce.

29 aprilie. De dimineată la Facultate.

După masă, practicantul

îmi mai face o injecție, fără folos [urma un tratament antiartritic]. E un tânăr student la medicină, foarte simpat, cu o privire intensă, de spaniol tragic. E în doliu și ține să-mi spuie că i-a murit mama acum trei luni.

Când înțelege că eu sunt un exilat și că de treisprezece ani nu mai am nici o legătură cu familia mea, e extrem de emoționat și se aruncă cu un fel de stranie atracție către ceea ce el numește drama mea.

Îl văd prins violent între compătimirea pentru o situație pe care n-o poate imagina destul și respectul pentru singurătatea mea, populată numai de cărți. Am impresia că dacă ne vom mai vedea, ne vom împrieteni. Manolo Morales.

17 mai. Azi se împlinesc treisprezece ani de când am sosit la Madrid și am rămas. ■

SFÂRȘITUL ISTORIEI ȘI ULTIMUL OM

Joi, 12 ianuarie, la Centrul Cultural American a fost prezentată versiunea în limba română a cărții filosofului american Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, apărută la Editura Paideia, în traducerea Mihaelei Eftimiu.

Francis Fukuyama s-a născut la 27 octombrie 1952, la Chicago, statul Illinois. Studiile în domeniul științelor sociale și politice le-a urmat la universitățile Cornell, Yale și Harvard. A fost director adjunct al echipei de planificare politică din cadrul Departamentului de Stat al S.U.A. Versiunea în limba engleză a cărții sale a apărut în 1992. De fapt, ideile din volum le-a făcut publice pentru prima oară într-un articol, în 1989. Ele au stârnit multe comentarii și controverse, atât în S.U.A., cât și în țările din Europa, Asia sau America Latină. Mai ales formula „sfârșitul istoriei” a fost interpretată în fel și chip.

În fond, problema principală căreia a încercat să îi răspundă Francis Fukuyama este dacă, la sfârșitul secolului al XX-lea, mai are sens să vorbim despre o Istorie a omenirii coerentă și direcțională care va conduce în final cea mai mare parte a omenirii la democrația liberală? Și el răspunde: „da, din două motive, unul ține de aspectele economice,

iar celălalt de ceea ce se numește «lupta pentru recunoaștere».”

Idee reluată de autor în deschiderea teleconferinței de presă București-Washington ce a avut loc cu ocazia lansării versiunii în limba română a cărții sale: „Eu cred că, în ciuda tuturor dificultăților tranziției la care asistăm din 1989, în domeniul ideatic conceptul de democrație liberală rămâne singurul viabil pentru orice societate care dorește să fie avansată”.

În cadrul teleconferinței de presă au pus întrebări autorului dr. Cristian Popișteanu, directorul revistei *Magazin istoric*, Sorin Cristescu, student în anul III al Facultății de istorie din București, Dorin Matei, redactor la *Magazin istoric*, dr. Ion Stanciu, cercetător la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, profesor universitar Alexandru Boboc, de la Universitatea din București, și George Pruteanu, scriitor și ziarist la cotidianul *Evenimentul zilei*.

După cum își exprima încrederea și doamna Traci Parks, asistenta atașatului cultural al Ambasadei S.U.A. la București, cea care a condus teleconferința de presă, cartea lui Francis Fukuyama va fi citită cu interes în România.

FILM ȘI ISTORIE

LA CANNES

CRISTIAN POPIȘTEANU

Când ajungeam în sfârșit la Cannes, în mai 1969, aveam să simt o autentică bucurie întâlnind... România. Dacă președintele Juriului Internațional la lung-metraje era re-nascântistul Luchino Visconti (*Magazin istoric*, nr. 5/1970), juriul concursului de scurt-metraje era prezidat de profesorul și scriitorul Mihnea Gheorghiu, personalitate apreciată de o întreagă elită a filmului mondial, prezentă pe Croisette; de la Jack Valenti, marele boss al industriei cinematografice americane, la Vanessa Redgrave, care primea în acel an premiul pentru interpretarea ei în filmul vieții *Isadore Duncan*, celebra balerină, iubita lui Serghei Esenin, de la Omar Sharif, de care îl lega o prietenie veche, la Glauber Rocha, scânteietorul regizor brazilian cu care ne înțelegeam amândoi atât de bine de la Karlovy-Vary și care a murit nu la mult timp după ce fusese premiat la Cannes. Și nu numai atât.

Să fii în competiție la Cannes și să iei marele premiu la scurt-metraje s-a dovedit o realitate incredibilă în acel an. Regizorul care a luat Palme D'or cu documentarul *Cântecele Renașterii* se numea Mirel Ilesiu.

Dar să ne întoarcem în timp și să vedem ce a însemnat istoria pentru acest Festival internațional al filmului, considerat și astăzi capul de coloană al cohortei festivalurilor și competițiilor cinematografice internaționale, al căror număr anual depășește 500.

În 1946, Roberto Rossellini

a cucerit laurii marelui premiu cu *Roma, oraș deschis*, filmul dedicat eroismului și suferințelor de zi de zi ale capitalei italiene în anii atât de apropiați ai celui de al doilea război mondial, care în Europa încetase de exact un an. I se alăturaseră, premiate, alte filme despre istoria mai veche sau mai nouă a numeroase națiuni: *Oameni fără aripi* (Cehoslovacia); *Cotitura decisivă*, *Matricola 217*, *Berlin*, *Tineretea patriei noastre* (toate sovietice, realizate de F. Ermler, Mihail Romm, operatorii trupelor Fronturilor 1 Bielorus și 1 Ucrainean); *Ma-*

ria Candelaria și Cei 3 mușchetari (filmate de celebrul director de imagine Figue-roa); *Bătălia trenurilor* (al lui René Clément); *Pământul va fi roșu* (danezii Bodil Ipsen și I. Lauritzen); *Simfonia Pastorală* (o versiune modernă la legenda lui Tristan și Isolda, pentru care Michèle Morgan primea premiul pentru cea mai bună interpretare feminină).

Pauză de filme istorice până în 1951, când Vittorio de Sica primește marele premiu pentru *Miracol de Milano* (tot istoria italienilor în cel de al doilea război mondial). Urmează în 1952 *Viva Zapata* (istoria Mexicului intrând astfel în cronologia festivalului). În 1957, Orson Wells produce cu *Othello* (reprogramat în versiunea integrală în 1992) o mare senzație, iar Christian Jacques îl lansează pe Gérard Philipe în *Fanfan la Tulipe* (ce avea să fie, după 1948, și primul film occidental venit chiar în acel an în România). Un nou *Othello* (al rusului Serghei Bondar-ciuk) vine să ia premiul celei mai bune realizări în 1955, iar marele indian Satyajit Ray

Cannes 1969: în imagine prof. dr. Mihnea Gheorghiu (centru) cu Palme d'Or pentru România la scurt-metraj (*Cântecele Renașterii*, de Mirel Ilesiu), dl. Mircea Alexandrescu, critic de artă, redactor șef adjunct al revistei Cinema, cu diploma premiului (dreapta) și Cristian Popișteanu

primește cu al său *Pather Panchali*, premiul documentului uman.

România țâșnește pe ecranul de la Cannes în 1957, când regretatul Ion Popescu Gopo stârnete admirația lumii cinematografice, primind Palme d'Or la scurt-metraj cu omulețul său genial și neajutorat din *Scurtă istorie*.

Tot atunci, Andrzej Wajda îi emoționează pe toți cu *Kanal* (Ei iubeau viața) prin care tragedia capitalei poloneze devine cunoscută, iar sovieticii lansează primul film iconoclast la Cannes: iubirea dintre o tânără „roșie” și un ofițer „alb gardist”. Filmul se numea *Al 41-lea* și era realizat de georgianul Grigori Ciuhrai. Tot rușii primesc marele premiu în 1958 cu *Zboară cocorii* (Aleksiei Batalov și Tatiana Samoilova conduși de Mihail Kalatozov), iar în 1960, premiul pentru cea mai bună participare cu *Balada soldatului* (același Ciuhrai), toate trei filme despre viața și moartea în războiul al doilea mondial.

În 1961, *La Ciocciara*, cu Sofia Loren în regia lui De Sica, este marea descoperire a istoriei oamenilor simpli din Italia la finalul războiului, iar *Procesul Ioanei d'Arc* recompensează orgoliul francez în 1962, când este laureat cu premiul special al juriului. *Ghepardul* lui Visconti, *Harakiri* de Kobayashi, *Tragedia optimistă* de S. Samsonov aduc istoria între învingătorii anului 1963, când România se număra între ei cu *Codin*, realizat la Buftea de Henry Colpi. România este din nou premiată în 1965 pentru scenariul prin *Pădurea spânzuraților*, filmul lui Liviu Ciulei după Rebreanu. Și iarăși în 1966 un regizor român, Mircea Mureșan, primește premiul pentru debut *Răscoala* (tot după Rebreanu).

Iată deci că atunci când eu plecam de la Cannes, în 1969, șase români intraseră deja în istoria festivalului: Ion Popescu Gopo, *Codin*, Liviu Ciulei, Mircea Mureșan, Mirela Ilesiu, Mihnea Gheorghiu. ■

PRIMUL SIMPOZION INTERNAȚIONAL CONSACRAT TĂTARILOR

„Deși relativ mică, numărând circa 35-40 000 suflete, comunitatea tătară din România s-a dovedit destul de activă, organizând — numai din 1900 încoace — patru manifestări cultural-științifice internaționale, pe lângă multe altele cu arie mai restrânsă... Mărturisesc că, înainte de toate, am căutat să vin în întâmpinarea dorinței acute a tătarilor din România de a-și cunoaște rădăcinile istorice și coordonatele identității etnice”. Iată, în prezentarea domnului deputat Tăhsin Gemil, care a fost sufletul manifestării organizate între 17-20 noiembrie 1994 la Constanța, rosturile Simpozionului internațional *Originea tătarilor; locul și rolul lor în România și în lumea turcă*.

Beneficiind de sprijinul autorităților, de o participare internă și internațională prestigioasă, de prezența a numeroși locuitori ai Constanței, cât și a unor membri ai Parlamentului, de atenția unor diplomați (de la ambasadele Federației Ruse, Chinei, Turciei și Ucrainei), Simpozionul a fost o reușită.

Să amintim doar câteva dintre numele prezente: academician Virgil Cândea, dr. Șerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Novzat Yalcintas, președintele Asociațiilor intelectuale „Aydinlar Ocayi” din Turcia, prof. dr. Nadir Devlet, de la Universitatea Marmara, din Istanbul, dr. Constantin Rezachevici, dr. Ștefan Andreescu, Virgil Ciocăltan de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, dr. Ahmet Ihsan Kirmili, președintele Asociațiilor culturale de înfrățitorie ale turcilor crimeeni (tătari) din Turcia, dr. Șevket Karaduman, președintele Federației asociațiilor turcești din S.U.A., Valeriu Veliman, diplomat în Ministerul Afacerilor Externe, Anca Ghiță, cercetătoare la Institutul de studii sud-est europene, asistent universitar Papp Sandor Laszlo, Universitatea din Szeged, Ungaria, conf. univ. dr. Agiemin Baubec, prof. univ. dr. Mihai Maxim de la Universitatea din București.

Tematica abordată a inclus subiecte de la începuturile istorice ale poporului tătar, până la prezența tătarilor azi în România și în lume, de la invaziile tătar-mongole în Europa, până la știri din secolul XIX despre tătarii din Dobrogea, sau de la prezența tătarilor în cronicile medievale până la casa veche tătarască din Dobrogea.

Lipsiți de o țară a lor, tătarii au aderat, în 1994, la Liga popoarelor nereprezentate la O.N.U. Există un singur organism politic ce derivă din etnonimul tătar, Republica Tataristan, din cadrul Federației Ruse. Tătarii consideră însă că patria lor este Crimeea, de unde au fost mutați cu forța, la ordinul lui Stalin, în timpul ultimului război mondial.

Comunicările prezentate au reușit să atenueze — măcar pentru cei prezenți — cișele atât de răspândit și de rezistent al „barbarilor, cruzilor tătari”, abătuiți de pronia cerească asupra Europei ca pedeapsă divină pentru păcatele creștinilor. Așa cum remarcă și academicianul Virgil Cândea, știm încă, din păcate, atât de puține lucruri despre popoarele alături de care conviețuim de sute de ani, între care și poporul tătar!

Dorin MATEI

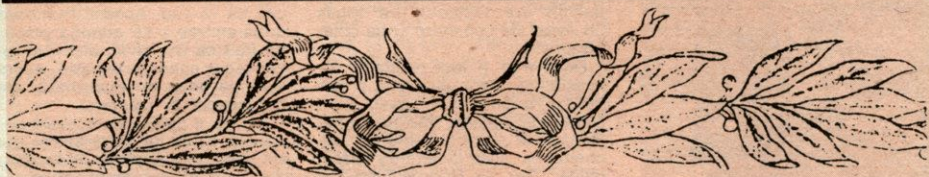
LAUREAȚII ACMEOR — 1995

Asociația Culturală a Evreilor Originari din România a desemnat pe academicianul Răzvan Theodorescu și pe profesor doctor docent Edmond Nicolau drept laureați ai premiului ACMEOR, pentru contribuția adusă la strângerea relațiilor între Israel și România. Premiile au fost decernate la București, la 23 martie, în cadrul unei ceremonii.

Premiile sunt sponsorizate de domnul Bruno Tercatin, Via Club — București, Valsole Viaggi — Milano.

Reamintim cititorilor noștri că anul trecut premiile ACMEOR au revenit doamnei Ioana Ursu, secretar general de redacție, al revistei *Magazin istoric*, și domnului Adrian Dohotaru, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe.

Cartea străină

IUBIRILE MARTHEI BIBESCU

În primăvara anului 1914 — își continuă relațarea GHISLAIN DE DIESBACH, în cartea sa *La Princesse Bibesco*. La dernière orchidée (apărută la Plon, Paris, editură de mare celebritate pentru literatura istorică), pe care o prezentăm cititorilor noștri — pentru a fugi de nenorocirile care se anunță la orizontul Europei, Martha face o călătorie în Spania pe urmele lui Chateaubriand. La Sevilla, Grenada, Madrid, este mai puțin preocupată să descopere o țară nouă, cât mai ales să-și plăseze în cadrul episoade pe care le poartă în memorie din *Mémoires d'autre-tombe*. „Am fost cu Chateaubriand, în 1808, pe aceleași drumuri cu el”, îi scria ea abatelui Mugnier.

Întoarsă la Mogosoaia, îi însoțește pe principele Ferdinand și pe soția acestuia la Constanța, unde Curtea întâlnește familia imperială rusă, o vizită rod al negocierilor purtate vreme de un an de ambasadorul rus Izvoiski. Apariția Romanovilor la Constanța, pe 14 iunie 1914, pentru o escală de 24 de ore, este una dintre ultimele manifestări ale Europei vechi, lovită, 14 zile mai târziu, de vestea atentatului de la Sarajevo, căruia pe moment ni-

meni nu a putut să-i prevadă consecințele.

În noiembrie, Martha își urmează soțul la Paris, acesta fiind însărcinat cu o misiune pe lângă guvernul francez. România este încă o țară neutră, iar Parisul nu căzuse — așa cum se temeau mulți — în mâinile germanilor. Martha face apoi o scurtă vizită la Londra, într-un scop rămas necunoscut. Hotărăște brusc să plece, așa încât n-are timp nici măcar să-și procure cele trei fotografii necesare serviciilor consulare britanice, pentru a-i permite intrarea în țară. Emmanuel și Anton Bibescu îi fac rost de trei fotografii ale actriței Lanteme, cu care deseori era confundată. Asemănarea este atât de perfectă, încât poliția engleză nu remarcă șiretlicul. Din această vizită, Martha nu a lăsat decât descrierea bombardării Londrei de un Zeppelin și relatarea întâlnirii ei cu împărăteasa Eugenia, soția împăratului Napoleon III, aflată în exil, o venerabilă doamnă atunci la 89 de ani, cu capul doldora de combinații politice și — în ciuda vârstei — foarte atentă la ce se întâmpla în acei ani pe continentul european.

Cu un ochi în urechea stângă

La câteva zile de la revenirea la București — după ce, pe 20 martie 1915, se oprește la Viena — Martha face cunoștință cu Christopher Birdwood Thomson, cel destinat a juca un rol deosebit în viața ei, căci pentru ea el va reprezenta o dragoste stabilă și plină de grijă, întotdeauna gata să compenseze — prin caracterul ei constant și prin devotament — infidelitățile unuia sau inconsecvențele celui alt. Oficial, colonelul Thomson, un bărbat frumos de 39 de ani, este primul atașat militar la Legatia engleză, condusă de Sir George Barclay. În realitate însă, el este însărcinat cu o misiune delicată, aceea de a pune capăt ezitărilor României și de a o face să în-

cline de partea Aliaților.

Întâlnirea lor — care îi va marca puternic pe amândoi — are loc la 24 martie 1915, la palatul Cotroceni, notează GHISLAIN DE DIESBACH. În sala luminată estompat de câteva lumânări, dar vibrând sub vraja muzicii din *Tristan și Isolde*, regele Ferdinand își făcea adesea apariția cu Martha la braț. Prințesa, care poartă smaraldele Bibescu, pare a concentra asupra ei toată lumina și a o reflecta, în același timp. Thomson este fascinat pe loc de această imagine, o capodoperă de eleganță, de farmec și frumusețe. Nu mai are ochi decât pentru ea, în vreme ce Elisa Brătianu îi șoptește Marthei:

— Draga mea, cred că acest frumos colonel englez are un ochi în urechea stângă, căci este foarte preocupat să te privească! Nu are ochi decât pentru tine, iar pe Majestatea Sa nici nu o vede.

Lordul Thomson a fost nu numai un apreciat specialist în problemele Balcanilor și, între 1915-1917, atașatul militar al Angliei în România, ci și un devotat prieten al poporului român, căruia i-a dedicat volumul de amintiri *Smaranda*.

Cât de bun prieten ne-a fost acest erou al Angliei ne-o dezvăluie I.G. Duca, care relevă amănunte mai puțin cunoscute despre un străin ce iubea statornic țara Marthei Bibescu.

„Era în vremea neutralității. În Legațiile aliate, ca și în cercurile opoziției naționaliste, agitație, intrigi și recriminări. «Brătianu se încapățânează, Brătianu nu vrea să intre în acțiune. Această situație nu poate să continue. Brătianu trebuie silit să hotărască». Și presiunile se exercitau pretutindeni mai învaluite sau mai brutale.

În acele zile de infrigurată in-

Lordul Thomson of Cardington, cavalerul răcitor al visurilor Marthei

grijorare apare deodată la Legația engleză un nou atașat militar, colonelul C.B. Thomson. O înfățișare distinsă, înalt, foarte slab, o figură tipic englezească, trăsături energice, niște ochi pătrunzători trădând o intimă melancolie. Vorbea franțuzește foarte bine, deși cu un accent puternic britanic, dar se arăta mai mult taciturn; și când ieșea din rezerva lui era pentru a-și spune părerea cu o neobișnuită independență de cugetare și de limbaj.

Spre uimirea generală, colonelul Thomson a adus de la început o notă discordantă în atmosfera de intervenționalism grăbit ce caracteriza pe atunci cercurile favorabile Aliatilor.

«Brătianu, spunea el, are dreptate. Nu trebuie să intre fără condiții și fără garanții. O intervenție imediată și cu orice preț ar expune țara lui la cele mai mari primejdii; și nouă, Aliatilor, nu ne-ar fi de nici un folos real. De aceea, în loc să-l tot amenințăm, mai bine ne-am sili să convințăm guvernele noastre să îi încuviințeze cererile; numai astfel intervenția României poate avea o înăurire binefăcătoare asupra desfășurării și deznodământului războiului mondial».

Era o stupefacție generală. Cine este acest ofițer care în loc să execute ordine își permite să aibă idei?

Legația franceză nu-și ascundea enervarea, cea rusească era vădit nemulțumită, italienii pro-

testau cu volubilitate, opoziția dădea curs imprecăziunilor ei, iar respectabilul Sir George Barclay, cu ochii lui plini de jovială naivitate, se întreba nedumerit sub imboldul căror machiavelice uneltiri War-Office-ul i-a trimis un astfel de subaltern și de colaborator?

Dacă n-ar fi fost respectul înăscut pe care englezul îl are pentru orice păreri când sunt sincere și cinstite, desigur că Sir George ar fi cerut telegrafic rechemarea acestui straniu atașat militar. Dar Sir George fiind mai presus de toate un leal, argumentația logică, strânsă, convingătoare a atașatului său militar l-a sedus. În consecință, el a căutat, la rândul său, să convingă pe colegii săi. Și astfel, în celul cu încetul, indignările s-au stins, presiunile au slăbit».

Ajutând hazardul

Dar să revenim la relatarea lui GHISLAIN DE DIESBACH, din 24 martie 1915, prezentată în cartea pe care o recenzăm. Concertul odată încheiat, colonelul vine să se prezinte și descoperă — cu o stupeoare plină de încântare — că această tânără femeie este nu numai spirituală, ci și erudită. Vorbesc despre colecțiile de la „Victoria and Albert Museum” și el observă că ea le cunoștea mai bine decât el, al cărui unchi, Sir George Birdwood, fusese unul dintre conservatorii muzeului. Flatată de admirația pe care o citește în ochii lui Thomson, Martha sfârșeste prin al cuceri, propunându-i să îl conducă în mașina ei până la hotelul unde locuia în Calea Victoriei. Îl lasă acolo, înrobuit de ea pentru tot restul vieții.

La puțin timp după această seară, colonelul Thomson, care s-a informat despre obiectul entuziasmului său, încearcă o recunoaștere în direcția Mogosoaia. Pentru a face exerciții de echitație, are obiceiul să închirieze un cal de la manejul ținut de un ungur, al cărui principalii clienți sunt legațiile Germaniei și Austro-Ungariei. Iapa pe care i-o dă acesta în seara aceea este — printr-o ciudată coincidență — unul dintre animalele favorite ale contelui Czernin, ministrul plenipotențiar austro-ungar la București, și, evident, că îl conduce la Mogosoaia... Cel puțin așa afirmă el în jurnalul propriu, dar cum: acesta a fost rescris la mai bine de 15 ani distanță, este foarte posibil ca, în cazul dat, Thomson să fi ajutat puțin hazardul. Apropiindu-se de Mogosoaia,

șoia, el descoperă o siluetă fermă, mină la liziera parcului, se oprește și salută:

— Fiți binevenit, îi spune Martha — care l-a zărit de mult prin binoclu —, sunt foarte fericită să vă văd. Acestei frumoase după-amieze i se adaugă plăcutul fapt că Dv. să fiți aici. Am recunoscut calul de departe. Acum: sunt de două ori bucuroasă; am recunoscut și călărețul.

Pentru a profita de această minunată zi de primăvară, cei doi se plimbă prin parc, el recitându-i versuri, ea descoperind un om: al armelor cultivat, specie rară la București. Martha îl invită din nou sămbăta următoare. Thomson se prezintă prompt la acest rendez-vous cu cea pe care a botezat-o, într-o taină a sufletului lui, *Seduția apelor adormite*. Între timp, își încheie informația în ceea ce o privea. Afia lucruri bune, dar adesea și foarte rele, dar el bănuie că în spatele celor mai multe dintre criticele ce i se aduceau era gelozia. În jurnal își notează: „Ele [notabilitățile Bucureștiului] nu puteau înțelege — cât despre iertat să nu mai vorbim: — atitudinea ei rezervată față de ele și aranjamentele lor. Toți erau iritați de această indiferență, pe care o lua drept dispreț. Seninătatea calmă a *Apelor adormite* avea pentru ei valoarea unei anamete».

Evident, literatura nu reprezenta unicul obiect al conversațiilor Marthei cu Thomson. Politica ocupa un loc privilegiat, remarcă GHISLAIN DE DIESBACH. Pe 16 aprilie 1915, Martha organizează la Mogosoaia o întâlnire între Czernin și Thomson, apoi, pe 19, între Czernin și Sir George Barclay. Gravitatea situației internaționale și ambiguitatea poziției României obligau pe diplomații în post la București să-și concerteze acțiunile, dar să aduci la aceeași masă, pe un teren deocamdată neutru, pe reprezentanții Marii Britanii și Austro-Ungariei, aflate în război, în condițiile în care ei au consenț să se evite, constituie un veritabil tur de forță.

La începutul lunii mai, Thomson pleacă cu o misiune pe lângă marele duce Nicolae, generalissim al armatei ruse, și, înainte de a părăsi București, merge să-și ia rămas bun de la Martha, care își poate măsura atunci locul pe care îl ocupă în inima și viața lui. Având aprehensiuni privind viitorul, Thomson și-ar fi dorit să o știe la adăpost, dar ea îl asigură că nici nu poate și nici nu vrea să părăsească România într-un asemenea ceas de primejdie:

— Amabilul meu cavaler, îi răspunde ea, locul meu este aici și mă întreb chiar dacă nu cumva pentru totdeauna, nu numai în acest moment.

Un pur sânge instruit în Anglia

În absența lui, de aproape două luni, Martha are timp să viseze la această nouă aventură sentimentală. În vreme de război, un soldat este mai mult decât oricine altcineva omul momentului. Acest englez atât de calm și sigur de sine, dar în unele situații entuziasmat și chiar spirit aventuros, corespunde cel mai bine idealului ei masculin, mult mai bine decât Beauvau și chiar decât Kronprinzul, în ciuda prestigiului conferit lui de o posibilă coroană. Cu ceilalți doi, ea condusesese oarecum jocul, fiind mai puternică și mai inteligentă decât ei; în acesta din urmă, găsește dacă nu un stăpân, cel puțin un protector pe care circumstanțele îl fac util.

Fiind departe de ea, Thomson îi lasă timp să vadă mai clar în sinele ei, iar absența lui îi face, fără îndoială, mult mai interesant decât dacă ar fi înconjurat-o cu o curte asiduă. Este ceea ce reiese și dintr-o scrisoare pe care i-o adresează Martha, la întoarcerea lui din Rusia, pentru a-i transmite o invitație la o croazieră de câteva zile pe Dunăre, cu delegatul la Comisia Europeană a Dunării, dl. Guillemin:

„Și acum, dragul meu Kit, după ce mi-ai scris atâtea, trebuie să îți spun câteva lucruri despre ce este în sufletul meu și în cugetul meu. Când aveam 15 ani, credeam în cavaleri rățători. Așteptam pe unul dintre ei să mă elibereze din marile primejdii. Un fel de Prinț Negru, un Bayard, un Richard Inimă de Leu, un Ivanhoe, cu armură de oțel și suflul de inger. Dar, în timp, rațiunea a triumfat asupra imaginației mele — sau cel puțin așa am crezut eu. Am abandonat căutarea unui Lacelot între contemporanii mei și m-am resemnat... Apoi, în martie acest an, la întoarcerea mea de la Londra și de la Paris, am întâlnit un bărbat ce mi-a schimbat ideile despre viața și epoca în care trăim.

Dragul meu Kit, acum pot să ți-o spun, am început prin a fi suspicioasă. Noul atașat britanic... Dar el avea cu adevărat aerul unui cavaler rățător și era cu un cap deasupra altor bărbați, un pur sânge uman și încă unul

instruit în Anglia. Apoi am crezut că aparența de străin era numai efectul produs de impunătoarea uniformă roșie, de epoleții de aur, de sabia din teacă. Dar când la concert muzica a încetat și i-am vorbit — franceza lui era atât de fluentă, accentul lui atât de britanic —, am crezut într-adevăr că am în față cavalerul pe care îl așteptasem: atâtea vreme cândva. Apoi mi-am răs de fanteziile mele. A trecut timpul unor asemenea gânduri...”

Evocând amintirea primei vizite a lui Thomson la Mogoșoaia, ea continua:

„... Pe măsură ce se apropia, mi se părea tot mai mult că se îndreaptă spre mine, călare, cavalerul rățător din povestirile copilăriei mele, desprins din paginile uitate ale dragelor mele cărți. Un cal încântător aducea omul Destinului în casa mea... Și așa, dragul meu Kit, îți mărturisesc că ceea ce cu atâtea delicatețe ai lăsat să se înțeleagă în ultima dumitale scrisoare trimisă din Nord îți întorc cu un sentiment și o stimă nu mai puțin sincere. Vorbești acolo despre «afecțiune caldă». Cavalerul meu rățător, iată cuvintele pe care ți le trimit și eu. Va fi o bucurie să fiu cu dumneata pe Dunăre...”

Citind o astfel de scrisoare, adevărată declarație de dragoste — comentează GHISLAIN DE DIESBACH — Thomson se prezintă în postura de învingător pe iahtul Comisiei Europene a Dunării, pe care dl. Guillemin a în-

vitat, în afara Marthei, pe sora ei Marguerite, pe verișoara lor Simky Lahovary și un profesor de arheologie.

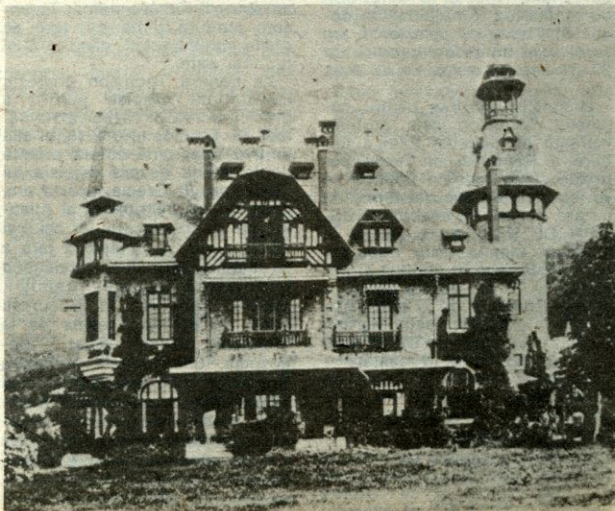
Croaziera se efectuează pe cel mai frumos timp posibil. Scopul ei este vizitarea săpăturilor, făcute la Constanța, aproape de zidul lui Traian. În timp ce Martha și Thomson prelungească tete-ă-tete-ul lor între ruine, evenimentele se precipită.

Pe 22 mai 1915 Italia declară război Austro-Ungariei, Jean Lahovary, tatăl Marthei, căruia i se propune președinția Partidului Conservator, refuză la început, apoi cedează, atunci când demisia lui Marghiloman, prim-ministru și partizan declarat al Germaniei, îi lasă câmp liber. Totuși el nu acceptă succesiunea pe care i-o oferă regele și se mulțumește să conducă destinele acestui nou partid conservator favorabil Aliaților. Situația politică este atât de confuză, încât Thomson trebuie să facă o călătorie la Londra pentru a o explica șefilor săi.

Naivitate scump plătită

În absența lui Thomson, aflat mai mult decât oricând în miezul gândurilor ei, Martha se retrage, la Constanța, fugind de căldura teribilă din Capitală. Fiica ei Valentina, guvernanta acesteia, Miss Chatfield, și Simky Laho-

Posada, castelul din Carpați, deținător al multor secrete din viața Marthei Bibescu

vary sunt cu ea. La întoarcerea sa de la Londra, Thomson își petrece cu ele la Constanța week-endul din 19 iunie. În week-endul următor vor fi tot în această formație, dar și cu George, cei doi bărbați părand a accepta perfect situația. O împrejurare neprevăzută îi împiedică să prelungească acest sfârșit de săptămână și îi obligă să-și reprime sentimentele personale. Duminică 27 iunie, către prânz, sosește o telegramă de la Marguerite Lahovary, pe care o deschide George. El intră, cu hârta în mână, în camera în care se află soția lui și murmură: „tătlui tău i s-a întâmplat o nenorocire...” Ghicind realitatea, Martha răspunde: „Nu, mie...”

Singur la București, în vreme ce soția lui se afla la Sinaia, d. Lahovary a căzut victimă, în acea dimineață, unei crize cardiace și a murit câteva minute mai târziu, fără să-și mai recapete cunoștința. În ajun, de comun acord cu Take Ionescu, care îmbrățișase ideea, a redactat declarația Partidului Conservator, care cerea Parlamentului să voteze intrarea României în război de partea Aliatilor. Martha pleacă imediat spre București cu Thomson, lăsându-l pe George să se întoarcă singur.

În marea ei durere — căci Martha l-a respectat și admirat pe tatăl ei, după inima lui încercând să și-o modeleze pe a ei, cum: mărturisese în *Journal* — ea are un unic sprijin: pe Thomson, și nu pe George, eternul absent. Dar Thomson este convocat din nou la Londra. Înainte să plece, pe 14 iulie 1915, își ia rămas bun de la Martha. Emoționat de doliul ei, Thomson găsește că are aerul unei tinere englezoaice de 20 de ani, în vreme ce ea avea vreo 30.

Dragostea Marthei pentru colonelul Thomson este profund marcată de situația politică tulburată a României din acea perioadă și de jocurile politice ce se țin înaintea deciziilor ferme de intrare a țării în război. GHISLAIN DE DIESBACH descrie în amănunt tabloul celor două tabere aflate deja în conflict și demersurile făcute de ele pentru a atrage România de o parte sau de alta. De aceea, relația Marthei cu Kit, cu siguranță, în realitate — este diluat redată în carte, pe fondul unor descrieri de front sau de culise în cabinetele europene ale timpului.

Evident că Legația germană la București este un vigilant inamic al celei engleze și că baronul von den Busche are tot interesul

să contracareze activitatea lui Thomson. Acesta din urmă se teme deci că ar putea fi victimă unor intrigi sau — cum se întâmplă adesea — a unui furt de documente. Thomson vrea să pună în siguranță documentele Legației britanice și o întreabă pe Martha dacă nu ar putea să le depoziteze la Posada. Pe 15 septembrie, Frank Rattigan, primul secretar al Legației, împreună cu el personal, transportă — scrie el în jurnal — un număr de cutii la Posada. Este o naivitate, pentru că prințesa Bibescu, personalitate de talie internațională, era prea supravegheată — cum: de altfel Thomson și-a dat seama la un moment dat —, încât cei sosiți la una sau cealaltă dintre rezidențele ei să poată scăpa atenției poliției române sau a agenților secreți ai diferitelor puteri acreditate la București.

Aceste hârți nu sunt deloc în siguranță la Posada, pentru că în noaptea de 24 spre 25 septembrie un incendiu distruge casa de la un cap la altul. Violența focului, culoarea flăcărilor lasă să se bănuie că a fost vorba despre un incendiu criminal, aprins — mai mult ca sigur, estimează Thomson — pentru a distruge documentele lui. Este greu să se știe adevărul, căci nu numai versiunile celor doi diferă în multe detalii, dar Martha, care va evoca adesea distrugerea Posadei — de care o legau atâtea amintiri de tinerete — nu va spune nicodată că locuința ei a fost sacrificată intereselor superioare ale „Intelligence Service”-ului. Pentru Martha, 30 de ani din viață se risipesc astfel în fum. Din acest dezastru îi rămâne numai Thomson, singura ființă pe care se poate sprijini acum, când tatăl ei nu mai este.

La Londra Thomson primește instrucțiuni precise pentru a grăbi intrarea în război a României. Pe 6 octombrie 1915, el află dintr-o telegramă cifrată primită de la Atena despre demisia lui Venizelos. În Grecia, acesta era, dacă nu un instrument al Aliatilor, cel puțin avocatul lor cel mai zelos, pentru a împiedica țara a se alătura Germaniei. Înțelegând importanța acestei demisii, Martha, care era la București când i-a parvenit vestea de la Thomson, pleacă imediat la Mogoșoaia, unde regele și regina României sunt așteptați la ceași spre sfârșitul după-amiezi. Sueranii sosesc împreună cu Antonescu și soția acestuia, toți fără a fi la curent cu vestea. Câtuși de puțin nemulțumită să arate că ea este mai bine informată decât ei, Martha așteaptă puțin înainte

să o anunțe și gustă cu voluptate surpriza pe care o provoacă. „Asta schimbă total lucrurile”, murmură regele.

Plină de speranțe, într-o lume de inamiciții

A doua zi după această întâlnire cu regele și regina, Martha pleacă împreună cu sora ei Marguerite la Lausanne, la mama ei, care s-a instalat acolo după ce a rămas văduvă. Se abate pentru puțin timp și la Domodossola, pentru a-și revede o altă soră, Madeleine, căsătorită, la 15 februarie 1915, cu un diplomat italian, pe care l-a cunoscut la București, contele Giulio Quaranta di Zulino. Moartea tatălui ei o apropie foarte mult de mamă, căreia îi iartă indiferența și duritatea față de persoana ei. Acum nu mai vede în ea decât o femeie lovită de o mare nenorocire și incapabilă să depășească încercările vieții. De la Mogoșoaia, unde revine în primele zile ale lui noiembrie, ea îi scrie o scrisoare ce marchează o schimbare de ton în relațiile lor și care se încheie astfel: „Scumpă Maman, trebuie să-ți găsești liniștea în tandrețea cu care te înconjurăm noi toți. De când ne-a părăsit tata, am impresia că te-am primit ca pe o moștenire. Te rog să-mi scrii cum îi scriai tatei, fără să te temi niciodată că vei fi prost înțeleasă”.

La Mogoșoaia, unde din cauza războiului lucrările de restaurare se suspendă, Martha își petrece iarna anului 1915 într-o semi-singurătate, întreruptă numai de vizitele diplomaților aflați în post la București, cei din misiunea franceză, și de scrisorile sosite de la prieteni, în care cenzura apare ca o noutate. Cea mai mare parte a acestor scrisori nu aduc decât vești proaste; tinerii cad cu mile în fiecare zi. „Tați de familie!”, aproape că geme de durere când spune camerista Marthei, în vreme ce Martha, nu lipsită de logică, îi deplânge în primul rând pe cei care nu au lăsat copii, căci „acea nu vor mai fi reprezentanți”.

În ciuda presiunilor la care este supusă, regele Ferdinand se încapătănează să rămână neutru, iar certurile între partide nu fac decât să otrăvească atmosfera și să împiedice uniunea națională.

indispensabilă în situația dată. Chiar când acești oameni consimt să uite interesele lor personale pentru a le lua în seamă pe cele ale țării, o fac fără un simț politic autentic, justificând cuvintele lui Winston Churchill despre România acelei perioade: „Bărbații care o guvernau erau pregătiți pentru victorie, nu pentru război”. Singurul eveniment care impune o clipă de tăcere partidelor este moartea reginei Elisabeta, soția regelui Carol I.

În primăvara lui 1916, în vreme ce reîncep ofensivele pe diverse fronturi, în cancelarii se intensifică presiunile asupra țărilor neutre, somate să participe, înainte de a fi constrânse pe calea armelor. De la sfârșitul lui iunie 1916, nu mai este un secret pentru nimeni la București că regele se declara în favoarea Aliaților. „Hohenzollernii nu pot fi învinși”, îi spune atunci Petre Carp monarhului. „Vă înșelați — îi replică acestuia regele, gândindu-se la sacrificiul pe care tocmai îl făcuse el —, unul am învins deja...”

„Fă tot ce poți — îi scrie în acele zile Marthei Kronprinzului, de la statul său major din împrejurimile Verdunului — să-ți menții țara în afara tuturor acestor lucruri; fă-o. Nu știi ce înseamnă un război!”. Iar într-o altă scrisoare adaugă, rugând-o să nu dea crezare ororilor publicate despre el în revistele engleze și franceze: „Eu sunt același de alături și văreau pacea din tot sufletul”.

În vreme ce în Franța dușmanii săi o acuză pe Martha de germanofilie, în Germania oameni ce susțin că sunt bine informați aduc dovezi Kronprinzului că ea este antigermană: „Înțeleg perfect, îi scrie el la 15 iunie 1916, că manifesti simpatie pentru o țară unde ți-ai petrecut o mare parte din viață, pentru o țară care incontestabil prezintă multe atracții, dar eu știu că nu vei acționa niciodată în sens rău față de țara mea, n-am dreptate?”

În perspectiva unor zile grele, Martha își trimite fiica, pe Valentina, la Geneva, împreună cu Miss Chatfield, iar ea pleacă la Paris, acolo unde are multe dușmăni. La 27 august, după-amiază, vărul ei, Alexandru Lahovary, ministrul României în capitala Franței, o anunță că, în sfârșit, a primit confirmarea declarației de război a țării lor făcute Austro-Ungariei, la Viena. Martha are întrevăderi — mai

Familie regală română și imperială rusă, la Constanța. De la stânga la dreapta: marea ducesă Maria, regele Carol I, marea ducesă Anastasia, prințesa Maria (Mărioara), împărăteasa Alexandra, țareviciul Alexei, prințul Carol, marea ducesă Tatiana, prințesa Ileana, principele moștenitor Ferdinand, principesa Maria, prințul Nicolae, regina Elisabeta, împăratul Nicolae II, marea ducesă Olga (cu micul prinț Mircea în brațe)

mult sau mai puțin confidențiale — cu ambasadorul rus Izvolski, abatele Mugnier, cu Aristide Briand, cu Jules Cambon, apoi pleacă la Londra și de acolo la St. Petersburg, meschin rebotezat Petrograd, dintr-un sentiment de naționalism șovin. Discută acolo cu ambasadorul Franței, Maurice Paléologue, cu marea ducesă Vladimir și cu nora acesteia, marea ducesă Cyrille, sora reginei Maria. Vizitează apoi Moscova, Kievul, după care se îndreaptă spre București trecând prin Iași, traseu pe care un Zepelin survolează garnitura de tren, apoi dispare.

Thomson, care o așteaptă răbdător, căci trenul are 16 ore întârziere, o conduce la Mogoșoaia: „Martha, va scrie el, era într-o stare de totală epuizare, dar trecea printr-o exaltare spirituală ce îi alungase orice teamă... Era mândră că țara sa marșase, în sfârșit. Era plină de speranță și visa deja la glorie. În această privință reflecta mentalitățile Parisului și Londrei, exaltate de orgoliul național. Totul era bine și frumos, dar mă simțeam apăsător de riscurile pe care și le asumase”. Ea îi povestește

tot ce a văzut și a auzit, fără să-i ascundă opiniile defavorabile. La Londra, de pildă, a dejunat cu Sir John French, care îi declarase: „Cred că România a venit prea târziu”. Această confidență îl descurajează pe Thomson, care se teme că România nu va face față armatei germane. Nu-și găsește liniștea la gândul că el — desigur la ordinele șefilor săi —, a împins în aventură această țară, pe care o iubea deja. La ideea inevitabilului masacru asupra unei părți a armatei române, sacrificată cauzei Aliaților, el i-a mărturisit cu o lună în urmă omologului său francez, colonelul Deprez: „Mă simt ca un ucigaș cu simbrie”.

În ciuda emoției revederii, Martha și Thomson, conștienți de fragilitatea fericirii lor puțin egoiste în aceste împrejurări, îndrănesc totuși să-și trăiască bucuria, sub amenințarea zilelor sumbre ce se anunțau. ■

(Va urma)

Prezentare, adaptare
și versiune românească
Cristian POPIȘTEANU,
Florentina DOLGHIN

Indienii Micmac —

autohtonii

din Noua Scoție

Primii coloniști francezi stabiliți în sud-estul Canadei i-au numit pe băștinași Nikmaq, ceea ce însemna „prieteni înrudiți”. Cu timpul, Nikmaq s-a transformat în Micmac scria Anne Travor, într-un articol apărut în *American History Illustrated*. De la indienii au preluat europenii și denumirea regiunii: Acadia. Atunci când teritoriul a trecut în stăpânirea englezilor, la începutul sec. XVIII, aceștia i-au spus Noua Scoție, denumire sub care este cunoscut și astăzi.

Exploratorii europeni au întâlnit în această regiune împădurită indieni care își spuneau, pur și simplu, „oameni”. Era unul dintre numeroasele triburi care vorbeau dialectul Algonquin, răspândite în partea de nord a teritoriului Statelor Unite de astăzi și în sudul Canadei. În Noua Scoție — o regiune cu păduri dese, bogate în vânat — creșteau în locurile deschise numeroase plante comestibile: afine sălbatice, coacăze, frați și arhide.

O comunitate Micmac număra între 200 și 800 persoane înrudite. Wigwam-urile (corturi tipice indiene) erau amplasate de-a lungul țărmului, în golfuri, pe malurile râurilor, aproape de sursele de apă potabilă și de lemn pentru foc. Familiile făceau comerț între ele și uneori surplusul îl dădeau șefului comunității, care îl împărțea apoi celorlalți, după necesități. Membrii familiilor respectau regulile unei etichete stricte.

Indienii Micmac își confecționau obiectele de care aveau nevoie din materie primă aflată la îndemână. Pentru îmbrăcăminte foloseau pielea moale a animalelor; pieile mai aspre (de elan sau focă) le utilizau pentru mocasini. Hainele și toate accesoriile erau lucrate cu grijă și frumos împodobite cu broderii din ghimpe de porc sărmos și complicate desene colorate. Po-

doabele și ornamentele confereau celui care le purta prestigiu social și putere, pe lângă protecție magică.

Pentru destindere, indienii Micmac practicau diverse sporturi și jucau un joc de noroc numit *waltes*. Consta în aruncarea a șase zaruri de os sau fildeș dintr-un vas de lemn. Cântecul și dansurile ocupau un rol important în viața de zi cu zi, precum și în diferite serbări, la înmormântări sau în cursul ceremoniilor pentru război. Dansurile erau însoțite de pantomimă. Dansatorii imitau animale, interpretau scene de vânătoare sau luptă. Unul dintre dansurile importante ale femeilor înfățișa modul în care au fost cunoscute planetele medicinale. Indienii Micmac foloseau numai câteva instrumente muzicale primitive: o păritoare dintr-o bucată de piele întinsă peste un cadru de lemn și umplută cu pietricele foarte mici, fluiere din os și bucățele de coajă de mesteacăn folosite drept tobe. Zornăitul legăturilor din oase și gheare de elan însoțeau mișcările ritmice ale dansatorilor.

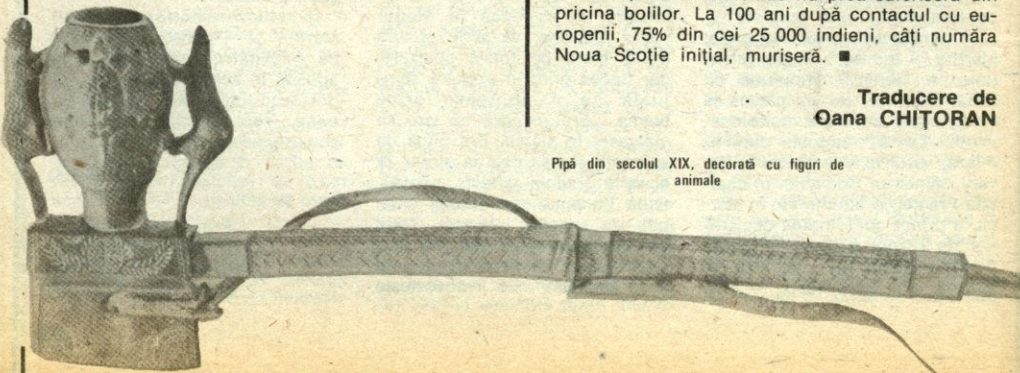
Viața indienilor din Noua Scoție — precum a celor din întreaga Americă — s-a schimbat radical odată cu venirea europenilor. Metalul a înlocuit piatra, osul și uneltele din lemn, iar pușca, arcul și sălița. Îmbrăcăminte s-a modificat și ea: mărgelile de sticlă, țesăturile și fundele au înlocuit vechile broderii din ghimpe de porc sărmos și desenele colorate. În sec. XIX, femeile purtau căciulițe țuguiate, împodobite cu mărgelile, și cămăși de lână, cunoscute din fotografii, desene și picturi înfățișându-i pe indienii Micmac din acea perioadă. Hainele bărbaților au început să semene cu uniforme militare europene. Din păcate însă, ei pierdeau atât de mult timp ca să prindă animale pentru blănuri, încât nu le mai rămânea destul ca să le vâneze pe cele pentru hrană. Au ajuns astfel dependenți de europeni în privința hranei: mazăre uscată și fructe, făină și biscuiți.

În 1763, o proclamație regală declara că toate terenurile care nu fuseseră încă achiziționate de Coroană erau rezervate indienilor pentru vânătoare și pescuit. Coroana își păstra dreptul de a achiziționa noi terenuri. Din păcate, guvernul nu a apărut pământurile indienilor. Secolele XIX și XX au fost o perioadă aspră pentru majoritatea familiilor Micmac.

Problema cea mai gravă pentru indieni a constituit-o apariția bolilor europene. Până la sosirea acestora, indienii Micmac nu prea suferiseră din pricina bolilor. La 100 ani după contactul cu europenii, 75% din cei 25 000 indieni, câți număra Noua Scoție inițial, muriseră. ■

Traducere de
Oana CHIȚORAN

Pipă din secolul XIX, decorată cu figuri de animale

ARMENIA

SERGIU SELIAN

Continuăm incursiunea noastră în trecutul fostelor republici sovietice (vezi în Magazin istoric, Letonia, Lituania, Estonia, Ucraina, Rusia, astăzi cu statut de independență și, cu excepția celor trei state baltice, reunite într-un fel de „Commonwealth” — Comunitatea Statelor Independente — ce le leagă prin acorduri politice, militare, economice).

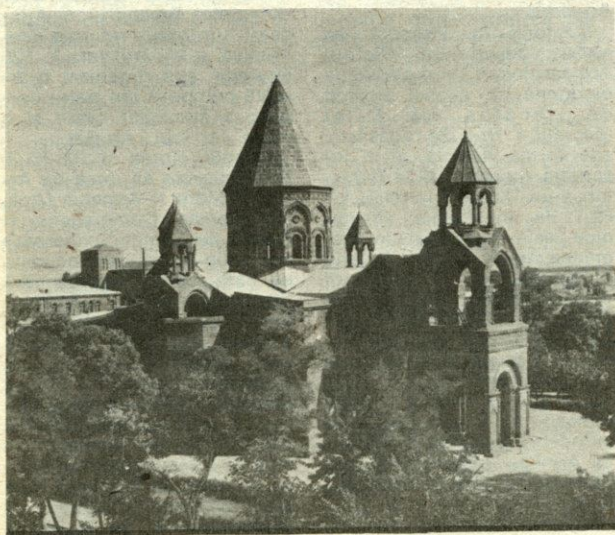
Prezentăm în acest număr legendara Armenie — provincie istorică de la extremitatea orientală a Asiei Mici, situată pe cursurile superioare ale fluviilor Eufurat, Tigris și Arax și în regiunea lacurilor Van, Sevan și Urmia — împărțită vreme îndelungată, din punct de vedere politic, între Turcia, U.R.S.S. și Iran.

Oaza de creștinism a Orientului

Statul actual independent al Republicii Armenia, situat în Caucaz, pe o suprafață de 30 000 km², este succesorul formațiunilor statale de pe ter-

itoriul înzecit al Armeniei istorice, care s-a zămislit, cristalizat și evoluat pe Platoul Armean, leagănul geografic al națiunii armenice. De aceea, un excurs istoric al acestei foste republici sovietice se cuvine să fie extins asupra originii și devenirii neamului

Catedrala patriarhală din Ecimiazdin

Dicționar istoric

însuși, autohton pe spațiul răsăritean al Asiei Mici, în fruntariile instabile ale unei patrii neconținut aflate într-o incertă existență.

Istoria armeană este rezultatul unor aparente paradoxuri. Pe de o parte, paradoxul unui dat geografic: situată la răspântia dintre Europa și Asia, departe de civilizația europeană, Armenia a reușit să fie o avangardă a Occidentului în Orient, hrănindu-se din valorile europene grefate pe valorile tradiționale originale și transmise mai departe civilizației orientale. Pe de altă parte, paradoxul condițiilor istorice: obiect al disputei și expansiunii a numeroase neamuri — romani, bizantini, perși, arabi, selgiucizi, mongoli, tătari, mameluci, otomani, turci, ruși —, adesea lipsită de o autonomie statală, națiunea armeană, de origine ariană, și-a dezvoltat o civilizație care se numără printre cele mai vechi și mai importante ale lumii, vitalitatea ei menținând-o încă în actualitate.

Două evenimente cruciale din istoria armeană dau explicația acestor paradoxuri, ele însele, din cauza rolului lor handicapant în dezvoltarea civilizației armenice, alcătuind un cuplu similar de paradoxuri: creștinarea — suport moral care a permis perpetuarea conștiinței naționale în lupta poporului armean pentru păstrarea ființei sale, dar totodată mobilul de căpătâi al neconținutelor invazii ale neamurilor păgâne învecinate, pornite să distrugă această oază de creștinism din Orient; scrierea — un instrument de edificare a literaturii naționale, dar și un sistem care a izolat cultura scrisă armeană, creată într-o grafie originală, inaccesibilă în aria aceeași familii de limbi indo-europene.

În a doua jumătate a mileniului II î. Hr., triburile de pe Platoul Armean erau comasate în numeroase grupări, fiecare cu denumirea sa, cu

conducerea sa și cu teritoriul său autonom. În sec. XIX î. Hr. triburile care vorbeau aceeași limbă, armeană, s-au unit sub conducerea tribului *Haya*, teritoriul ocupat de ele având să se numească *Hayasa*. În sec. XVI î. Hr., o nouă confederație de triburi era condusă de tribul *Arini-Armeni*.

În inscripțiile asiriene din sec. XIV-X î. Hr. se găsesc informații despre „țările” *Nairi*, prima mențiune despre triburile armenesti aflate pe cursurile superioare ale Tigrlui și Eufratului și în împrejurimile lacului Van, triburi care cooperau în luptele împotriva dușmanului comun, *Asiria*, incursiunile acestora împiedicând unificarea lor și formarea unui stat.

În sec. XII î. Hr., simultan cu apariția uniunii tribale *Nairi* (în asiriană, *Tara râurilor*, primul nume al Armeniei ca stat confederativ), Platoul Armean e populat de triburile armeniene armeanofone, care formează uniunile tribale *Arme-Subria*. Începând din prima jumătate a sec. IX î. Hr., în inscripțiile asiriene este menționată o altă unitate statală, *Urartu*: „țara” *Urartu* corespundea teritoriului „lumii” *Ararat* sau *Airarat* din centrul Platoului Armean, toponim: din care provin formele asirobabiloniene *Urartu*, *Uraštu* și cele ebraice *Urat*, *Arat*, *Urarat*.

În sec. IX î. Hr., regatul Araratian ajunsese la o asemenea putere încât grupase în jurul său triburile de pe Platoul Armean, întemeindu-se astfel primul stat unitar armean, pe baza legăturilor genetice și lingvistice. Regatul *Urartu*, întemeiat în anul 860 î. Hr., de regele Arme, va fi una dintre cele mai mari puteri ale Orientului antic, care va dura până în 590 î. Hr., când va cădea sub loviturile mezilor și ale unei coaliții militare conduse de viitorul rege armean *Ervand*.

Din acest moment, când se creează regatul armean timpuriu, Armenia devine centrul de greutate al lumii antice. În anul 652 î. Hr., *Paruyr Sca-yordi*, considerat cel dintâi

cap încoronat al armenilor, urcă pe tron în *Arme-Subria*. La începutul sec. VI î. Hr., statul Araratian avea un prestigiu atât de mare, încât conducătorul Israelului, *Eremia*, l-a îndemnat în anul 593 î. Hr. să atace Babilonul, menționând pentru ultima oară regatul *Urartu* sub denumirea *Tara Araratului*.

„Puternicul dușman” al romanilor

Populația statului Araratian și-a luat etnonimul de la zeitatea principală *Hayc* (*Khaldi*), numindu-se *hay*, iar țara sa numind-o *Hayk* sau *Hayastan*. Din inscripțiile ahemenide trilingve reiese că mezii, elamii și perșii numeau regatul *Mana*, component al statului Araratian, *Ar-Mina* sau *Kar-Minya*, în sec. VI î. Hr. extinzând această denumire asupra întregului stat armean. Formele utilizate de ei — *Armenia*, *Armana*, *Armona*, *Armeni*, *Remana* etc. — s-au răspândit printre popoarele din Asia Mică și Balcani, în cele din urmă consacrându-se forma *Armenia*.

Conform lui Herodot, ea apare, desemnând Platoul Armean locuit de o populație omogenă, în atlasul alcătuit de *Hecatos* din Milet (546-480 î. Hr.). Se regăsește, sub forma *Armina*, și în inscripția rupestră de la *Behistun* a lui *Darius I* (anul 521 î. Hr.). În inscripțiile ahemenide, este menționat de asemenea regele armean *Ervand I Sacavachiat* — Efemerul (circa 570-560 î. Hr.), urmat de fiul său, *Tigran Haycazian* (560-535 î. Hr.), pe care *Xenofon* îl numește „rege înțelept și puternic” și sub a cărui domnie suprafața statului armean coincidea aproape cu întinderea naturală a Platoului Armean, păstrându-și unitatea teritorială și independența politică.

În primul sfert al sec. V î. Hr., acest teritoriu al Armeniei, după lupte înverșunate împotriva stăpânirii persane, e menționat ca a 13-a satura-

pie a regatului ahemenid, condusă de regi-satrapii din dinastia *Haycazian-Ervandizilor*, înrudită cu ahemenizii. După căderea regatului ahemenid (anii 330 î. Hr.), satrapul *Ervand III* s-a autoproclamat rege (336-300 î. Hr.) al Armeniei Mari independente (partea de răsărit a Platoului Armean). Armenia Mică fiind condusă de *Mitrauste* (partea de apus a Platoului Armean).

La sfârșitul sec. III î. Hr., regele seleucid *Antioh III* cucerește Armenia Mare, divizând-o în două satrapii conduse de strategii *Artașes* (în răsărit) și *Zareh* (în apus), precum: Armenia Mică și *Commagene*, transformându-le de asemenea în satrapii ale statului seleucid, conduse de *Mitridate* și respectiv de *Ptolomeos*. După înfrângerea lui *Antioh* de către romani la *Magnesia* (anul 190 î. Hr.), *Artașes* și *Zareh* se proclamă regi, iar Armenia Mică și *Commagene* devin state independente. Sub regele *Artașes I* (189-160 î. Hr.), care unifică cele două Armenii și proclamă independența țării, Armenia cunoaște o puternică ascensiune, alipindu-și teritoriul desprinse anterior din statul *Ervandizilor*. *Artașes I* a introdus reforme economice, a împărțit țara în 120 strategii, și-a organizat o armată compusă din patru corpuri, a întemeiat orașe și o nouă capitală, *Artașat*.

Regele *Tigran II* (95-55 î. Hr.) reușește să unească Armenia Mare și Armenia Mică, își alipește *Commagene* și *Cilicia* de Câmpie, eliberează teritoriile armenesti ocupate de parți, care îi acordă titlul de „rege al regilor”. A intenționat să unifice toate forțele politice din Orientul Apropiat, pentru a crea un stat puternic, contrapunându-l tendinței expansioniste a Romei. A stimulată urbanismul și cultura de tip elenistic. În anii 70 î. Hr., regatul armean se întindea de la Marea Caspică la țărmlul răsăritean al Mediteranei și de la Munții Caucaz la Marea Roșie. *Tigran II* a fost cel din urmă fauritor al unui stat elenistic, fiind considerat de romani

„puternic dușman“ în Orient,
„cel mai puternic rege“.

În anul 451, la Avarayr

Dinastia Arșacizilor, care a domnit într-un stat armean independent aproape două veacuri (189 î. Hr.-1 d. Hr.), s-a încheiat odată cu moartea lui Tigran IV, căzut în lupta împotriva triburilor caucaziene. După perioada suzeranității romane, Armenia și-a păstrat independența în timpul dinastiei Arșacizilor, luptând împotriva tendinței de dominație a sasanizilor. Astfel, fiul regelui Khosrov (Chosroes), Trdat (Tiridates), care, trăind la Roma, se făcuse remarcat în războaiele purtate de romani, a fost recunoscut de împăratul Diocletian ca rege al armenilor (287-330) și a luptat vreme de peste zece ani împotriva sasanizilor, aceștia, în urma păcii romano-persane, recunoscându-l la rândul lor ca rege.

Sub domnia lui Trdat III cel Mare, Armenia a acceptat creștinismul (anul 301), devenind primul stat care l-a adoptat ca religie oficială și disociindu-se astfel ca ideologie de Roma și de Persia. Trdat III a reușit să păstreze integritatea teritorială a Armeniei Mari, fiind considerat de istoriograful Movses Khorenati (sec. V) ultimul rege de seamă al armenilor în epoca antică.

După o perioadă de imixtiune în politica internă a Armeniei, Roma și Persia — fiind ocupate, în deceniul al șaselea al sec. IV, cu apărarea hotarelor lor — au permis Armeniei să prospere și să se consolideze într-o epocă pașnică. A urmat o altă perioadă, de conflicte armate ale armenilor cu romanii și cu persii, încheiată în anul 385 (sau 387) cu divizarea Armeniei între imperiile roman și persan. Odată cu moartea regelui Arșac III (378-387), care domnea în partea apuseană, cea romană (un sfert din Armenia Mare), Roma a lichidat regatul armean.

La rândul său, Khosrov III (385-389), care domnea în partea răsăriteană, cea persană, a fost întemnițat și înlocuit de persi pentru că încercase să reunifice Armenia și să restaureze independența acesteia. Urmașul lui, regele Vramșapuh (389-414), a întreținut relații de prietenie cu cele două imperii tutelare rivale, intermediind chiar pacea între ele în anul 399. Lui Vramșapuh i se datorează cel de-al doilea moment crucial din istoria civilizației armenice, după oficializarea creștinismului, cel al inventării alfabetului armean și implicit al introducerii scrierii armenice. La inițiativa sa și sub îndrumarea patriarhului Sahac Partev, cărturarul Mesrop. Maștoț a alcătuit, în anul 405, caracterele unui nou alfabet, utilizat până în zilele noastre și constituind temelul culturii scrise naționale armenice.

Eliberat din închisoare, Khosrov III i-a succedat în anul 414 lui Vramșapuh. Ultimul reprezentant al Arșacizilor a fost fiul lui Vramșapuh, Artășes III (422-428), detronat de regele sasanid Vram V, care a transformat Armenia răsăriteană în *marzpanat*, regiune administrativă persană având în frunte un guvernator (*marzpan*), numit de curtea sasanidă. În Armenia autonomă, condusă practic de principii armeni (*nakhharari*), se păstrau drepturile autorităților armenice și armata avea în frunte o căpetenie armeană (*sparapet*). Regatul sasanid încasa dări și își însușise averile Arșacizilor din Armenia persană, restul posesiunilor din afara acesteia fiind împărțit între nakhharari.

Sub regele pers lezdichert II, încercările de a face din Armenia o provincie persană și de a lichida autonomia armenilor creștini au dus la nemulțumirea și răzvrătirea armenilor și în cele din urmă la bătălia din anul 451 de la Avarayr dintre armeni și persi, încheiată cu înfrângere.

Detalii reprezentând monumentul creării alfabetului armean (autor Grigor Khangian): patriarhul Sahac Partev și un fragment de scriere armeană

rea ostirii armene, dar și cu renunțarea perșilor la planurile lor de a-i converti pe armeni la mazdeism, inclusiv ușurarea dărilor și adoptarea unei atitudini mai binevoitoare în raporturile bilaterale.

În decurs de mai bine de un secol, totuși, situația s-a înrăutățit, au avut loc războaie armeano-persane și bizantino-persane, iar pacea încheiată în anul 591 între cele două imperii a făcut ca o parte însemnată a Armeniei să treacă sub stăpânire bizantină. Războaiele persano-bizantine, reîncepte după moartea împăratului Mauriciu (anul 602) și purtate îndeosebi pe teritoriul Armeniei, au dus la slăbirea celor două mari puteri și apoi la intruziunea triburilor arabe, care au cucerit, în sec. VII., Orientul Apropiat.

Arabii au invadat în 640 Armenia, jefuind și înrobind populația. Teodoros Rstuni, inițial sparapet și marzpan, apoi investit de Bizanț cu titlurile de *patrician* și *curopal*, a proclamat independența Armeniei, i-a reîntregit teritoriul și, după lupte grele împotriva arabilor, a încheiat cu aceștia, în 652, un tratat de pace, recunoscând dominația Califatului în schimbul scutirii de dări, al păstrării unei armate proprii și al autonomiei de guvernare. A urmat o perioadă de peste două veacuri de stăpânire arabă însoțită de invazii, ciocniri armate, ceea ce a înrăutățit starea populației armenice supuse la privațiuni, dar și adesea răzvrătindu-se împotriva opresorilor străini. În anul 701, arabii au întemeiat, ca regiune a Califatului omeiad, vicereatul caucazean *Armina*, din care făceau parte și teritoriile armenesti.

Jafuri, masacre și o politică perfidă

Slăbirea Califatului arab și intensificarea luptei de eliberare națională au creat condiții pentru restaurarea statali-

tății armene. În 855, califul Miutakavil îl recunoaște ca sparapet pe principele armean Așot Bagratuni, retrage trupele arabe și percepțorii de dări. Trei decenii de viață pașnică, în continuare, au contribuit la dezvoltarea agriculturii, a meșteșugurilor și a negoțului, la animarea vieții economice urbane și la întărirea forței militare. La cererea guvernatorilor și prinților armeni, care încă din 862 îl recunoscuseră pe Așot Bagratuni drept rege al armenilor, în 885 califul Mutamid îl încoronează și îl înscăunează pe acesta, recunoscând de drept statul armean. Aceeasi recunoaștere a fost obținută și din partea Bizanțului. Noua instaurată dinastie a Bagratizilor a durat până în 1045, perioadă în care au ființat, pe teritoriul Armeniei, principate și chiar regate feudale autonome, conduse de prinți locali: Vaspuracan, Taron, Artakh, Kars, Lori, Tayk, Siunik.

Încă din 1016 pătrunzând în Armenia și treptat invadându-i provinciile, selgiucizii și-au intensificat acțiunile devastatoare după 1045, când Bizanțul a distrus regatul Ani, slăbind capacitatea de apărare a țării. Jafurile și masacrele, politica perfidă a Bizanțului au determinat populația să emigreze și, în 1064, capitala Ani a căzut în mâinile sultanului selgiucid Alp-Arslan aflat în fruntea unei armate de 180 000 oșteni. După victoria asupra bizantinilor, în 1071, la Manzikert, și după recunoașterea, de către Bizanț, a stăpânirii lor asupra Asiei Mici turcii selgiucizi încep să se stabilească pe pământurile armenesti ocupate de ei. În unele regiuni ale Armeniei s-au păstrat până pe la sfârșitul sec. XII unele principate feudale de sine stătătoare, pentru ca, după înlăturarea dominației selgiucide în 1118, provinciile răsăritene să treacă în stăpânirea Irakului, iar regiunea nord-vestică să intre în componența sultanatului de Iconia. Destrămarea statului selgiucid, la moartea sultanului Melikșah (1092), a făcut ca o serie de regate și

principate armene să se proclamare independente: Vaspuracan, Lori, Siunik, Sasun, Khacen, Mock etc.

Între 1110 și 1210, ostirile armene retrase în regatul Georgiei, sub conducerea unor căpetenii aparținând dinastiei Zakarian, au eliberat treptat, de sub stăpânirea selgiucidă, o parte însemnată a Armeniei, aceiași Zakarieni devenind principii suverani pe teritoriile eliberate de ei. În timpul guvernării lor, s-au dezvoltat economia, meșteșugurile, negoțul, relațiile comerciale și financiare cu Orientul Apropiat.

Eliberarea completă și prosperitatea economică ale Armeniei au fost împiedicate de invazia mongolă din prima jumătate a sec. XIII și de stăpânirea mongolă stabilită în Caucaz. Începând cu anul 1220, armenii, în alianță cu georgienii, sunt nevoiți să ducă lupte grele împotriva deselor incursiuni mongole pustiitoare.

Cucerirea mongolă în regiunile sud-vestice ale Armeniei s-a încheiat în 1245, Armenia fiind supusă, împreună cu Georgia de est și cu Atropatene, unei divizări administrative-teritoriale în cinci villete. Doar câteva mici principate s-au păstrat autonome, în Van, Sasun, Mock, Rstunik.

Principii armeni s-au ridicat la luptă împotriva stăpânirii mongole de trei ori, în 1249, în 1259-1261 și în ultimul deceniu al sec. XIII, revoltele lor fiind reprimare cu cruzime. Dominația mongolă a făcut să stagneze viața politică, economică și culturală, deportarea și masacrarea populației au micșorat forța de muncă, numeroase orașe au fost transformate în ruine sau în așezări neînsemnate, comerțul interior și exterior a decăzut. ■

(Va urma)

CLIO ÎNTRE DA ȘI NU

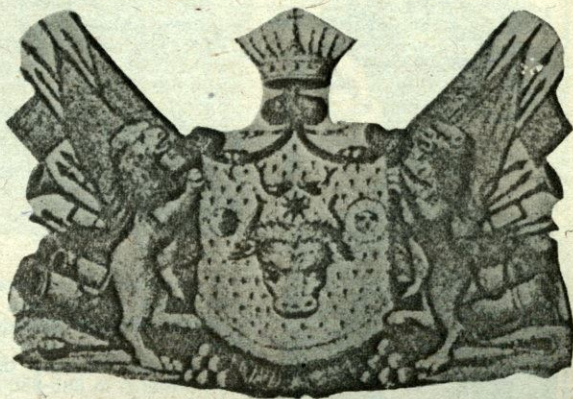
A DOUA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. La 27 iunie 1991, celebra soprană Mariana Nicolesco, membru de onoare al Academiei Române, apărea pentru prima dată pe o scenă românească.

Știți care?

2. Pe aceasta stemă din vremea lui Scarlat Callimachi cei doi delfini simbolizează pierderea Basarabiei.

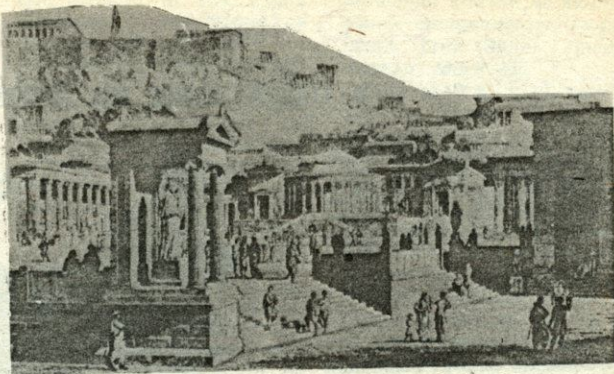
3. Câți dintre senzorii din imaginea de mai jos și-au schimbat locurile între ei?

4. După 25 ani, o parte dintre membrii Sfatului Țării s-au fotografiat în fața statuii lui Ștefan cel Mare din Iași.

Clio
între
DA
și
NU

5. Un autentic vas de Sèvres...

6. Cum se numea acest loc din Atena în care era concentrată întreaga sa viață politică?

7. Asediul Parisului de către normanzi în 885-886 a durat...

- a) zece luni
- b) nouă luni
- c) opt luni

8. O cronică spaniolă, publicată la Madrid între 1601 și 1612, necunoscută până acum la noi și prezentată în premieră de **Magazin istoric**, relatează și faptele de vitejie ale lui Mihai Viteazul al cărui nume, notează cronicarul „a ajuns de spaimă pentru turci”.

În care volum al cronicii se află relatările despre Mihai?

9. În iunie 1979 au avut loc primele alegeri pentru un forum democratic european de debateri, care, atunci, avea 518 locuri iar în prezent 567.

Care este titulatura sa?

- a) Parlamentul European
- b) Comisia Europeană
- c) Curtea de Justiție

10. La patru ani, în 1643, Ludovic XIV a devenit rege al Franței sub regența mamei sale, Anna de Austria.

11. Cum comenta Nicolae Mavrocordat sfatul lui Machiavelli, conform căruia „singurul mijloc de a stăpâni un stat liber, pe care l-ai cucerit, este acela de a-l distruge, de nu vrei să te distrugă el pe tine?”

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

● Concursul este prevăzut cu premii în numerar în valoare de peste 1 000 000 lei

● **PREMIUL I** — 300 000 lei, oferit de Agenția de turism „Via Club” București — „Valsole Viaggi” Milano, domnul Bruno Tercatin

● **PREMIUL II** — 250 000 lei, oferit de publicația Anunțul telefonic, director domnul Radu Ion Popescu

● **PREMIUL III** — 200 000 lei, oferit de S.C. General Rom Service SRL, președinte domnul Gheorghe Băbiceanu

● **PREMIUL IV** — 200 000 lei, oferit de Comitetul pentru activitate culturală ACMEOR

● **PREMIUL V** — 100 000 lei, oferit de SC Algernon SRL, director domnul Dan-Socrate Caloian

ISTORICĂ

TIRAN SOLDATŢI LEFEGII	↓	DOCUMENTE A DA GREŞ	↓	SCRIERI ISTORICE AFLATE ÎN PERU!	↓	NOBILI PIELE ROŞII	↓	BLIZĂ ȚĂRANEASCĂ
→		↓		↓		↓		↓
PROVINȚIE ÎN VECHEA PERSIE CAPABILE	→							
→				FRICOS CONDUCĂTOR SLAV	→			OȚETITE
OLĂ GEAUĂ I OLĂ VASILE TOMA	→		A LĂSA PRIN TES- TAMENT LOGOFETI	→	↓			↓
↓	→		INIMĂ DE AVAR I DOROBANȚI	→	↓	NIMIC ÎN CETE I	→	
	↓	IMPOZIT CONDUCERE DESPOTICĂ	→	↓		↓	CAR GOL I SUPUS	→
		↓		PUTERNICI	→	↓		
→						LOCALITATE RURALĂ URCARE PE TRON	→	
ȚARĂ PERSIA AZI COLB	→			POTOLITĂ CU APĂ VEDETĂ	→	↓		
→				↓				
RÂPE FIICA LUI PETRU RAREȘ	→							FRUCTUL DISCORDIEI
→			CUSĂTURĂ PE MARGINE	→			ÎN STOC I	↓
FORTIFICATĂ STĂTEAU ÎN OLIMP	→						↓	
→			ORATOR	→				

Integramă de Gheorghe BRAȘOVEANU

ISTORIA ȘI ȘCOALA

NOI PRIETENI

La acest număr aniversar suntem bucuroși să semnalăm ca alți și alți cititori ai noștri din școli sau facultăți ne împărtășesc gândurile lor despre istorie și îndrăgita lor carte de istorie — *Magazin istoric*.

Astfel, **MIRCEA GUI**, din clasa a XII-a, a Liceului „Simion Bărnuțiu”, din *Șimleu Silvaniei*, ne scrie: „Îmi place foarte mult istoria și sunt hotărât ca, după terminarea liceului, să urmez Facultatea de istorie. Auzind și eu de revista dumneavoastră *Magazin istoric*, am început să o citesc cu multă plăcere și pasiune. Importanța documentelor, a informațiilor și a datelor pe care le publicați în revistă, veridicitatea lor, mă determină să cumpăr revista dvs. lună de lună.”

În continuare, prietenul nostru ne relatează despre unele dificultăți pe care le întâmpină în procurarea revistei mobilizându-și și frații pentru aceasta. Cu toate eforturile lor, un număr, 6/1993, le-a „scăpat”.

Pentru a nu-și descompleta colecția, i-am trimis noi un exemplar, împreună cu felicitările noastre pentru marile sale pasiuni — Clio, și *Magazin istoric*.

Din Iași, **GABRIEL PERIANU**, student încă atunci când trimitea scrisoarea spre noi, ne

destăinuie: „Deși marea majoritate a timpului îmi este ocupată de studiul medicinei, totuși rămân fidel primei mele pasiuni — istoria —, pasione ce mi-o întretin cu revista *Magazin istoric*, mica mea bucurie lunară.”

Tot student, la Institutul de arhitectură și urbanism „Ion Mincu”, din *București*, este și **IUSTIN POPESCU**, din partea căruia primim — pe lângă unele considerații privind istoria anilor 1940-1947 și participarea la concursul 20 pentru 200 000 — și următoarele: „Sunt mândru că mă pot număra printre acei care au avut șansa să găsească în casă colecția completă a revistei *Magazin istoric*, precum și o bunică pasionată de istorie care mi-a insuflat și mie acest «microb»”.

ȘCOALA CENTRALĂ DIN BUCUREȘTI

Despre școala în care învăța — una dintre prestigioasele instituții de învățământ ale Capitalei —, Școala centrală, ne scrie eleva **LĂCRĂMIOARA ROTARU**, din clasa a XI-a A.

La 20 noiembrie 1852, s-a deschis, în București, „Pensionatul domnesc”, care ulterior s-a transformat în Școala Centrală. Aceasta a funcționat la început în Casa Mănăstirii, după care, în 1860, s-a mutat în Palatul Ghica.

Era prima școală secundară de fete din Țara Românească și al doilea așezământ de cultură supra-primară din București, după liceul „Nicolae Bălcescu”.

Proiectul actualiei clădiri în care funcționează Școala Centrală din 1890 a fost realizat în 1887 de arhitectul Ion Mincu.

De-a lungul anilor, Școala Centrală a avut mai multe denumiri: „Pensionatul domnesc de fete” (1852-1864), „Liceul Maria Brâncoveanu” (1928-1938), „Liceul de filologie-istorie Zoia Kosmodemianskaia” (1977-1990).

Parcă destinul acestei școli a fost ca ea să fie deschizătoare de drumuri, deoarece aici s-au format multe pioniere ale societății românești — prima femeie inginer silvic din România (Aurora Gruescu), cea dintâi româncă doctor, organizatoare a primelor orase (Maria-Cuțarida Crăciunescu), prima româncă inginer (Elisa Leonida-Zamfirescu), prima româncă doctor în matematică a Universității noastre (Silvia Creangă), cea dintâi femeie doctor în drept din lume (Sarmiza Bilcescu), prima femeie astronom (Maria Teohari).

Una dintre prestigioasele absolvente ale Școlii Centrale, acad. Zolt Dumitrescu-Bușulenga, mărturisea: „Amintirile mereu vii îmi mențin neîntrerupt imaginea neschimbată a școlii noastre. Școala Centrală, ca pe o emblemă de noblete umanistică, îmboldindu-mă la cuvânt și acțiune pe tărâmul ce se cere cu grijă și atenție lucrat, al culturii. Îmi fac datoria aceasta de spirit cu gândul îndreptat spre locul unde mi s-au încheiat —

încet și sigur, iubirea de neam: și răspunderile infinite ale unei apartenențe".

SPRIJINUL ISTORIEI

Un statornic colaborator al rubricii noastre este, de-acum, **IOAN IVAȘCU**, din clasa a VIII-a B a școlii din Moisei, jud. Maramureș, a cărui contribuție am publicat-o în nr. 11/1994.

Iată că acum Ioan ne trimite câteva date despre sine.

Sufletul meu s-a umplut de bucurie atunci când poștașul mi-a adus plicul cu exemplarul Caietului Magazin istoric, nr. 1/1994. Fericirea mea nu a avut margini. În mijlocul greutăților cu care se confruntă familia mea (tatăl meu m-a părăsit de la vârsta de 4 ani și după 1989 nu mi-a mai trimis pensia alimentară) am găsit un sprijin solid. Acest sprijin a fost istoria din paginile Caietului pe care l-ați editat.

TÂNĂRA COLECȚIONARĂ

Gânduri de recunoștință pentru toți cei care au îndrumat-o și au ajutat-o, în apropierea ei de istorie și de revista noastră, primim și din Târnăveni.

Mă numesc Mera Reghina-Daniela și sunt elevă la Liceul teoretic din Târnăveni, profil informatic, clasa a X-a. Pasiunea pentru istorie o datorez doamnei profesoare Bâdea Adriana de la Gimnaziul de stat „Vasile Moldovan”, unde am urmat cursurile gimnaziale. Doamna profesoară, care a devenit și mentorul meu, a reușit în cei patru ani în care mi-a predat istoria, să-mi inoculeze, prin modul de abordare al lecțiilor, „microbul” istoriei. Dânsă îi datorez participarea la Olimpiada județeană de istorie, unde am obținut meciune. Primul contact cu revista Magazin istoric l-am avut în luna mai 1990, dar colecția mea a început să prindă contur abia un an și jumătate mai târziu. Cu toate eforturile nu am reușit să-mi procur numărul 9/1994. Vă rog să-mi publicați adresa, pentru ca, dacă cineva mă poate ajuta, să-mi scrie:

MERA REGHINA-DANIELA, Târnăveni str. Armatei, bl. 54, sc. C/4, ap. 2, jud. Mureș.

Aș dori, de asemenea, ca, prin intermediul dumneavoastră, să mulțumesc familiilor Boroș Ion și Mera Ioan din Reghin, familiei Fodor Valer, din Târnăveni, domnului Pleșca Ștefan, din Iași și domnului Haidamac Gh. Ostăcioaia, din București pentru exemplarele mai vechi din Magazin istoric pe care mi le-au oferit.

Admir foarte mult felul în care se prezintă revista sub aspectul informației. Ceea ce lipsește din conținutul său este, după părerea mea, perioada antică a istoriei românilor.

Reținem observația Danielei, mulțumindu-i, la rândul nostru, pentru deosebita atenție cu care ne citește.

DE CE NU MAI EXISTĂ O ARHIVĂ S.S.I.

(Urmare din p. 64)

ale arhivisticii, și anume păstrarea unității și integrității dosarelor. Au fost selecționate și scoase din dosare, într-o primă etapă – documentele referitoare la activitatea mișcării comuniste și muncitorești precum și a Cominternului în România. Într-o altă etapă au fost selecționate documentele ce atestau momente mai importante ale mișcării sindicale și grupărilor politice de orientare social-democratică. Toate acestea au fost preluate și arhivate la fostul C.C. al P.C.R., împărțind, după decembrie 1989, soarta acesteia. Alte documente din arhiva S.S.I. cu valoare pur istorică – în original sau copii pe microfilme – au fost preluate Direcției generale a Arhivelor Statului, fiind clasate în Fondul Președinției Consiliului de Miniștri.

Față de aspectele prezentate, concluzia ce se impune de la sine este că arhiva serviciilor secrete românești – care tănuia multe din intimitățile vieții politice, mecanismele de exercitare a puterii dar și reacțiile celor guvernate – a avut ca principal dușman propriul său conținut. Pe fondul unor tensiuni social-politice create de răsturnările spectaculoase de regim politic și în lipsa unor legi organice de protecție, acest dușman al arhivelor secrete a acționat parcă implacabil și cu o promtitudine dezarmantă. El a incitat imaginația multora, a trezit ambiții, veleitarisme, dar și tendințe de răzbuunăre. El s-a aflat în spatele multor acțiuni necugetate ale conaționalilor, combinate cu cele interesate ale agenților serviciilor de informații străine, care – de ce să n-o recunoaștem – au știut să folosească cu abilitate rivalitățile dintre oamenii politici și funcționarii de stat. Toate acestea s-au manifestat în permanentă luptă cu eforturile de a pune fondurile arhivistice respective în deplină siguranță sau de a proteja oameni, în ciuda faptului că cei implicați s-au expus la riscuri imense.

Din nefericire, în decembrie 1989 istoria s-a repetat. Pe fondul revoltei generale contra organelor de securitate și ale Ministerului de interne în împrejurări confuze abil întreținute, au fost atacate sedii și depozite de arhivă, iar pagubele produse se ridică la peste 150 000 de dosare distruse, sustrase și dispărute pe întreaga țară. Cifra este desigur impresionantă sub aspect cantitativ, numai că o evaluare calitativă încă nu s-a făcut și este departe de a se putea realiza momentan.

Oricum, rolul istoricului este ca în paralel cu evocarea unor momente semnificative din trecut, să tragă și un serios semnal de alarmă în privința responsabilității pentru conservarea documentelor ce trebuie să ajungă neapărat la cercetători, pentru a putea scrie adevărul despre desfășurarea istoriei. ■

DIALOG CU CITITORII

GÂNDURI LA ANIVERSARE

În urmă cu 28 ani, la început de aprilie 1967, Magazin istoric făcea primii săi pași în lumea publicisticii românești. Lună de lună, de atunci, a fost prezent neîntrerupt la întâlnirea cu cititorii. Număr de număr, colecția revistei a sporit, constituindu-se într-o adevărată bibliotecă de istorie.

Acum, când și acest al 337-lea număr din Magazin istoric a pornit spre statornicii săi cititori și spre noii prieteni, iată câteva dintre gândurile unora dintre cei care, cu mândrie și bucurie, ne-au scris că sunt posesorii unor colecții complete ale revistei noastre. Îi felicităm și le mulțumim.

Prof. CORNELIA STANCIU, pensionară din Buzău: Vă mulțumesc pentru cele mai frumoase pagini de istorie pe care le-am citit și le citesc în revista dv. • **MARCEL MOUTOUNU, din com. Rotunda, jud. Olt:** Nu am de gând să renunț la revistă (cu toate că unele numere nu le-am primit, evident nu din cauza dv.). În ceea ce privește prețul, cred că revista poate fi cumpărată de marea majoritate a cititorilor • **FUNDAȚIA ROMÂNĂ UMANITARĂ „MIHAI VITEAZUL”, din București, director col. st. mj. (r) GHEORGHE ENACHIUC:** Prețuim prestigioasa dv. revistă, care are un rol deosebit în educarea patriotică a poporului român și în aducerea la cunoștința publicului a realităților istorice și a șterge din mintea cititorilor unele fapte și date nereale • **TEODOR CRĂCIUN, pensionar, din Arad:** Citesc revista cu multă plăcere și o împrumut tinerilor cărora le place istoria • **CORNELIU CĂTĂLIN VIDRA, din Bacău:** Am 25 de ani și lucrez la o tâmplărie. Sunt îndrăgostit de revista Magazin istoric • **VICTOR V. DRAGOȘ, profesor pensionar, din Satu Mare:** Dv. ați întemeiat o școală. Revista Magazin istoric va rămâne o carte a neamului nostru, pe care o vom dori mereu, o vom păstra cu sfințenie și o vom transmite ca moștenire de mare preț copiilor și nepoților noștri.

În fine, iată și gândurile unui cititor din Canada, dl. dr. **CORNELIU COMBIESCOU, din Montreal:** Citesc cu mult interes publicația dv. Ea mă ajută să înțeleg, poate, unele lucruri și mai ales să-mi amintesc de altele ce nu trebuie uitate.

Historama, Historia, Les Dossiers de l'Histoire etc. au trecut acum pe rândul doi în lecturile mele, grație Magazinului istoric.

Am extras aici doar câteva dintre extrem de numeroasele mărturii de prețuire și loialitate ale celor ce ne citesc, rațiunea însăși a existenței revistei Magazin istoric și fără de care nu am putea merge înainte.

Le mulțumim tuturor și le reamintim că un abonament de susținere la Magazin istoric un an de zile (12 numere) este de 36 000 lei.

PENTRU CEI CU CARE AM PORNIT LA DRUM...

...atunci, în aprilie 1967, când Magazin istoric vedea lumina tiparului pășind în lumea publicisticii românești.

Un gând încărcat cu colegiale sentimente de prețuire și recunoștință pentru toți cei care atunci, în lunile în care se pregătea apariția revistei noastre, au dat din cugetul și din sufletul lor suflul de viață lungă al Magazinului istoric ajuns acum, iată, la cel de-al 337-lea număr al neîntreruptei sale apariții.

Un gând deci, de la noi, cei de azi, pentru cei care au fost atunci în aprilie 1967: **ION POPESCU-PUȚURI, TITU GEORGESCU, D. ALMAȘ, AL. GH. SAVU, AURICĂ SIMION, C. ANTIP, N. MINEI, STELIAN NEAGOE, VIRGIL CÂDEA, HADRIAN DAICOVICIU, ION DRA-GOMIRESCU, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, DINU C. GIURESCU, LIVIA DANDARA, ROBERT DEUTSCH, MIRCEA IOANID, GHEORGHE RĂDULESCU, RĂZVAN THEODORESCU, GEORGE PĂRJOL, VASILE ȘIMANDAN, ION VULPESCU, și mulți, mulți alții care au contribuit prin scrisul lor, prin fapta lor, prin dragostea lor, la lunga viață a Magazinului istoric, intrat de-acum în cel de-al 29-lea an al existenței sale.**

DIALOG CU CITITORII

HRANĂ SPIRITUALĂ

Pasionat cititor și colecționar al Magazinului istoric și al altor documente și mărturii istorice este și dl. plutonier adjutant (M.Ap.N.) **NECULAI AILUȚOAIIEI**, din Craiova, care ne scrie: Sunt colecționar de documente și mărturii istorice, fondatorul unei Expoziții permanente de istorie a României.

Studiez și dețin colecția revistei **Magazin istoric** la zi, fiind cea mai importantă revistă de cultură istorică din țară.

În anul 1992 am participat la un concurs al revistei, unde mi-am etalat cunoștințele de autodidact și am câștigat un tablou. În cadrul Expoziției organizez prezentarea unor evenimente istorice naționale, prezentându-le militarilor, cetățenilor, elevilor din Craiova, și cu ocazia vizitelor unor demnitari de stat și militari.

Sincer să fiu, recunosc că pe lângă pregătirea militară și generală, de un real folos și ajutor am avut studiind succesiunea unor articole din revistă pentru întocmirea unor documente.

În acest sens, am întocmit un repertoriu cu evenimente prezentate de revistă pentru a mă descurca mai ușor în colecția **Magazin istoric**.

În legătură cu prețul revistei, cititorii nu trebuie să intre în panică, întrucât maculatura de pe tarabe are prețuri pipărite în comparație cu valoarea reală a revistei. Oricum hrana spirituală costă și cine se respectă nu ține la preț.

Structura Expoziției este organizată astfel: războaiele de dezrobire a teritoriilor românești, vremelnici ocupate; amputările (rapturile) teritoriale; istoria unor arme din componența armatei române; istoricul unor unități ale M.Ap.N.; cele trei Uniri ale provinciilor românești; campaniile armatei române în afara teritoriului țării; domeniile României (provinciilor); mareașii României; tezaurele României, și multe alte momente din istoria multimilenară a României.

„Vrei viitorul a-l cunoaște, te întoarce spre trecut” spunea marele Eminescu.

Pentru a fi un bun creștin trebuie să cunoști **Biblia**, pentru a fi un bun patriot trebuie să cunoști trecutul strămoșilor, al poporului, al armatei sale cu toate adversitățile vremii, întrucât „prezentul nu-l cunoaștem bine și către viitor nu ne putem îndrepta cu precădere, dacă nu cunoaștem trecutul”.

Rămân același cititor fidel al importante reviste, dorindu-i viață lungă.

Iată, și pe această cale, una dintre nenumăratele confirmări ale faptului că **Magazin istoric**, intrat acum în cel de-al 29-lea an al apariției sale neîntrerupte, este necesar pentru generații și generații de cititori, contribuind nu numai la delectarea, ci și la instruirea și formarea acestora.

CULESE DIN MAGAZIN ISTORIC

Preot profesor **BORIS CHELARU**, din București, ne trimite lucrarea sa memorialistică **Sertarul cu amintiri, tipărită în 1992, la Craiova, însoțită de următoarea scrisoare**: Vă trimit cartea mea de memorii **Sertarul cu amintiri** în care sunt curpinse multe date din zbuciumata noastră istorie; o parte bună din aceste evenimente sunt culese din revista **Magazin istoric**.

Sunt un cititor pasionat al revistei, posed întreaga colecție a **Magazinului istoric**, din 1967, pe care sunt dispus s-o donez unei instituții, mai ales că recent am împlinit 84 de ani.

Pasiunea pentru istorie e mai veche. La examenul de capacitate pentru profesorat, pe lângă religie, mi-am ales ca specialitate secundară istoria. Am colaborat și colaborez cu articole de istorie la diferite reviste; printre altele, la cele de specialitate, cum sunt **Muzica și Actualitatea muzicală**. Și, poate, pe curând voi colabora și la revista dv.

Felicitări pentru cartea publicată și așteptăm propunerile de colaborare.

CERERI ȘI OFERTE

VALER BRUCHENTAL, Piața Daciei, nr. 1, bl. E, sc. C, et. II, ap. 8, Buzău, oferă colecția completă.

ELENA COZESCU CALVU, str. Cerneluș, nr. 12, București, oferă colecția completă.

ILIE MOȘNEAGU, str. Octav Onicescu, nr. 69, sc. C, et. IV, ap. 20, Botoșani, oferă colecția completă.

MAGAZIN ISTORIC URMĂRIT CU ATENȚIE PESTE OCEAN

Din Schenectady, statul New York, S.U.A., primim noi vești de la statornicul nostru cititor, colaborator și susținător, dl. **CONSTANTIN PASCU**, care, trimițându-ne un cec de 25 de dolari, ne scrie, între altele: Țin să vă aduc vtile mele mulțumiri, pentru tot ceea ce ați binevoit să publicați în revista **Magazin istoric**, pe parcursul anilor, cu privire la îndreptarea unor greșeli strecurate în diversele articole apărute în revistă sau scurte informații, ca o completare privitoare la viața anumitor personaje, din domeniul cultural sau militar, din țară.

Țin să vă mulțumesc, de asemenea, și în mod cu totul special, pentru amabilitatea de a publica în revista **Magazin istoric** din luna noiembrie 1993, rugămintea mea arzătoare de a se restitui vechiul său nume de Liceul „Sfinții Petru și Pavel”-actualului Liceu „Mihai Viteazul” din Ploiești, precum și trimiterea propunerii mele către autoritățile județene și municipale. Cu mare satisfacție am luat cunoștință, pe data de 12 ianuarie 1995, că Ministerul Învățământului a dat decizia ca Liceul „Mihai Viteazul” din Ploiești să-și recapete vechiul său nume și să se numească Liceul „Sfinții Petru și Pavel”.

CONTENTS (Romanian History) H. Hulubei University Solidarity • I. Dumitriu-Snagov Demography, Religion and History • C. Bodea „Scholar Colson” — A Necessary Restoration • G. Ștrempel Mitrofan — Bishop and Printer (II) • I. Lăcustă In Bucharest, 50 Years Ago • E. Filotti Unknown Documents. Romania at the End of WWII in Europe (IV) • I. Calafeteanu Știrbey's Mission (II) • M. Ștefan What the Romanian Emissaries didn't Know • S. Verona, D. Falls The Soviet Army leaves Romania • Dr. A. Șafran Testimonies about the Fate of Jews during the War • M. Babeș 160 Years of Romanian Archaeology • A. C. Cuza 1888-1920. Diary Pages (IV) • Al. Busuloeanu 1955. Notes from Exile (IV) • C. Troncotă Why there are no more the Special Intelligence Service Archives • Martha Bibescu's Loves (IV)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) H. Hulubei Solidarité universitaire • I. Dumitriu-Snagov La démographie, la religion et l'histoire • C. Bodea „L'instituteur Colson” — une nécessaire restitution • G. Ștrempel Mitrofan — l'évêque imprimeur (II) • I. Lăcustă A Bucarest, il y a 50 ans • E. Filotti Documents inédits: la Roumanie à la fin de la deuxième guerre mondiale en Europe (IV) • I. Calafeteanu La mission Știrbey (II) • M. Ștefan Les emissaires roumains n'en savaient pas • S. Verona, D. Falls La retraite de l'armée soviétique de Roumanie • Dr. A. Șafran Témoignages sur le sort des Juifs pendant les années de la guerre • M. Babeș 160 ans de l'archéologie roumaine • A.C. Cuza 1888-1920. Pages de journal (IV) • Al. Busuloeanu 1955. Notes de l'exil (IV) • C. Troncotă Pourquoi les archives de S.S.I. n'existent plus • Les amours de Martha Bibescu (IV)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Х. Хулубей Университетская солидарность • И. Думитриу-Снагов Демография, религия и история • К. Бодя „Учитель Колсон” — нужная реституция • Г. Штремпел Митрофан — епископ печатник • И. Лăкустă В Бухаресте, 50 лет назад • Е. Филотти Неопубликованные документы. Румыния в конце второй мировой войне в Европе (IV) • И. Калафетану Миссия Штирбей (II) • М. Șтефан Что не знали румынские посланцы? • С. Верона, Д. Фолле Вывод советской армии из Румынии • Д-р А. Шафран Свидетельства о судьбе евреев в годы войны • М. Бабеш Румынской археологии — 160 лет • А. К. Куза 1888-1920. Дневниковые записки (IV) • А. Булуйочану 1955. Записки из ссылки (IV) • К. Тронкотă Почему ещё не существуют архивы спецслужбы • Романы Марты Бибеску (IV)

INHALT (Rumänische Geschichte) H. Hulubei Solidarität zwischen den Universitäten • I. Dumitriu-Snagov Demographie, Religion und Geschichte • C. Bodea „Lehrer Colson” — eine notwendige Wiederherstellung • G. Ștrempel Mitrofan — Bischof und Buchdrucker (II) • I. Lăcustă In Bukarest, vor 50 Jahren • E. Filotti Unveröffentlichte Urkunden. Rumänien am Ende des zweiten Weltkrieg in Europa (IV) • I. Calafeteanu Știrbeys Auftrag (II) • M. Ștefan Was die rumänischen Emissäre nicht wussten • S. Verona, D. Falls Der Ruckzug der sowjetischen Armeen aus Rumänien • Dr. A. Șafran Zeugnisse über das Juden-Schicksal während des Krieges • M. Babeș 160 Jahre rumänischer Archäologie • A. C. Cuza 1888-1920. Tagebücher (IV) • Al. Busuloeanu 1955. Exil-Aufzeichnungen (IV) • C. Troncotă Warum es nicht mehr gibt eine Archiv des Geheimen Information Dienst • Martha Bibescus Liebschaften (IV)

SUMARIO (Historia romana) H. Hulubei Solidaridad universitaria • I. Dumitriu-Snagov Demografia, religión y historia • C. Bodea „El pedagogo Colson” — una restitución necesaria • G. Ștrempel Mitrofan, el obispo tipógrafo • I. Lăcustă En Bucarest, hace 50 años • E. Filotti Documentos inéditos. Rumania a finales de la segunda guerra mundial de Europa (IV) • I. Calafeteanu La misión Știrbey (II) • M. Ștefan Loque no sabían los emisarios romanos • S. Verona, D. Falls La retirada del ejército soviético de Rumania • Dr. A. Șafran Testimonios sobre la suerte de los judíos durante los años de la guerra • M. Babeș 160 años de arqueología rumana • A. C. Cuza 1888-1920. Páginas de diario (IV) • Al. Busuloeanu 1955. Apuntes de destierro (IV) • C. Troncotă Porque ya no existe un archivo S.S.I. • Los amores de Martha Bibescu (IV)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate.

ABONEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,

telex : 11995 — Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat în R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

Comandă de stat
ISSN 0541-881X

Lei 650

magazin istoric

